

DISSERTATIONES DOCTORALES

Vallásgyakorlás különleges élethelyzetekben

TIHANYI MIKLÓS

Dialóg Campus

TIHANYI MIKLÓS

VALLÁSGYAKORLÁS KÜLÖNLEGES
ÉLETHELYZETEBEN

DISSERTATIONES DOCTORALES

SOROZATSZERKESZTŐ

PADÁNYI JÓZSEF

Tihanyi Miklós

VALLÁSGYAKORLÁS
KÜLÖNLEGES
ÉLETHELYZETEK BEN

DIALÓG CAMPUS KIADÓ ❖ BUDAPEST, 2019

A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001
„A jó kormányzást megalapozó közszolgálat fejlesztés”
című kiemelt projekt keretében jelent meg.

Szerkesztő
Gócze István

Lektor
Schanda Balázs

Ajánlom e művet tanárom, Ádám Antal professzor úr tiszteletére.

© Dialóg Campus Kiadó, 2019
© Tihanyi Miklós, 2019

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

Tartalom

Bevezető gondolatok	7
I. fejezet – A lelkiismereti és a vallásszabadság alapkérdései	11
II. fejezet – A lelkiismereti és a vallásszabadság tartalmi elemei	15
III. fejezet – Az állam és egyház viszonyának vázlata	23
Alapgondolatok	23
Az állammal való kapcsolatot meghatározó tényezők	24
Az elválasztás általános kérdéseiről röviden	25
A semlegesség egyes kérdései	27
A felekezeti egyenjogúság	30
Az egyházjog jogi jellege	33
Eltérő álláspontok az egyházjogról	34
Az egyházjog fogalmi jellemzői	40
IV. fejezet – A speciális alanyok vallásgyakorlásának közös szabályai	47
V. fejezet – Vallásgyakorlás a katonai szervezetben	51
Vallásgyakorlás főbb sajátosságai a katonai szervezetben	51
A Tábori Lelkészi Szolgálat	54
A Tábori Lelkészi Szolgálat működésének alapjai	54
Gondolatok a katonai szolgálat szakralitásáról	55
A katonai lelkestség jogforrási rendszere	56
A Tábori Lelkészi Szolgálat szervezete	65
A tábori lelkeszkek helyzete az egyházjog fényében	77
A katonai vallásgyakorlás rövid összefoglalása	89
VI. fejezet – A rendvédelmi szervek tagjainak vallásgyakorlása	91
A rendészet szerepe	92
Lelkiismereti és vallásszabadság a rendészet területén	97
A rendészeti szolgálati viszony alanya	101
Rendőri lelkeszi szolgálat európai példái	108
Lehetséges fejlesztési irányok	111

VII. fejezet – Fogvatartottak vallásgyakorlása	115
Személyes szabadságukban korlátozottak vallásgyakorlásának közös szabályai	115
Vallásgyakorlás a büntetés-végrehajtási intézetekben	127
Az egyházak szerepe a büntetés-végrehajtásban	132
Az egyházak tevékenységének általános vonásai	132
A vallási részleg	133
Egyházak szerepe a reintegrációban (reszocializációban)	136
A vallásgyakorlás korlátozásának speciális esetei	138
Elítéltek vallásgyakorlásának jellemzői	141
Büntetés-végrehajtási intézetben lévő letartóztatottak vallásgyakorlása	144
Fiatalkorúakra vonatkozó eltérések	144
Rendőrségi fogdában lévők vallásgyakorlása	147
A Börtönlelkészi Szolgálat	151
A Börtönlelkészi Szolgálat kialakítása	152
A Börtönlelkészi Szolgálat szervezete	153
A börtönlelkész jogállása	155
A Börtönlelkészi Szolgálat működésének főbb jellemzői	157
VIII. fejezet – Külföldiek vallásgyakorlása	161
Alapvetések	161
Vallásgyakorlás az idegenrendészeti őrizetben	161
Vallásgyakorlás a menekültügyi őrizetben	162
Külföldiek vallásgyakorlásának jellemzői	164
Záró gondolatok	169
Felhasznált irodalom	171

Bevezető gondolatok

*„Az igaz magától mindent és többet tesz, mint amennyit
a jog követel.”*

(LUTHER 1523)

A vallásszabadság speciális alanyainak témaköre az önálló jogágazatot jelentő állami egyházjog területéhez tartozik. Az állami egyházjog fogalmát és terrénumát illetően több szakirodalmi meghatározás létezik. Ezek közös vonása úgy összegezhető, hogy az állami egyházjog a különböző jogágak határterületét képezi (ÁDÁM 2000; SCHANDA 2012; BOLERATZKY 2000; SZATHMÁRY 2006). A legkifejezőbb módon úgy lehetne megfogalmazni, hogy a különböző jogágak halmazának meghatározott szempontú metszetét képezi. Ez a sajátos szempont a lelkiismereti és vallásszabadság tartalma, valamint az egyházak jogalanyisága.

A vallás és közösségi gyakorlásának központi intézményét jelentő egyház tárgykörei elsősorban azok érdeklődését keltik fel, akik emocionálisan kötődnek e témákhoz. Gyakorta olvasni olyan megfogalmazást, amely tükrözi azt, hogy melyik szerző milyen felekezeti álláspontot képvisel az állami egyházjog által szabályozott jelenségek értelmezése során. Talán nem túlzás azt állítani, hogy az egyházjog hazai művelői közül Schanda Balázs elsősorban katolikus, Boleratzky Lóránd evangélikus, Szathmáry Béla református, Schweitzer Gábor pedig zsidó értékek mentén értelmezi az állami egyházjog szabályozási körébe tartozó viszonyokat, jelenségeket. Nem azt állítom, hogy az említett szerzők minden tekintetben felekezeti elkötelezett álláspontot képviselnek, de műveik egészen kimutatható módon tükröződik világnézeti álláspontjuk. A kivételt talán Ádám Antal jelenti, akinek munkássága az axiológiai elvek mentén elhelyezkedő általános és alapvető emberi értékek melletti mély elkötelezettséget mutat.

Tagadhatatlan a témaválasztás iránti személyes és emocionális elkötelezettségem, mint ahogy az is, hogy több mint 20 év állami szolgálat után kutatásaim egyik fő célkitűzése az volt, hogy alkotmányos keretek között megvizsgáljam, miként egyeztethető össze hivatás és hitvallás. További

inspirációt jelentett, hogy az állami egyházjog legkevésbé feltárt területe a vallásgyakorlás speciális alanyi köre. Az egyházjog művelői kevesebb érdeklődést mutatnak a rendészet, a honvédelem, a büntetés-végrehajtás iránt. Igaz ennek a fordítottja is: az előbb felsorolt diszciplinák művelőinek érdeklődési körében marginális szerepet tölt be a vallásgyakorlás. Ezt a hiányt is igyekeztem pótolni azzal, hogy bemutatom a vallásgyakorlás *különös* eseteit.

Az Alaptörvény – a vallásszabadság sarokköveit meghatározó – rendelkezése szerint:

„Mindenkinek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához. Ez a jog magában foglalja a vallás vagy más meggyőződés szabad megválasztását vagy megváltoztatását és azt a szabadságot, hogy vallását vagy más meggyőződését mindenki vallásos cselekmények, szertartások végzése útján vagy egyéb módon, akár egyénileg, akár másokkal együttesen, nyilvánosan vagy a magánéletben kinyilvánítsa vagy kinyilvánítását mellőzze, gyakorolja vagy tanítsa.” [Alaptv. VII. cikk (1) bekezdés]

Lényegében ugyanezt a meghatározást veszi át a *lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról* szóló 2011. évi CCVI. tv. (Ehtv.) 1. § (1)–(2) bekezdése. A „mindenki” szóhasználat és a jogosultság tartalmi elemeinek részletezése után következő felsorolás kifejezésre juttatja a vallásszabadság alapvető jogának azokat az attribútumait, amelyek egyben alanyi jogosultságot is jelentenek. Az Ehtv. az általános érvényű meghatározáson túl a 3. §-ban így nevesít egy személyi kört, amelyhez tartozók vallásszabadságáról külön is rendelkezik:

„(1) A lelkiismereti és vallásszabadság gyakorlását az oktatási, egészségügyi, szociális, család-, gyermek- és ifjúságvédelmi intézményben ellátott, valamint a büntetés-végrehajtási intézetben fogva tartott számára egyéni és közösségi szinten is lehetővé kell tenni. (2) A lelkiismereti és vallásszabadság joga a rendvédelmi feladatokat ellátó szervek hivatásos állományának szolgálati jogviszonyáról szóló törvény szerinti jogviszonyban, valamint a honvédek jogállásáról szóló törvény szerinti jogviszonyban állók számára szolgálatteljesítésük során – a szervezet működési rendjével és a honvédelmi kötelezettség teljesítésével összhangban – szabadon gyakorolható” [2011. évi CCVI. tv. 3. § (1)–(2) bekezdés].

Az idézett szöveg alapján a megkülönböztetett figyelem kiterjed a katonákra, a rendészeti (rendvédelmi) szervek állományára, a büntetés-végrehajtási (bv.) intézményekben fogvatartottakra, illetve az oktatási, egészségügyi, szociális, család-, gyermek- és ifjúságvédelmi intézményekben ellátottakra. A jogalkotó valamiért fontosnak érezte, hogy a nevesített személyi kör vallásszabadságáról külön rendelkezzen.

Kutatásomat három pontosan meghatározható személyi kör vallásgyakorlására fókuszáltam. Ezek a büntetés-végrehajtási intézetekben fogvatartottak, a rendvédelmi szervek állománya és a katonák. Ennek az az oka, hogy bizonyos tekintetben az érem két oldalán vannak. Az egyik oldalt az állam legitim biztonsági igényét kielégítő szervek jelentik, a másik oldalon pedig éppen azok a személyek vannak, akik valamilyen formában a biztonság alkotmányi értékére jelentenek vagy jelentettek kihívást. Az Ehtv. meghatározása korántsem tekinthető teljes körűnek, hiszen nem rendelkezik a javítóintézeti neveltekről, a rendőrségi fogdában elhelyezett személyekről, illetve azokról a menekültekről, akik személyes szabadságot korlátozó intézkedés alatt állnak, ezzel pedig hasonlóan különleges élethelyzetet élnek meg.

Munkám fő célkitűzése e személyi körnek, a vallásgyakorlás speciális alanyai alkotmányos helyzetének feltárása. A vallásszabadság részjogosultságai kimerítő jelleggel fel nem sorolhatók (ÁDÁM 2007, 276.). Ezért kutatásomban nem a tárgyalt jog tartalmi elemeire helyeztem a nagyobb hangsúlyt, hanem inkább a korlátok meghatározására, mert ilyen módon kijelölhető az a terep, amelyen belül az egyén szabadon élhet jogaival.

Vákát oldal

I. fejezet

A lelkiismereti és a vallásszabadság alapkérdései

A vallásszabadság értelmezése az emberi jogok fejlődésének eredményeképpen mára szorosan összefügg a lelkiismereti szabadsággal. Mint azt később részletesen kifejtem, a lelkiismereti szabadság gondolata – igaz, kezdetben a maitól lényegesen eltérő tartalommal – lényegét tekintve egyidős a vallásszabadsággal. Mindez pedig a reformációra, közelebbről pedig Luther munkásságára vezethető vissza. Elsőként ő fogalmazta meg, hogy a lelkiismeret szabad a világi hatalom uralma alól, minthogy egyedül Istennek tartozik engedelmisséggel (LUTHER 1906, 389.). Később Kálvin is hasonló álláspontra jutott azzal, hogy a lelkiismeretet minden külső emberi kényszer alól, tehát az egyházi alól is mentes területnek tekintette (KÁLVIN 1991, 249.). A reformáció teológiájában a lelkiismeret egyértelműen szakrális jellegű területnek minősül, ezért tér el a reformátoroknál a lelkiismereti szabadság értelmezése a jelenleg használatos szekuláris jelentéstartalomtól. Eszerint a lelkiismeret nem azért szabad, mert az embernek mint szuverén alanynak lehetősége van arra, hogy az egyes eszmei áramlatok között szabadon döntsön, hanem azért, mert az emberi életnek ez a területe Isten számára van fenntartva, ezért ember azt nem korlátozhatja.

A lelkiismereti és vallásszabadság egyik alapkérdése a lelkiismeret, illetve vallás fogalma. A vallás jogi meghatározásának nehézségeit egyfelől az okozza, hogy annak tartalma vallásonként változó, másfelől ezt a nagyfokú változatosságot igyekszik a semleges állam kellően magas fokú absztrakcióval a jog számára értelmezhető módon meghatározni. A vallás fogalmaként e helyütt elfogadom az Ehtv.-ből is levezethető definíciót, amely szerint: „A vallás [...] olyan világnézet [...], amely a természetfelettire irányul, rendszerbe foglalt hitelvekkel rendelkezik, tanai a valóság egészére irányulnak, valamint sajátos magatartáskövetelményekkel az emberi személyiség egészét átfogja”. (SCHANDA 2012, 25.)

A lelkiismeret fogalma még a valláshoz képest is bizonytalan jogi tartalmú, mert a fogalomalkotáskor más nehézségekkel kell megküzdeni. A *lelkiismeret* kifejezés évszázadokon át kizárólag szakrális jelentéstartalmú

volt, keresztény vallások körében jelenleg is ebben a kontextusban értelmezhető. Ugyanakkor észlelhető az a törekvés, hogy noha a lelkiismeret a jog számára a vallással azonos értékű, de vallás nélküli, a transzcendenciát nélkülöző belső meggyőződésként legyen meghatározott. A világiásított lelkiismereti meggyőződést szintén a diverzitás jellemzi. Megfelelően érzékelteti ezt a tendenciát a hazai jogalkotás. A honvédelmi törvénynek a polgári szolgáltatot újraszabályozó 1990. évi módosításához hozzáfűzött miniszteri indokolás elismeri, hogy a hazai és a nemzetközi jogalkotás sem korlátozza a lelkiismereti meggyőződést a vallási motivációkra (1990. évi LXXXVIII. tv.). Ez a megfogalmazás értelmezhető oly módon is, hogy a lelkiismereti meggyőződés – amely nem azonos fogalom a lelkiismerettel – magában foglalja a vallási és az egyén életfelfogását alapjaiban meghatározó világi meggyőződéseket is. Más megközelítésben: a vallási meggyőződés egy a lelkiismereti meggyőzések számszerűen meghatározhatatlan sokaságából.

A lelkiismeret keresztény értelmezése a történelmi fejlődés révén is mélyen társadalomba ágyazottá vált. Ezért célszerűbb lenne a lelkiismereti meggyőződés helyett a „világi meggyőződés” fogalmat használni. Minthogy ennek a fogalmi változásnak realitása nincs, elfogadom a jelenleg is használt *lelkiismeret*, illetve *lelkiismereti meggyőződés* fogalmakat. Ádám Antal álláspontja szerint a vallásszabadság a lelkiismereti szabadság tárgy szerint nevesített változata. A lelkiismereti szabadság magában foglalja a meggyőződés megválasztásának, megváltoztatásának és kinyilvánításának szabadságát. E meggyőzések meghatározhatatlan módon sokfélék lehetnek, bárki választhat ateista, materialista és vallási szempontból közömbös vallási nézetet (ÁDÁM 2007, 277.).

Schanda Balázs hivatkozik olyan szerzők álláspontjára, akik a lelkiismereti meggyőződést nem a vallási meggyőződéssel szemben, hanem a nem vallásos személyek belső meggyőződését védő jogként való kiterjesztéseként értelmezik. Schanda szerint ez a nézet nem fogadható el, mert a negatív vallásszabadság joga magában foglalja valamely vallási nézet elutasítását is, ezért a szekularizált tartalmú lelkiismereti szabadság nem jelent mást, mint negatív vallásszabadságot (SCHANDA 2012, 24.).

Igaz a megállapítás, amely szerint nem fogadható el a lelkiismereti meggyőződés, és ezért a lelkiismereti szabadság a vallásszabadság kiterjesztéseként. Ugyanakkor ennek hivatkozott indokával azonosulni nem tudok, minthogy ez a megközelítés nincs tekintettel arra, hogy valamely nézet elutasítása önmagában még nem jelent egy más nézettel való azonosulást. A negatív vallásszabadság csupán elutasítást jelent, értékválasztást nem.

Azt fejezi ki, hogy az egyén milyen értékrendszerrel nem képes azonosulni, de azt már nem juttatja kifejezésre, hogy ezzel szemben mely értékek jellemzik a saját értékrendszerét. E megállapításom annyi pontosítást igényel, hogy amennyiben az elutasítás valamely meggyőződésből ered, akkor ez ennek a meggyőződésnek egy kifejezési formája. A lelkiismereti szabadság pedig magában foglalja valamely eszmerendszer elfogadását is. Az értékválasztás jogát a lelkiismereti és vallásszabadság teljessége adja azáltal, hogy lehetőséget biztosít az egyén számára arra nézve, hogy ne kizárólag vallási, hanem világi ideológiák sorából is azonosulhasson olyannal, amely az egész életére döntő befolyással van. Mindezek alapján magam részéről azért nem fogadom el a lelkiismereti szabadság kiterjesztett vallásszabadságként való értelmezését, mert ezzel ugyan a vallásos emberek jogai nem sérülnének, méltóságuk viszont annál inkább.

Az Alkotmánybíróság (AB) értelmezése szerint a lelkiismeret a személyiség integritásához való jogként értelmezhető, amely alapján: *„Az állam nem kényszeríthet senkit olyan helyzetbe, amely meghasonlásba vinné önmagával, azaz amely összeegyeztethetetlen a személyiségét meghatározó valamely lényeges meggyőződéssel. A lelkiismereti szabadság és a vallásszabadság külön is nevesített joga azt ismeri el, hogy a lelkiismereti meggyőződés, s ezen belül, adott esetben a vallás az emberi minőség része, szabadságuk a személyiség szabad kibontakozásához való jog érvényesülésének feltétele.”* [64/1991. (XII. 17.) AB-határozat]. E rövid meghatározásból kitűnik, hogy az AB akként foglalt állást, hogy a lelkiismereti meggyőződés tágabb fogalomként magában foglalja a vallási meggyőződés fogalmát is.

Vákát oldal

II. fejezet

A lelkiismereti és a vallásszabadság tartalmi elemei

A lelkiismereti és vallásszabadság hagyományosan elfogadott tartalma szerint magában foglalja a vallás vagy más meggyőződés szabad megválasztását, annak kinyilvánítását, gyakorlását, illetve tanítását. Mindezekből pedig okszerűen következik a lelkiismereti meggyőződésre vonatkozó személyes adattal való önrendelkezés joga. Ezek összességét tekinthetjük vallási önrendelkezésnek mint az emberi méltóságból levezethető önrendelkezési jog egyik sajátos szempontú területét. A továbbiakban a lelkiismereti és vallásszabadság imént említett, mintegy öt tartalmi elemének rövid, korántsem a teljesség igényével történő kibontására vállalkozom. Nélkülözni kényszerülök a tárgyalt szabadságjogok speciális területeken való érvényesülésének bemutatását, mert e területek vagy nem képezik e kötet témáját, vagy pedig későbbi fejezetekben bontom ki őket részletesebben.

A vallási vagy más *meggyőződés szabad megválasztása* szükségképpen további két jogosultságot jelent. Egyfelől az Ehtv. által is rögzített jogot a meggyőződés megváltoztatására. Másfelől pedig annak jogát, hogy az egyén elutasítson valamely nézetet, akár az általa korábban vallottat is. Valamely nézet elutasításának jogát nevezzük hagyományos módon negatív vallásszabadságnak. A nemzetközi jogi dokumentumok és a magyar Alaptörvény nem pusztán a vallásszabadsághoz való jogot, hanem a lelkiismereti szabadság jogát is biztosítják. A lelkiismereti szabadság a vallási meggyőződéssel azonos módon védi a – nevezzük így – világi meggyőződést is, amely az egyén életére szintén meghatározó befolyással van. Az állam objektív intézményvédelmi kötelezettsége kiterjed arra is, hogy semlegeséget tanúsítva biztosítsa az eszmék, gondolatok szabad áramlását, ezáltal lehetővé téve a társadalom számára a szabad akaraton alapuló értékválasztást. Az állam nem részesíthet előnyben egyetlen vallást sem, hanem mindegyiket egyforma oltalomban kell részesítenie. Az állam felelőssége a szabad értékválasztás biztosítására terjed ki. Valamely vallás elfogadását,

illetve kinyilvánítását ugyanolyan értékűnek kell tekinteni, mint a vallás elutasítását vagy ki nem nyilvánítását. Az államnak mindkettőt az egyén választására bízva, egyenlő értékűként kell kezelnie.

A vallási *meggyőződés kinyilvánításának* is létezik negatív oldala, amely azt a jogot biztosítja az egyén számára, hogy tartózkodjon meggyőződésének kinyilvánításától. A meggyőződés kinyilvánítása biztosítja azt a jogot, hogy az egyén akár magánéletében, akár a társadalmi közéletben nyilvánosan is kifejezésre juttassa világnézeti meggyőződését. A világnézeti meggyőződés kinyilvánítása a kommunikáció bármely formájában megnyilvánulhat. A vallási hovatartozás, illetve meggyőződés és a kinyilvánított vélemény, avagy igény egymáshoz való viszonyával kapcsolatban jegyzi meg Schanda Balázs (2012, 34.), hogy a meggyőződéshez önmagában véve jogok és kötelezettségek nem kapcsolódnak. Ezzel szemben a kinyilvánított igény vagy szekuláris lelkiismeret a döntő. Senki nem kötelezhető arra, hogy meggyőződését megvallja, de egyes vallásszabadsághoz fűződő jogok gyakorlásához ez mégis elengedhetetlen. Ilyen például a katonák vagy a fogvatartottak vallásgyakorlása. Az állam ezekben az esetekben sem vezethet nyilvántartást az egyén belső meggyőződéséről.

A meggyőződés kinyilvánításához kapcsolódó, azt lehetővé tevő állami feladatokról az Alkotmánybíróság akként szolt, hogy az államnak kötelessége, hogy a vallásos meggyőződés kinyilvánítása, tanítása és az életvitelben való követése, a vallás elutasítása, továbbá a vallási meggyőződésről való hallgatás számára olyan teret biztosítson, amelyben a különböző felfogások szabadon képződhetnek és fejlődhetnek, s ezen keresztül lehetővé teszik az egyéni meggyőződés szabad kialakítását. Az államnak ezt a szabad kommunikációs folyamatot kell biztosítania; ez a kötelessége a gondolat-szabadsághoz és szabad véleménynyilvánításhoz való jogból is adódik. Ugyanakkor – teszi hozzá az AB – a vallásszabadságnak azt az elemét, hogy bárki meggyőződése szerint élhessen, nyilvánvalóan másként kell jogilag kezelni, mint a klasszikus, a véleménynyilvánítás szabadságával rokon „vallásos cselekmények, szertartások végzése útján” való vallásgyakorlást [4/1993. (II. 12.) AB-határozat].

Az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt számos esetben merült fel a vallási meggyőződés öltözködési szabályok betartásában megjelenő kinyilvánítása. A bíróság ítéleteinek közös vonása – ezáltal a vallási meggyőződés kinyilvánításának standardja –, hogy figyelembe veszi az ország történelmi, kulturális fejlődését, illetve jelenkori társadalmi berendezkedését (ECHR 2004; 1998; 2006). Ezzel a vallási meggyőződés kinyilvánításához

való jog standardjait a bíróság relativizálja, vagyis történelmi, kulturális, politikai és szociális szempontoktól teszi függővé. Ezt megteheti, mint-hogy a vallásszabadság nem tekinthető korlátozhatatlan jognak. A korlátozás lehetséges indokai között megtalálunk olyan fogalmakat is, amelyek országonként eltérő tartalommal bírnak. Ilyen a közrend és az erkölcsök. A vallásszabadság e területének relativizálása szükségszerűen fakad abból, hogy a vallás kérdése minden állam, illetve társadalom életében mást jelent. Hiba lenne elvárni egy abszolút, minden európai állam számára elfogadható zsinórmérték meghatározását.

A *meggyőződés gyakorlása* nem kizárólag a vallásos cselekmények végzését, illetve az ilyen cselekményeken való jelenlétet jelenti, hanem magában foglalja a vallás életvitelszerű megélését. Ez jelentheti többek között a fegyveres katonai szolgálat megtagadását, a vallás szerinti munkaszüneti nap megtartását, a vallásnak megfelelő hit- és erkölcsstan választását, a vallási szabályoknak megfelelő étkezést, köszönést. Az Alaptörvény alapján mindenkinek joga van arra, hogy vallását vagy más meggyőződését vallásos cselekmények, szertartások végzése útján vagy egyéb módon gyakorolja. A megfogalmazás alapján az Alaptörvény nem a vallásos cselekményeket védi, hanem a meggyőződést, amelyből a magatartás fakad (SCHANDA 2012, 37.). A meggyőződés gyakorlásának körében védi az Alaptörvény a vallási egyesülési jogot. Ez a jog nem azonos az egyházalapítás jogával. Hiszen a közösségi vallásgyakorlás joga nem függ attól, hogy azt milyen jogállású szervezet keretei között végzik. Még csak jogi személyiséggel rendelkező szervezet létrehozása sem szükséges a közösségi vallásgyakorlás megvalósulásához. A meggyőződés gyakorlásának körében létrehozhatók vallási társulások, vagyis olyan szervezetek, amelyek keretei között a tagok egyéni vallásszabadságukat gyakorolják. A közösségi vallásgyakorlás *sine qua non*-ja a vallási közösségek autonómiája. Ennek alapján jogosultak saját szervezetük alakítására, illetve saját közösségi életük szabályozására. Az egyházi autonómia egyik alapkérdése a belső szabályozási jog, amelynek keretében az egyházak jogosultak egyházjogi szabályok megalkotására. Az autonómia határait többek között az egyházjog érvényesülése jelöli ki. Ez pedig szükségképpen felveti az egyházjog és az állami jog egymáshoz való viszonyát, amelyet a későbbiekben részletesen tárgyalok.

A *meggyőződés tanítása* nem azonos a meggyőződés tartalmi elemeinek elfogulatlan, tárgyyszerű ismertetésével. Ez utóbbi a semleges állam oktatási, tájékoztatási feladatai közé tartozik, amelynek keretében azonos távolságtartás mellett bemutathatja a különböző vallási és egyéb ideológiai eszmék

hitvallását, álláspontját. Az állami semlegesség a befogadó személyektől sem követelheti meg az értékválasztást. Természetesen azt nem is tilthatja meg számukra. Az állam a semleges tájékoztatási kötelezettségének tesz eleget a közmédiában a vallási eseményekről adott beszámolójával, illetve a vallási nézeteknek az állami köznevelési intézmények tantervébe való felvételével. Ezzel szemben a meggyőződés tanítása nem jelent semleges megközelítést, sőt a tanító részéről kifejezetten elvárható az azonosulás. Ezért a világnézetileg elkötelezett oktatási intézmények nem jelenthetik a semleges állami intézmények olyan alternatíváját, amely – kizárólagossága folytán – választási szabadságot nem engedve, adott településen lakók számára lényegét tekintve kötelezővé tenné az elkötelezett oktatásban való részvételt [2011. évi CXCV. tv. 74. § (3) bekezdés].

A lelkiismereti adattal való önrendelkezés alapján a lelkiismereti és vallásszabadság jogával összefüggésben állami hatóság által különleges adat nem gyűjthető. Állami hatóság által a lelkiismereti és vallásszabadsággal összefüggésben korábban már nyilvántartott különleges adat kizárólag az érintett hozzájárulásával – halála esetén leszármazója hozzájárulásával – továbbítható, illetve hozható nyilvánosságra. Ez a megfogalmazás azt mutatja, hogy nem csupán a meggyőződés nem lehet nyilvántartás tárgya, de a meggyőződéshez kapcsolódó, abból fakadó egyéb jogosultságok gyakorlásából származó adatok sem. Így többek között a hitoktatáson való részvétel, katonai vagy büntetői lelki gondozáson való megjelenés sem. Érdekes esetet jelenthet, ha valaki nem azért jelenik meg egy vallásgyakorlásra szolgáló helyszínen, mert ott vallását kívánja gyakorolni, hanem azért, mert oda családi eseményre kapott meghívást. Ugyanez az elvi probléma merül fel, ha valaki fogvatartottként nem azért kér vallási ételt, mert vallásszabadságát kívánja gyakorolni, hanem azért, mert jobb ellátást remél. Úgy vélem, az állam nem ítélheti meg polgárai meggyőződését, nincs abban a helyzetben, hogy bárkiről azt állítsa: „Tudom én, hogy te igazából mást hiszel, mint amit mondasz.” Ezért az államnak a lelkiismereti és vallásszabadságból eredő jogokat akkor is biztosítania kell, ha valaki azt csupán színleg kívánja gyakorolni. Ezt kívánja azok érdeke, akik meggyőződésükből fakadóan gyakorolják ugyanezen jogokat. Ezzel ellentétes álláspont azt eredményezné, hogy az állam mondaná meg, kinek milyen meggyőződése van. Ez pedig messzemenőig ellentétes lenne mindazzal, amit az alkotmányos szabadságjogokról vallunk.

Az adatgyűjtés tilalma természetéből eredően azt jelenti, hogy olyan adat nem gyűjthető, amely alapján valamely egyedileg azonosítható személy

lelkiismereti vagy vallási meggyőződésére vonatkozó következtetés vonható le. A különleges adat is személyes adat, amelynek fogalmi ismérvei között tartjuk számon, hogy az az érintettel kapcsolatba hozható, vagy abból az érintett személyre következtetés vonható le (2011. évi CXII. tv. 3. § 2–3. pont). Ennek alapján az önkéntes alapú és anonim adatgyűjtés nem tartozik a törvényi tilalom alá. Érdemes megjegyezni, hogy az Ehtv. csupán a népszámlálás esetén teszi lehetővé, hogy az állam önkéntes alapon, anonim módon adatot gyűjtsön a lelkiismereti és a vallásszabadság jogával összefüggésben.

Nem kizárólag valamely meggyőződéssel való azonosulás vagy attól való elhatárolódás, hanem egy vallási közösséghez tartozás is különleges adatnak minősül. A hazai jog tehát e tekintetben nem tesz különbséget a világnézeti meggyőződés és a felekezeti hovatartozás között. Az információs önrendelkezés körében a jogalkotó a vallási meggyőződés mellett a „más világnézeti meggyőződést” is különleges adatnak tekinti [1995. évi CXXV. tv. 3. § (3) bekezdés a) pont]. A használt kifejezés arra utal, hogy más, tehát nem vallási világnézet a vallási világnézettel azonos védelmet élvez. A rendszertani értelmezés szabályai szerint a hazai jogalkotó a különböző jogszabályokban a „lelkiismereti meggyőződés” és a „más világnézeti meggyőződés” kifejezéseket azonos tartalommal használja.

Érdemesnek tartom felhívni a figyelmet arra, hogy a lelkiismereti és vallásszabadság jogával összefüggő adatgyűjtés tilalmát az Ehtv.-ben abszolút érvényű tilalomként szabályozták, amely alól a nemzetbiztonsági szervek sem kaptak e törvényben felmentést. Evidencia, hogy radikális vallási csoportokhoz tartozás, illetve a velük való kapcsolattartás biztonsági kockázatot jelent. Érzékeltette ezt a jogalkotó is, hiszen a bevett egyházzá válás egyik feltétele, hogy a vallási közösség ne jelentsen nemzetbiztonsági kockázatot. Amennyiben elfogadjuk azt, hogy valamely vallási közösség nemzetbiztonsági kockázatot jelenthet, abban az esetben nehezen elképzelhető, hogy az ehhez a közösséghez tartozók semmilyen kockázatot ne jelentenének. Az sem tűnik elképzelhetőnek, hogy valamely radikális vallási csoporthoz tartozás ne keltene fel a nemzetbiztonsági szervek érdeklődését. De az is illuzórikus, hogy amennyiben egy nemzetbiztonsági vizsgálat közben a hatóság tudomására jut egy vallási csoporthoz tartozás vagy azzal való kapcsolat, abban az esetben ezt az adatot ne rögzítenék. Ezért az Ehtv.-ben megfogalmazott abszolút tilalom alól a nemzetbiztonsági szervek úgy mentesülnek, hogy az információs önrendelkezésről szóló törvény a lelkiismereti és vallásszabadság jogával összefüggő adatok kezelését lehetővé

teszi, amennyiben azt a nemzetbiztonság, bűncselekmények megelőzése vagy üldözése érdekében, avagy honvédelmi érdekből törvény elrendeli [2011. évi CXII. tv. 5. § (2) bekezdés a)–b) pont]. A nemzetbiztonsági törvény általános jelleggel feljogosítja a nemzetbiztonsági szerveket arra, hogy feladatkörükben eljárva „különleges adatot” kezeljenek [1995. évi CXXV. tv. 38. § a) pont]. Ezzel a felhatalmazással széles körűre nyílik a lelkiismereti és vallásszabadsággal összefüggő adatok kezelése, ideértve természetesen azok gyűjtését is. A „különleges adat” törvényi fogalmát értelmezve ez a felhatalmazás a vallási vagy más világnézeti meggyőződésre vonatkozó adatok kezelését teszi lehetővé. A meggyőződésre utaló adatok körébe tartoznak mindazon információk, amelyek e fejezetben tárgyalt jogok gyakorlása során keletkeznek.

Mindezekkel szemben az általános rendőri feladatokat ellátó rendőri szerv számára a lelkiismereti és vallási adatok kezelése már meglehetősen korlátozott. A bűnügyi felderítés célját és jellegét tekintve jelentősen eltér a nemzetbiztonsági célú felderítéstől, mert konkrét bűncselekmény gyanúja szükséges hozzá. Ennek megfelelően a rendőrségi törvény értelmében „vallási meggyőződésre utaló különleges adat” csak akkor kezelhető, ha az bűnüldözési tevékenység során felmerülő bűncselekmény tényállási eleméhez tartozik, vagy az érintett ahhoz hozzájárul [1994. évi XXXIV. tv. 90. § (3) bekezdés]. Figyelmet érdemel, hogy a rendőri szervek számára adott felhatalmazás „vallási meggyőződésre utaló adatokra” vonatkozik. Ez a megfogalmazás elméletileg szűkebb tartalmú adatgyűjtést tesz lehetővé, mivel a más világnézeti – tehát nem vallási, hanem szekularizált – meggyőződésre nem terjedhet ki a bűnügyi információszerzés. Emellett szigorúan vett értelemben hibás a megfogalmazás, mert csak a meggyőződésre utaló adatok kezelését teszi lehetővé. A színleges vallásos cselekmények pedig nem utalnak az egyén meggyőződésére.

A rendőrség lehetőségeit tovább szűkíti az a kitétel, amely szerint csak abban az esetben kezelhetnek vallási jellegű adatot, ha az valamely konkrét bűncselekmény tényállási eleméhez tartozik. A vallási adatot tényállási elemként megfogalmazó deliktumok közös vonása, hogy a meggyőződés a speciális sértetti kör (gyűlölet-bűncselekmények) vagy elkövetési tárgy (vagyon elleni bűncselekmények) meghatározására szolgál. A vallási csoportok ellen elkövethető bűncselekmények tényállásaiban nem értékeli az elkövető lelkiismereti vagy vallási meggyőződését, legfeljebb a sértetti körrel szembeni ellenséges érzületét, ez pedig legfeljebb csak a negatív vallásszabadságot jelenti, az elkövető értékválasztását nem. Ezáltal

éppen azoknak a bűncselekményeknek az esetében leginkább korlátozott a rendőrség eszköztára, ahol az elkövető saját belső meggyőződése (például vallási terrorizmus) jelent motivációt. Mindezek alapján az körvonalazható, hogy ha a rendőrségnek vallásilag motivált bűncselekmények felderítését kell elvégeznie, akkor éppen az elkövető motivációihoz, ezáltal az elkövetés okához és lényegében a cselekmény kialakulásához vezető úton van leginkább megkötnie a keze. Minthogy a jogszerűtlenül beszerzett bizonyítékok nem használhatók fel, a hatályos jogi környezet a hatékonyság oldaláról nézve olyan jelentős deficitet jelent, amely már a jogállamiság határait feszegeti azzal, hogy a nem kellően körültekintő jogalkotás könnyen a jogtalanság talajára vezetheti a rendőrséget, ha az a feladatainak és a társadalom elvárásainak, nem pedig a törvény betűjének akar megfelelni.

Mindezek alapján szükségesnek tartom az Ehtv. módosítását oly módon, hogy a lelkiismereti és vallásszabadság jogával összefüggő általános adatgyűjtési tilalom alól a nemzetbiztonsági vagy a bünyügyi célú kivételeket megfogalmazzák. Ennek körében az Ehtv. 5. §-át ki kellene egészíteni egy (3) bekezdéssel, amely szerint: „Az (1) bekezdés szerinti tilalom nem érinti az állami szervek nemzetbiztonsági vagy bünyügyi célú adatkezelési tevékenységét, amelyek tartalmát külön törvények szabályozzák.” Szükségesnek tartom továbbá a rendőrségi törvény harmonizációját az információs önrendelkezésről szóló törvénnyel, annak érdekében, hogy ne kizárólag vallási, hanem más meggyőződéssel kapcsolatos adatok gyűjtésére is mód nyíljon a rendőrség számára. E körben nem tartom támogathatónak azt a szabályozást, amely csak abban az esetben teszi lehetővé a vallási vagy lelkiismereti meggyőződésre vonatkozó adat gyűjtését, ha az a bűncselekmény tényállásában értékelést nyer. Ezt abban az esetben is fenntartom, ha elfogadjuk, hogy nem kizárólag a tényállásban értékelte vallási adat, hanem bármilyen egyéb, az adott bűncselekményre vonatkozó – például az elkövető meggyőződését érintő – adat is gyűjthető.

Ugyancsak a módosítás mellett szóló érv, hogy kizárólag a meggyőződésre utaló különleges adat nem azonosítható a meggyőződéssel kapcsolatos adatok körével, mert nem számol a színleg történő vallásgyakorlással.

Ezért szükségesnek tartom a 1994. évi XXXIV. rendőrségi törvény 90. § (3) bekezdésének módosítását, amely ennek alapján így szólna: a faji eredetre, vallásos vagy más világnézettel, szexuális magatartással és politikai véleménnyel kapcsolatos különleges adat csak akkor kezelhető, ha az bűnüldözési tevékenység során felmerülő bűncselekmény

felderítéséhez elengedhetetlenül szükséges, vagy ahhoz az érintett írásban hozzájárult.

A vallási adattal való önrendelkezés sajátos korlátja, hogy az egyházi jogi személy az általa gyakorolt vallási tevékenységhez kapcsolódó személyes adatot a bevett egyház belső szabálya szerint kezeli. Ezzel ugyanis a vallási adatok kezelésével kapcsolatban az állam elismeri az egyház belső jogát, vagyis az egyház által kezelt adatok szabályozását az állami jogalkotás felségterületén kívülre helyezi. Ennek megfelelően az állami adatvédelmi szabályok nem vonatkoznak az egyház adatkezelési tevékenységére. Az egyetlen korlátot az jelenti, hogy ezeket az adatokat az egyház csak az érintett hozzájárulásával – halála esetén leszármazója hozzájárulásával – továbbíthatja, és hozhatja nyilvánosságra (2011. évi CCVI. tv. 23. §).

III. fejezet

Az állam és egyház viszonyának vázlata

Alapgondolatok

A vallási szervezetek státusza jelenleg az egyik legvitatottabb vallásügyi kérdés. Az elmúlt időszakban az Alaptörvény két módosítása, az egyházügyi törvény sajátos kálváriája, alkotmánybírósági határozatok, az Emberi Jogok Európai Bíróságának Magyarországot érintő ítélete mind-mind azt mutatja, hogy e kérdés számos vitára adhat még okot. E kötet témája szempontjából különös jelentősége nem az egyházak fogalmi meghatározásának, illetve az egyházak elismerése törvényi szempontrendszerének van, hanem sokkal inkább az állam és az egyház kapcsolatrendszerét meghatározó elveknek, illetve ezek következményeit jelentő jogok és kötelezettségek rendszerének. Ezért e műben nem kívánok részletekbe bocsátkozni az egyházi státusz alkotmányjogi jellemzőit illetően.

Ádám Antal nyomán elfogadom, hogy az egyházak jogalanyisága *„olyan jogképességet jelent, amely lehetővé teszi, igényli és egyben biztosítja, hogy az egyház rendelkezék a jellegéhez illő és rendeltetésének betöltéséhez szükséges jogokkal és mentességekkel. Ebből az következik, hogy az egyház alkotmányi jogalanyiságának az egyház rendeltetéséhez igazodó sajátos autonómiában, az államhoz fűződő partneri viszonyban, ezen belül számos közszolgálati feladatra kiterjedő együttműködésben, az állam világnézeti semlegességében és a vallásszabadság gyakorlását, valamint az egyház egyéb közérdekű aktivitását segítő intézményes támogatási kötelezettsége teljesítésében kell megnyilvánulnia”* (ÁDÁM 2007, 307.).

Mindazokat, akikről szólni kívánok, egyaránt jellemzi az, hogy vallásgyakorlásukra meghatározó befolyással vannak az állammal fennálló közjogi viszonyuk jellemzői, melynél fogva az állammal függőségi viszonyba kerülnek. Ez a viszonyrendszer magában hordozza a kiszolgáltatottság jegyeit, ezért a vallásgyakorlás szempontjából különös jelentőségűek az egyházak jogosultságai és az állam aktivitása, amellyel a jogok gyakorlását elősegíti.

A vallásszabadság egyik sarkalatos kérdése, hogy az állam mint a legfőbb közjogi hatalom birtokosa mekkora szabadságot biztosít az egyházak számára. Legalább ilyen lényeges kérdés, hogy az egyházak milyen politikai igénnyel lépnek fel, és ennek megvalósításához milyen eszközökkel rendelkeznek. A két entitás közötti viszonyrendszer a történelem folyamán meglehetősen változatos képet mutatott. E helyütt azonban csak két szélsőséges modellre hívom fel a figyelmet. Az egyik a Nagy Konstantinuszi modell, amelyet általában cezaropapizmusnak is neveznek. Ennek lényege, hogy az egyház állam-egyházként működik, amelynek viszonyait az állami hatalom irányítja. Az elválasztás széles skálájának másik végpontján a klerikális modell helyezkedik el, amelyet szokás egyházállamiságnak is nevezni. Ebben a modellben az egyház igyekszik irányítani az államot és a társadalmat (HARMATI 1992, 53–54.). Magyarország esetében a 20. századig kimutatható az egyház fölötti állami fennhatóság, a kommunista diktatúrára jellemző ellenséges elválasztás, az 1990. évi IV. törvény hatálybalépése után a baráti elválasztás, és az Ehtv. által életre hívott együttműködésre törekvő elválasztás. A következőkben röviden vázolni törekszem azt a történelmi utat, amelynek bejárásával az emberiség az egyházi, illetve világi hatalom egymástól való elválasztásával megteremtette a modernkori plurális demokrácia alapjait.

Az állammal való kapcsolatot meghatározó tényezők

Széles körben elfogadott nézet szerint szokás az egyház(ak) állammal való kapcsolatát az elválasztott működés és az állami semlegesség dimenziójában meghatározni. Az elválasztás mértéke és módja koronként és társadalmanként változó skálán határozható meg, amely a cezaropapizmustól a radikális, esetenként ellenséges elválasztásig terjedhet. A semlegesség ehhez képest egzaktabb módon határozható meg, azt juttatja kifejezésre, hogy az állam nem azonosul egyetlen világnézettel sem, hanem vagy egyenlő távolságot tart mindegyiktől, vagy mindegyiket egyenlő módon támogatja. Az „egyenlő mód” megengedi, hogy az állam figyelembe vegye az egyházak között tényszerűen meglévő társadalmi különbségeket. Ahhoz, hogy az elválasztás és a semlegesség közötti összhang biztosított legyen, szükségesnek tartom a felekezeti egyenjogúság biztosítását. Elképzelhető-e az állami semlegesség felekezeti egyenjogúság nélkül is?

Az elválasztás általános kérdéseiről röviden

Hatályos Alaptörvényünk szabályozása szerint az állam és a vallási közösségek különváltan működnek. A megfogalmazásból az tükröződik, hogy – hasonlóan a korábbi, Alkotmányunkon nyugvó szabályozáshoz – az elválasztott működés nem egy megvalósítandó program, hanem ténylegesen meglévő állapot. Ugyancsak tényként rögzíthető a vallási közösségek önállósága. Fogalmi zavarokat okozhat a „különvált működés” kifejezés használata. Ismert olyan szakirodalmi álláspont, amely szerint a különvált működés annyiban jelent mást az elválasztott működéshez képest, hogy kifejezésre juttatja az állam és egyház együttműködésének rendszerét (SCHWEITZER 2014). Schanda Balázs álláspontja szerint: *„Az állam világnézeti semlegességéből szükségszerűen következik az állam és egyház elválasztása”* (SCHANDA 2012, 65.). De igaz a tétel fordítottja is, vagyis az elválasztott működés szükséges következménye az állam semlegessége.

Az egyház államtól elválasztott működésének törvényi alapjait az Alkotmány 60. §-a rögzítette. Ez úgy szól, hogy: *„A Magyar Köztársaságban az egyház az államtól elválasztva működik.”* Érdeemes odafigyelní a törvény szóhasználatára: *„működik”*, amelyből következik, hogy az alkotmány nem egy program megvalósítását tűzte ki célul, hanem meglévő állapotot rögzített (SCHANDA 1997). Az idézett rendelkezés indokolása a lelkiismereti, illetve vallásszabadság egyik alapfeltételeként beszélt az egyház és az állam különválasztásáról. Ez arra enged következtetni, hogy az elválasztás 1989. évi módosítást követően az Alkotmányban rögzített rendszere nem az egyházzal szembeni ellenségesség talaján állt korábban sem, hanem mondhatni barátságos elválasztást jelentett (ERDŐ 1997). Ennek fontosságát akkor látjuk, ha mellé tesszük az 1949–1989 közötti időszak erre vonatkozó alkotmányi rendelkezését, amely így szól: *„A lelkiismereti szabadság biztosítása érdekében a Magyar Népköztársaság az egyházat különválasztja az államtól”* [1949. évi XX. tv. 54. § (2) bekezdés]. Látható, hogy itt egy megvalósítani kívánt programról van szó. A törvény programjával ellentétes módon azonban a gyakorlat éppen az egyházak legteljesebb függőségi viszonyát eredményezte.

Az elválasztás valós tartalmát, illetve követelményrendszerét az Alkotmánybíróság a 4/1993. (II. 12.) számú határozatában fejtette ki. Ennek alapján az elválasztás elvéből következik, hogy: *„Az állam sem az egyházakkal, sem valamelyik egyházzal nem kapcsolódhat össze intézményesen; hogy az állam nem azonosítja magát egyetlen egyház tanításával sem; továbbá,*

hogy az állam nem avatkozik be az egyházak belső ügyeibe, és különösen nem foglalhat állást hitbéli igazságok kérdésében. Mindebből következők – ami egyébként az Alkotmány 70. §-ából is folyik –, hogy az államnak az egyházakat egyenlőként kell kezelnie.”

Ezzel szemben a 8/1993. (II. 27.) AB-határozat már akként foglal állást, hogy „*az állam nem azonosíthatja magát egyetlen vallás tanításával sem*”. Ez utóbbi – kétségtől kivül pontosabb megfogalmazással – szembeni jogos kritikaként mondja Ádám Antal, hogy a semlegességi formula igazán teljes akkor lenne, ha így hangzana: „*Az állam nem azonosítja magát egyetlen vallás, vagy más világnézet tanításával sem*” (ÁDÁM 2007, 319.). Az elválasztás rendszere nem csupán alkotmányos rendelkezés, hanem ennek hiánya esetén a vallásszabadsághoz való jog természetéből egyébként is következne (SÓLYOM 1995).

Az elválasztásra és a semlegességre vonatkozóan a korábbi egyházügyi törvény is tartalmazott rendelkezést. A törvény egyrészt megismételte az Alkotmány 60. §-át, másrésztől kinyilvánította, hogy az egyházak belső törvényeinek, szabályainak érvényre juttatásában állami kényszer nem alkalmazható (1990. évi IV. tv. 15. §). Az Ehtv. erős hangsúlyt helyez az államtól elválasztott működésnek azokra az elemekre, amelyek az egyházjog és az állami jogalkotás és jogalkalmazás kapcsolatában mutathatók ki. Ezek szerint az egyházak belső szabálya alapján hozott határozatok érvényesítéséhez állami kényszer nem alkalmazható. Az ugyanezekben a szabályokon alapuló döntést állami szerv nem módosíthatja, és nem bírálhatja felül. Korábban több vitás helyzet alakult ki az egyházjogon alapuló egyházi döntések állami bíróságok előtt való megtámadhatósága körül. Az Ehtv. ezt a helyzetet igyekezett egyértelműen szabályozni. *E szerint „a jogszabályban nem szabályozott belső jogviszonyokból eredő viták elbírálására állami szervnek nincs hatásköre”* [2011. évi CCVI. tv. 8. § (2) bekezdés].

Mivel az elválasztás attribútumát jelentő autonómia határait nagyban kijelöli az egyházak belső jogalkotási jogosultsága, ezért ennek értékelésére az egyházjog jogi jellegének ismérveit bemutató fejezetnél térek ki részletesen. További garanciális szabály volt, hogy az állam az egyházak irányítására, felügyeletére szervet nem hozhatott létre (1990. évi IV. tv. 15. §). Ezt a szabályozást lényegét tekintve az Ehtv. is átvette [2011. évi CCVI. tv. 8. § (1) bekezdés].

A semlegesség egyes kérdései

Hatályos Alaptörvényünk ugyancsak az elválasztás, avagy újkeletű fogalomként a különválasztás talaján áll. Schanda Balázs (2012) igen alapos magyarázattal szolgál arra, hogy az Alaptörvény preambulumaiként szolgáló *Nemzeti Hitvallás*, illetve a *Himnusz*ből vett idézet egyfajta mottóként történő beillesztése miért nem sérti a semlegesség elvét. Álláspontja szerint maga a hitvallás – noha az Alaptörvény értelmezése során tekintettel kell rá lenni – megmutatja a normativitás határait. Ennek alapján úgy véli, hogy a kereszténységre az európai identitás részeként, illetve nemzetmegtartó tényezőként való utalás inkább minősül a történelem előtti főhajtásnak, semmint normatív szabálynak.

Lehet némi igazsága Luthernek abban, hogy a „*keresztény fejedelem ritka madár lesz a mennyek országában*”, és abban is, hogy „*ha valaki az Evangélium szerint akar kormányozni, akkor előbb mindeneket kereszténnyé kell tennie. Ez azonban soha nem lesz, és nem is lehet, mert a többség nem keresztény, még ha annak is van keresztelve*” (WILLIAMS 2011). Vagyis el kell fogadjuk, hogy keresztény államról beszélni nem lehet. Ugyanakkor a kereszténység a történelem során nem pusztán vallási, hanem politikai közösségként is értelmezhető volt. Mi több, a kereszténység hajnalán a keresztény identitás lényegi esszenciáját jelentette, hogy ők Isten országának polgárai. Ez pedig legalábbis lelki értelemben felszabadította azokat, akik magukat kereszténynek vallották, noha társadalmi státuszukat tekintve szolgák voltak. Valamely ország polgárának lenni azt jelenti, hogy valaki részese az ország politikai közösségének. Ez természetesen csak annyit jelentett, hogy a keresztények egy elképzelt – de nem képzeletbeli – ország polgárainak vallották magukat. Későbbi államvallássá válásától kezdve viszont a kereszténység tényleges módon politikai közösséggé vált. (SCHWEITZER 2011).

Magyarország történelmi fejlődése szorosan kötődött a keresztény eszmiséghez, beleértve annak a politikával mutatott összefüggéseit is. Ezért a kereszténységre mint nemzetmegtartó tényezőre, illetve mint az európai identitás összetevőjére való utalás – véleményem szerint – sem sérti az elválasztás elvét. Ugyanakkor felmerülhet annak a gyanúja, hogy az állami semlegesség sérül azáltal, hogy az Alaptörvény egyetlen vallásnak tulajdonít nemzetmegtartó, illetve az európaiságban jelentős szerepet. Kérdésként vethető fel, hogy a kereszténységen kívül mely olyan társadalmi csoportok, értékhordozó közösségek, tradíciók játszanak nemzetmegtartó szerepet,

amelyeket az Alaptörvény nem említ meg (ÁDÁM 1998, 51.). Tény, hogy Magyarország talán soha nem volt egyvallású nemzet, még akkor sem, ha a lakosság túlnyomó része kereszténynek vallotta magát, mivel a zsidóság már korán jelen volt az ország területén. Tény az is, hogy a zsidóságnak az állami életben betöltött szerepe messze elmarad attól a hatástól, amely a kereszténységet jellemzi. Ezért a kereszténység kiemelése inkább a történelmi realitást tükrözi, nem pedig az állam vallási elkötelezettségét. Az Alaptörvény arra is törekszik, hogy ne csupán az elválasztás és a semlegesség elvét, de a vallási érzékenységet se sértse. Ezért úgy rendelkezik, hogy: „*Becsüljük országunk különböző vallási hagyományait.*”

Az egyház államtól való elválasztását és az állam semlegességét egy érem két oldalaként fogom fel. Az egyik nincs a másik nélkül. Nem beszélhetünk elválasztott működésről akkor, ha az állam, valamely egyház mellett elkötelezi, vagy valamely vallási tanítással azonosítja magát. Az egyházak államtól való elválasztása minden ország esetén sajátos történelmi körülményeinek megfelelően alakul. Így tehát az elválasztás aktuális tartalma nem választható el az egyháznak a magyar történelemben betöltött szerepétől, sem a tényleges működéstől, sem pedig a folyamatban lévő társadalmi változásoktól.

Ily módon a jelenlegi szabályozás megalkotásánál nem rugaszkodhatunk el sem a történelmi hagyományoktól, sem pedig a jelenlegi társadalmi igényektől. Ezzel kapcsolatban érdekes jelenségre hívnám fel a figyelmet. Harmati Béla által hivatkozott amerikai szociológusok vizsgálatai szerint a vallás, az erkölcsi értékek, a nemzet és az állam összekapcsolódnak egyfajta társadalmi vallásosságban, amely az egyes országok többségi vallása szerint hoz létre különböző struktúrákat. Ez az úgynevezett civil religion jelensége (HARMATI 1992). Ennek szemléltetéséhez elég hivatkozni a *Himnuszra* vagy az állami címerre mint az államiság szimbólumaira. Ezek az állami jelképek arra is hivatottak, hogy kifejezzék az állam történelmi kontinuitását, a nemzet összetartozását.

Az elválasztás és a semlegesség nem jelentheti az állam távolságtartó passzivitását, éppen ellenkezőleg, az államtól aktív cselekvést követel meg. A gondolatok és eszmék szabad áramlásának biztosításával kell megteremteni a vallás szabad megválasztásának, elfogadásának lehetőségét. Az állam beavatkozása csak a kommunikációs csatornákra terjedhet ki, magának a vallásnak vagy bármely más eszmének tartalmi kérdéseit nem alakíthatja, azokkal kapcsolatban

állást nem foglalhat. Az eszmeiség áramlásának biztosításából következően az állam semlegessége – ahogyan azt Eötvös József egykori kultuszminiszter megfogalmazta – nem jelenthet a vallások felé egyforma közömbösséget, hanem mindegyik egyforma tiszteletét kell hogy jelentse (Eötvös 1868, 56–57.). Tehát az állam nem részesíthet előnyben egyetlen vallást sem, hanem mindegyiket egyforma oltalomban kell részesítenie (Kis 1997). Az állam felelőssége a szabad értékválasztás biztosítására terjed ki. Ennélfogva az állam semlegessége nem terjedhet addig, hogy akár a pozitív, akár a negatív vallásszabadságot alapesetnek tekintse. Így tehát valamely vallás elfogadását, illetve kinyilvánítását ugyanolyan értékűnek kell tekinteni, mint a vallás elutasítását vagy ki nem nyilvánítását. Az államnak mindkettőt az egyének választására bízva, egyenlő értékűként kell kezelnie.

A semlegesség nem toleranciát jelent. Míg a tolerancia megengedi az állásfoglalást, amelynél a követelmény csupán a tiltás, az üldözés és a beavatkozás elkerülése, addig a semlegesség mércéje az állásfoglalás elkerülése. A vallásokhoz való viszonyulásban semlegesség csak az államtól várható el, a tolerancia mind az államtól, mind a polgáraitól elvárható [8/1993. (II. 27.) AB-határozat]. Ehhez kapcsolódóan állapította meg az AB, hogy mivel az állam pont azokban a tartalmi kérdésekben nem foglalhat állást, amelyek a vallást vallássá teszik, ezért a vallásról és az egyházakról csak elvont, minden vallásra vagy egyházra egyaránt alkalmazható keretszabályokat alkothat, amelyek a semleges jogrendbe illeszkednek (SCHANDA 2015).

Az állam semlegessége nem ideológiai semlegességet jelent. Az állam tehát nem egy semleges világnézetet képvisel, mivel, ha létezne ilyen világnézet, akkor az államnak ezzel szemben is semlegességet kellene tanúsítania (EJEB 2014, 171.). Ideológiai oldalról nézve tehát a hangsúly az azonos távolságtartáson van. Az állam ezzel tarthatja tiszteletben bármely felekezethez tartozó személyek vallásszabadsághoz fűződő jogát. Az ideológiai távolságtartás azonban nem jelentheti azt, hogy az államnak tartózkodnia kellene a határozott értékválasztástól. Ez az értékválasztás megnyilvánulhat a jogalkotás területén is. Példaként említhető Alaptörvényünk családra vonatkozó rendelkezése, amely a házasságot férfi és nő kapcsolataként írja le, amiben bibliai szemlélet tükröződik.

Az elválasztott működés és az állam semlegessége mint alkotmányos alapelv a konkretizálódott állami szabályozásban kell hogy megjelenjen. Hiábavalónak tartom az elvek alkotmányos szabályozását, ha azok a konkrét életviszonyokban, jogviszonyokban nem jelennek meg. Éppen ezért e két vezérlő elv valóságos működését az egyházakat megillető jogosultságok elemzésével lehet vizsgálat alá vonni.

A felekezeti egyenjogúság

Korábbi vallásügyi törvényünk a felekezeti egyenjogúság elvét akként rögzítette, hogy az egyházakat azonos jogok illetik meg, és azonos kötelezettségek terhelik [1990. évi IV. tv. 16. § (1) bekezdés]. Az egyházak egyenlőként való kezelése a korábbi szabályozás alapján sem zárta ki annak lehetőségét, hogy az állam az egyes egyházak tényleges társadalmi szerepét figyelembe vegye. Ennek két szembetűnő példáját éppen a Tábori Lelkészi Szolgálat és a Börtönlelkészi Szolgálat adta, hiszen mindkét szervezetben csak a történelmi egyházak vehetnek részt. A korábbi szabályozás alapján jutott az Alkotmánybíróság arra a jelenleg is tartott álláspontra, amely szerint a közösségi vallásgyakorlás nem tehető függővé sem a vallásos szervezeti tagságtól, sem a vallási közösség szervezeti formájától. Az AB a következő megállapítást teszi a 8/1993. (II. 27.) határozatában:

„Nem alkotmányossági kérdés, hogy a hosszú történelmi múltra visszatekintő, nagy létszámú egyházak ismertsége, szervezeti struktúrája és az állammal való sok területen begyakorolt együttműködése megkönnyíti tagjai számára a vallásgyakorlást ott, ahol ehhez más (gyakran állami) intézmények közreműködésére van szükség, mint például egészségügyi, vagy akár büntetés-végrehajtási intézményekben. A vallásgyakorláshoz való jog érvényesítése a gyakorlatban nehezebb vagy könnyebb lehet attól függően is, hogy az illető vallási közösség milyen jogi formában szerveződött, illetve egyáltalán öltött-e jogi formát. A vallásszabadsághoz való jog érvényesítésében gyakorlati különbségek azonban alkotmányos határok között maradnak mindaddig, amíg nem diszkriminatív jogi szabályozásból erednek, illetve nem vezetnek arra, hogy bárki vallásgyakorlását megakadályozzák.”

Az állam tehát nincs kötve abban, hogy a vallási közösségeknek milyen szervezeti formát hozzon létre, vagy egyáltalán létrehozzon bármilyen szervezeti formát. Az állam, amíg ezzel a vallásszabadság kollektív gyakorlásának jogát nem sérti, saját belátása szerint határozhatja meg az egyház alapításának feltételeit és jogállását. Bármely vallási közösség vallásgyakorláshoz való joga sértetlen marad akkor is, ha az „egyház” jogállást nem nyerheti el vagy nem kívánja elnyerni (SCHANDA 2015). Ezek alapján okszerűnek tekinthető, hogy a vallási közösségek tényleges társadalmi szerepét, az általuk ellátott tevékenységet az állam a vallási közösségek társadalmi szerepéhez

kapcsolódó további jogszabályok megalkotásánál és a velük való kapcsolat-tartás során figyelembe veheti.

A felekezeti egyenjogúság egyik sarokköve az állammal való együttműködés, minthogy együttműködés fogalmilag csak szuverén jogalanyok között képzelhető el. Az Alaptörvény eredeti szövege az elválasztott működéshez hasonlóan az állammal való együttműködést is tényként, vagyis meglévő, kivételt nem tűrő szabályként rögzítette. A negyedik módosítással kialakított jelenlegi szövegével az Alaptörvény az állam és a vallási közösségek közötti együttműködést a közösségi célok elérése érdekében történő lehetőségként szabályozza. Az együttműködésről a vallási közösség kérelme alapján az Országgyűlés dönt. Az együttműködésben részt vevő vallási közösségek bevett egyházként működnek (Alaptv.). A „bevett egyház” megnevezés megfelelően szemlélteti a vallási közösségek státuszában meglévő különbséget. A vallási közösségek státusza lehet „bevett egyház”, bejegyzett egyház, nyilvántartásba vett egyház, illetve „vallási egyesület”. A „bevett egyház” fogalmát és jogállását az Ehtv. a következőképpen határozza meg: *„A bevett egyház az olyan bejegyzett egyház, amellyel az állam a közösségi célok érdekében történő együttműködésről átfogó megállapodást kötött”* [2011. évi CCVI. tv. 9/G. § (1) bekezdés]. Ezzel szemben a „vallási egyesület” az Ehtv. szabályai szerint az azonos hitelveket valló természetes személyek vallásuk gyakorlása céljából, vallási tevékenység végzésére létrehozott egyesület. [2011. évi CCVI. tv. 9/A. § (1) bekezdés]. A többi vallási szervezet státuszának elnyerése a vallási egyesületek számára áll rendelkezésre attól függően, hogy rendelkeznek-e a törvényben meghatározott feltételekkel.

Valamennyi vallási közösség nevében használhatja az „egyház” megnevezést. Túl az állammal való együttműködés feltételeiben meglévő különbségeken az Emberi Jogok Európai Bírósága is megállapította, hogy a korábbi szabályozás szerinti vallási tevékenységet végző szervezetek, amennyiben korábbi egyházi státuszukat továbbra is meg szeretnék volna tartani, abban az esetben kénytelenek voltak az Országgyűléshez folyamodni egyedi elismerésért. Egyes közösségek esetében pedig az újra nyilvántartásba vétel megtagadása beavatkozásnak minősült az adott vallási szervezet egyesülési szabadsághoz és vallásszabadsághoz való jogába (EJEB 2014). Ezért a vallási közösségek eltérő státusza túlmutat az állammal való együttműködés rendszerében meglévő különbségeken, egyenesen a vallásszabadságot érinti.

A bevett egyház és a többi vallási közösség közötti különbségek akként jelennek meg az Ehtv.-ben, hogy a bevett egyház a közösségi célok

elérésére határozatlan idejű átfogó megállapodást köthet az állammal, míg a többi vallási szervezet határozott idejű, az átfogóhoz képest korlátozott tartalmú megállapodást köthet. Azt a lényegi kérdést kell megválaszalnunk, hogy a vallási szervezetek státusza közötti különbségtétel sérti-e az elválasztás, illetve a semlegesség elvét? A felekezetek jogállása közötti különbség önmagában nem sérti sem az elválasztott működés, sem pedig a semlegesség elvét. Az elválasztás elvének sérelme csak az állammal való együttműködés egyes területein megjelenő konkrét jogviszonyokban vizsgálható és értelmezhető. A semlegesség szempontjából pedig az látszik, hogy az állammal történő együttműködés alapja nem a felekezet által képviselt vallás vagy vallási irányzat hittételeivel való azonosulás, hanem a vallási szervezet társadalmi támogatottsága. Más megfogalmazásban az állam az együttműködési szándék kimutatásával nem a felekezet által képviselt vallási nézetekkel, azok igazságtartalmával, hanem a felekezet társadalmi támogatottságával kapcsolatban foglal állást. Ezért – úgy vélem – a semlegesség elve az együttműködés általános szintjén nem sérül. Konkrét esetben való sérelem pedig ugyancsak az együttműködés egyes területein meglévő jogviszonyok értelmezésével állapítható meg.

Az állammal való együttműködés különösen akkor volt sarkalatos kérdése az egyházak egyenjogúságának, amikor az állammal való együttműködés a „bevett egyházi” státusz elnyerésének feltétele és egyben célja volt. Találónan mutatta ki Ádám Antal az egyházak és az állam korábbi szabályozási környezetben való együttműködésének természetét. Rávilágított arra, hogy az együttműködés nem követelmény, hanem lehetőség volt. Létrejöttét és tartalmát tekintve nem a partnerek kezdeményezésének, tárgyalásának eredményeként alakult ki, hanem a vallási közösség kérelmére, amelynek elfogadásáról az Országgyűlés egyoldalúan döntött. Ennek az együttműködésnek csak a bevett egyházak lehettek partnerei. Ebből eredően a bevett egyházak sajátos jogosultságai nem a kétoldalú megállapodásból, hanem az állam önálló döntéseiből származtak. (ÁDÁM 2015, 374.).

A 2018-ban elfogadott jogszabályi változások nyomán ebben a kérdésben lényegi változás állt be (2018. évi CXXXII. tv.). Az új szabályozás a korábbihoz képest nagyban közelíti egymáshoz a különböző jogállású vallási felekezetek közösségi céljainak eléréséhez szükséges feltételeket. Ennek egyik következménye, hogy az állammal való együttműködés nyitottabbá, rugalmasabbá vált. A másik lényegi változás, hogy az együttműködésről nem az Országgyűlés dönt. Noha az együttműködést törvényben kell kihirdetni, ez mégsem jelenti az Országgyűlés diszkrecionális jogát.

Az együttműködés biztosítja a lehetőséget a börtönlelkészi, a tábori lelkeszi szolgálatban, a közoktatásban, az egészségügyi ellátásban való közreműködéshez. Ezért a vallási közösségek természetes törekvése, hogy a lehetőségekhez képest elnyerjék a „bevett egyház” státuszt. Ezért a státusz elnyerésének alkotmányosan kellően körülbástyázottnak kell lennie.

Az, hogy az állammal való együttműködés rendszerében szerepet kaphatnak bevett egyháznak nem minősülő vallási szervezetek is, alapvetően méltányos – a felekezeti egyenjogúságot nem sértő – megoldásnak tűnik. Csakhogy az a kitétel, amely szerint a megállapodás megkötése nem jog, csupán lehetőség, felveti annak kérdését, hogy erre tényleges módon mely olyan vallási szervezetekkel kerülhet sor, amelyek nem rendelkeznek „bevett egyházi” státusszal.

Az egyházjog jogi jellege

A későbbiek során bemutatandó Tábori Lelkészi Szolgálat, illetve Börtönlelkészi Szolgálat működése rendkívül szerteágazó jogforrási rendszeren nyugszik. Ugyanez jellemzi az egyházak közoktatásban és felsőoktatásban vállalt szerepét is. A jogforrások között egyaránt találunk egyházi törvényeket, állami jogszabályokat, állam és egyház közötti együttműködési megállapodást, avagy éppenséggel nemzetközi szerződést. Az állam és egyház együttműködését ténylegesen megvalósító egyházi személyek, továbbá bizonyos tekintetben az egyház laikus tagjainak jogkövető magatartására mindkét jogalkotó – mint autoritásigénnyel fellépő szervezet – a saját jogrendszere szerint egyaránt igényt formál. Amennyiben a két normarendszer által elvárt magatartás egymással ellentétes, az az egyén életében lelkiismereti, illetve vallási konfliktust eredményez. E konfliktus feloldásához szükséges annak meghatározása, hogy ugyanazt a tárgykört eltérő módon szabályozó, különböző forrásból eredő normák konkurálása milyen jogi szempontok mentén oldható fel. Ehhez szükséges a szóban forgó jogrendszerek egymáshoz való viszonyának meghatározása. Éppen ezért az egyházaknak a fegyveres szervek körében végzett szolgálatait szabályozó normarendszer jogforrási jellegének bemutatása előtt szükségesnek vélem az egyházak alkotta szabályok jogi jellegének körvonalazását. Az egyik megválaszolandó kérdés az, hogy jognak tekinthető-e, és ha igen, akkor ugyanazon a szabályozási területen az állammal versengő jogrendszer-e, vagy a két normarendszer nincs egymással hierarchikus viszonyban?

A felvetett kérdéseket követően vizsgáljuk meg az egyházjog jellegének meghatározására született válaszokat! Mint ahogyan az egyházak fogalmi ismérveinek meghatározása sem egységes, úgy magának az egyházjognak a definíciója is kaleidoszkópszerűen színes képet mutat. E mű keretei között nem vizsgálom az egyházak történelmileg kialakult egyházjogi jogfelfogását. Ehelyett a hazai jogrendszer vizsgálatából indulok ki, támaszkodva a jogtudomány – legyen akár egyházi vagy világi – művelőinek ez irányú aktuális munkáira. Rögzíteni kell, hogy az egyházjogról vallott felfogások különbözőek lehetnek attól függően, hogy adott társadalomban az állam és egyház kapcsolata milyen viszonyrendszer mentén alakult ki. Ennek megfelelően az egyházjog jogi jellegét nem lehet tértől, időtől és társadalmi berendezkedéstől függetlenül szemlélni. E műben a 21. századi magyar jogrendszer keretei között vizsgálom az egyházjog jogi jellegét. Kutatásomban tükröződnek a felekezeti álláspontok, hiszen a jogtudomány – kivált a kánonjog – művelői az egyházjogról szóló munkáikban többnyire maguk is követik valamely egyházjogfelfogását. Végül törekszem egy olyan fogalmi rendszer kialakítására, amely integrálni képes a különböző felfogásokat.

Eltérő álláspontok az egyházjogról

Erdő Péter megítélése szerint a kánonjog beletartozhat a jog világába, ha a jogot elég tágan és a természetfeletti valóságra is nyitottan értelmezzük. Ugyanakkor elismeri azt, hogy az egyházi – jellegének megfelelően – igen speciális jog. A tételes kánonjog fogalmát az alábbiak szerint határozza meg: *„Azoknak a jogszabályoknak az összességét szokás [kánonjognak – T. M.] nevezni, melyeket a katolikus egyház illetékes szervei adnak ki, vagy érvényesítenek, s amelyek ennek az egyháznak a szervezetét, működését, és tagjainak az egyház sajátos céljaival kapcsolatos tevékenységét szabályozzák”* (ERDŐ 2003, 51.).

Mind anyagi, mind pedig alaki értelemben véve a kánonjog jogforrási rendszere igen sajátos, hiszen – mint az a kánonjog fogalmából is levezethető – nem kizárólag az egyházi jogalkotó szervek által kiadott normák tartoznak ide, hanem a kánonjog tudomány jogforrásként ismeri el az isteni

akaratot, illetve annak kinyilatkoztatását.¹ Az emberi életnek és az egyház alkotmányának alapvető szabályai a Teremtő Krisztus által tett kinyilatkoztatásaiban, illetve ennek írásos formájában, a *Bibliában* találhatók. Ebben az olvasatban – jogi kifejezéssel élve anyagi, Erdő Péter meghatározása szerint keletkezési – jogforrásnak Isten tekinthető. Alaki értelemben – az idézett szerző által megismerésinek nevezett – jogforrásként elfogadott Isten akaratának írott megjelenése, a Szentírás. Ezt az elsődleges jogforrást szokás *ius divinumnak*, azaz *isteni jognak* nevezni. Az egyházi jogszabályok másik csoportját azok a normák alkotják, amelyek az egyházi kormányzat kifejezett vagy hallgatólagos akaratából származnak. Ezeket nevezi a kánonjogtudomány *ius humanum ecclesiasticumnak*, amely normák keletkezési jogforrásai az egyház jogalkotó szervei, köztük is elsősorban a *pápa*.

Kálvin (1991) felfogását követő református álláspont tükröződik Szathmáry Béla egyházjog értelmezésében. A katolikus jogrend önálló jogrendként való értelmezésével és az ebből eredő alkotmányossági problémákkal kapcsolatban mondja, hogy: „Ezen alapnormák egy adott állam és annak területén működő valamennyi vallási közösség viszonyában a magát semleges államként definiáló Magyar Köztársaság esetében a vallási közösségek egyenlőként való kezelését írják elő. Ebből pedig annak kell következni, hogy a Magyar Köztársaság nem tekinti, mert nem is tekintheti egyik egyházat sem, így a Magyar Katolikus Egyházat, s annak belső normarendszerét sem eltérően, netán magasabb rendűnek a többi, általa egyházként kezelt vallási közösségétől” (SZATHMÁRY 2010, 417.). További érvelésében a jog fogalmából indul ki, annak abból az eleméből, amely szerint rendelkezései az állam területén tartózkodó valamennyi személyre egyaránt érvényesek és betartásuk mindenki számára kötelező. Ugyanakkor – véli a szerző – egyik társadalmat alkotó közösség sem fog egybeesni az állam területén tartózkodó személyekkel. E közösség sajátos magatartásszabálya általános érvényűvé pedig nem tehető, így pozitív jogként nem funkcionálhat, mert egyik állam sem engedne teret a szuverenitását jelentősen korlátozó ilyen autoritásigénynek (SZATHMÁRY 2010, 417.).

Ugyanakkor nem vitatható módon Magyarország is elismeri a nemzetközi jog szuverén alanyaként az Apostoli Szentszékét. Az sem vitatható, hogy a két fél közötti nemzetközi megállapodások visszatükrözik a Szentszék

¹ A legmeghatározóbb egyházi jogalkotó szervek által kibocsátott kánonjogi forrás a *Codex Iuris Canonici* (CIC). Az Isten akaratának legismertebb kinyilatkoztatása pedig maga a Szentírás (Biblia).

által kiadott egyházi normákat. Ennek tipikus példáját látjuk a katonai lelkigondozásban. Ennek oka lehet az, hogy – mint ahogyan a magyar vagy bármely más állam – a Szentszék a nemzetközi kapcsolatainak kialakításában figyelemmel van saját belső joganyagára. Ezért – úgy vélem – a Szentszékkal való nemzetközi kapcsolatok útján – de facto – közvetve érvényesül a katolikus egyházjog, de csak olyan mértékben, ahogy hasonló esetben a nemzetközi jog bármely más jogalanyának joga. Ez felfogható a szuverenitás természetes korlátjaként, ugyanis az állam ebben az esetben nem engedi át az egyházi jogalkotónak a szabályozási tárgykörbe tartozó kérdések szabályozását, hanem pusztán figyelembe veszi az egyházi rendelkezéseket, és igyekszik olyan szabályozási megoldást találni, amely mindkét fél számára kielégítő.

Az Alkotmánybíróság a már hatályon kívül helyezett 32/2003 (VI. 4) határozatában azt a megállapítást tette, hogy a magyar állam számára egyik egyház belső normarendje sem jogrend, mert e normarendek mint jogforrások a jogalkotásról szóló 1987. évi XI. törvényben (Jat.) nem szerepelnek, tehát jogforrásnak nem tekinthetők. Ez a megállapítás azóta sem változott, tekintve, hogy a jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény sem említi az egyházi normákat.

A magyar állam 2010-ben a Püspöki Konferenciával mint a katolikus egyházat Magyarországon képviselő jogi személlyel kötött együttműködési megállapodást, amelyben az állam elismerte azt, hogy a katolikus egyház olyan jogi személy, amely az Egyházi Törvénykönyv (Codex Iuris Canonici – CIC) és más egyházi normák alapján működik. Ugyanakkor a megállapodás rögzíti az állami jogalkotás szabta kereteket is. Ennek előzménye, hogy 1990-ben kötötte meg a kormány és az Apostoli Szentszék a diplomáciai kapcsolatok újrafelvételéről szóló megállapodást. Ennek egyik pontja szerint: *„az egyházat érintő kérdések ma már rendezettek, amelyeket egyrészt az új Kánonjogi Kódex, másrészt a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az Egyházakról szóló új Törvény rendelkezései szabályoznak”* (RAVASZ et al. 2002). Az állam formálisan, de elfogadta a katolikus egyházjog érvényesülését. Ezzel pedig valóban úgy tűnik, mintha az állam lemondott volna a szuverenitása egy részéről. Mert nem csupán arról van szó, hogy az állam nemzetközi kapcsolataiban figyelembe veszi a katolikus egyházszervezet és ezzel együtt a katolikus jogrend sajátosságait, hanem a katolikus egyházjog jogalanyai tekintetében az állami szabályokhoz hasonló módon jogrendként fogadja el az egyházjogi szabályokat. Ugyanakkor a katolikus egyház törvényhozói hatalmát

a megállapodás csak az egyház saját szervezetére nézve ismeri el [1313/2010. (XII. 27.) Korm. határozat 1. cikk (2) bekezdés]. Ezért erősen korlátozott keretek között fogadja el az állam a katolikus egyházjog érvényesülését. Tulajdonképpen az önkormányzatiságra korlátozódik az egyházi jogalkotás lehetősége.²

Azt a kérdést vizsgálva, hogy jog-e az egyházjog, a református Szathmáry Béla azt az álláspontot támogatja, amely szerint azokat a társadalmi szervezeteket, amelyek a társadalommal nem ellentétes céllal jönnek létre, az állam jogalanyként ismeri el, ha eleget tesznek az állam által megkövetelt feltételeknek. Ha egy társadalmi szervezet megfelel ezeknek az előírásoknak, abban az esetben belső szabályozórendszere az állam általi elismerés folytán része az adott állam jogrendszerének. Az egyházat pedig olyan sajátos társadalmi szervezetként értelmezi, *„amely szervezet a maga által alkotott, az állam jogrendszerével nem ellentétes, az állam által elismert szervezeti rendben fejt ki tevékenységét”*. Ebből eredően pedig *„az egyházak életét és működését rendező belső szabályokat jogi szabályoknak”* tekinti (SZATHMÁRY 2004, 62.). Maga Szathmáry Béla idézett művében is elismeri ugyanakkor, hogy a hazai jogrendszerben az egyházjogra mint jogforrásra állami szervek előtt nem lehet hivatkozni. A szabályok jogi jellegüket állami elismertség folytán szerzik. Végző konklúzióként úgy tartja, hogy a hazai jogrendszerben az egyházjog anyagi jogforrása az állami szuverenitásból fakadó származékos jellegű (SZATHMÁRY 2004, 62.).

A szintén protestáns, de annak ágotai hitvallását követő evangélikus Boleratzky Lóránd (2000, 49.) szerint: *„Az egyházjog két jogalkotó által létrehozott jogszabályokra osztható: egyrészt a belső, vagyis az egyház önkormányzati szerve által alkotott autonóm jogszabályokra, másrészt a külső, vagyis az államhatalom által alkotottakra, az úgynevezett állami egyházjogra.”*

Korábbi művében Boleratzky (1991, 104–115.) még nem választja el ilyen élesen egymástól az állami és a felekezeti egyházjogot. Az egyházjog szükségességét tekintve azon az állásponton van, hogy az egyház bibliai alapon nem tekinthető tiszta egyháznak, mert közömböseket, képmutatókat

² Külön érdekesség, hogy Magyarországon a *Magyar Katolikus Egyházat* jegyezték be, amely lényegében a magyar állami jog által kreált szervezet. A katolikus egyház számára a hazai jogszabályi környezet nem nyújtott jobb megoldást a jogalanyiség elismerésére. Ugyanis a kánonjog arra nem ad lehetőséget, hogy a magyarországi illetékességű katolikus egyházszerkezet egészét kánonjogi értelemben egy részegyházként ismerjék el (EMMI s. a.).

is magában foglal. Ennélfogva a világban megjelenő egyházat a világ egy darabjának kell tekinteni, amely jellegénél fogva külső vonatkozásaiban nem tudja magát a világtól függetleníteni. Evangélikus álláspont talaján állva az egyházjog szerkezetéről kijelenti, hogy a jogrend nem támaszthat igényt arra, hogy a közösség Istennel való kapcsolatát – tehát az egyház lényegét – pozitív vagy negatív irányban befolyásolja. Ilyen értelemben tehát az egyházjog nem tekinthető „isteni” jognak. Mind a világi, mind az egyházi felsőbbség egyformán használhatja a jogot; nincsen lényegbeli különbség „egyházi” és „világi” jog között, minthogy a jogalkotás eredetét tekintve minden jog világinak tekinthető.

Az evangélikus felfogás szerint nincsen közvetlen Istentől kijelentett jog, azaz *ius divinum*, hanem minden jog világi, emberi eredetű. A kánonjog *ius divinum* fogalma azért is vitatható, mert metafizikailag absztrakt jogfogalom aligha fogadható el. Mindezen túlmenően a *ius divinum* recepciója ellen a szerző három érvet sorakoztat fel:

1. A történeti tények és az egyházjogi helyzet is mást mutat. A források nem tesznek említést a püspökség és pápaság primátusának jogintézményszerű megalapításáról. Az evangélikus egyház számára Krisztus megváltó, nem pedig egyúttal törvényhozó is.
2. Az evangélikus egyházban érvényesülő jog természetére nézve *ius humanum*, ami egyfelől azt jelenti, hogy hasonlóan más emberi alkotáshoz, megváltoztatható. Az egyházjog emberi jogi jellege másrésztől azt jelenti, hogy az egyház más jogalkotó szervhez hasonlóan alkothat jogot, tehát ez a jogalkotási képesség nem kizárólagosan illeti meg az egyházat.
3. Az isteni egyházjog elvetésének indoka, Isten iránti tisztelet, az emberi alázatosság. A katolikus felfogással ellentétben a *ius divinum* az egyház igazi értelmének szűkítését, elferdítését jelentené.

Boleratzky Lóránd felteszi azt a kérdést, hogy az evangélikus egyház mennyiben használhatja a jogot céljai elérésére, illetve a jog milyen szerepet játszhat az evangélikus egyház életében? A választ az egyház feladatainak értékelése adja meg. Ezek közül legfontosabbnak a hitélet fejlesztésének előmozdítását, az egyház lelki munkájához való feltételek biztosítását kell tekintenünk. Idetartozik: az egyház igehirdető, tanító szolgálata, amelynek középpontjában áll a gyülekezeti istentisztelet, de idetartozik a missziói munka, az evangelizáció, a hittantanítás, a szociális munka,

egyszóval mindaz a szolgálat, amely a lelket Istenhez emeli. A jogi forma ezeknek a céloknak a megvalósításához csak a szükséges keret, mert az egyház az egyes ember lelki világát csak a meggyőzés erejével alakíthatja. Az egyházjogi szabályozás közvetlenül nem alkalmas a belső meggyőződés fejlesztésére, a hitet nem alakíthatja, mégis arra kell törekednie, hogy intézményei révén megteremtse a feltételeket az egyház igazi feladatainak teljesítéséhez. A végső konklúzió az, hogy az egyházi célok eléréséhez nem elegendő a jog által előidézni kívánt hatás. Miként azt Boleratzky Lóránd (1991, 115.) megállapítja, a jog az egyházakat eszményi céljaik elérésében közvetlenül nem támogathatja, hanem csak közvetett segítséget tud nyújtani a jogi szervezet révén. Sőt kifejezetten károsnak látná a jogi keretek túlzott mértékű megerősítését, mert, ha az egyház ebben látná rendeltetését, az elvenné az egyház lényegét, és kifejlődne annak földi hatalma.

Boleratzky Lóránd (1991, 117.) a jogilag szabályozható egyházi területet három csoportra oszthatja: az egyikbe az egyházak szervezetét, a másikba az egyházak jogállását, a harmadikba pedig az egyházak lelki munkáját szabályozó kérdéseket sorolja. Az egyház szervezetét akár belső egyházjog, akár – a hivatkozott szerző által használt fogalommal élve – államegyházjog, akár mindkettő együttesen szabályozhatja. Az egyházjog ismérveit taglalva arra az álláspontra jut, hogy valamely jogszabályt egyházjogi szabállyá, azaz egyházjoggá nem a tartalma, hanem keletkezésének módja teszi. Jogforrási oldalról megközelítve azt a következtetést vonja le, hogy egyházjognak csak az egyházjogi forrásokból származó jogot lehet tekinteni. Egyházjogi források három csoportját különbözteti meg:

1. az egyház által alkotott normákat;
2. az állami normákat;
3. az egyház és állam megegyezésén alapuló normákat.

Ez a formális meghatározás azonban nem nyújt kellő magyarázatot az egyházjog természetéről; ugyanis többek között nem ad választ arra a kérdésre, hogy az egyházjog jogi jelenség-e, avagy egyenesen része a jogrendszernek? Az állami normák nyilvánvalóan részét képezik a jogrendszernek, de ezt – hazai viszonyok között – nem állíthatjuk az egyház alkotta szabályokról. Ugyanígy nem kapunk választ arra sem, hogy az egyházjog kikényszeríthető-e, vagy sem? Be kell érünk azzal a bizonytalan meghatározással, hogy a kényszer az egyházak közvetve vehetik igénybe. Tartalmi értelemben véve magyar evangélikus egyházjog alatt Boleratzky Lóránd (1991, 118.) mindazoknak az egyházi, állami vagy közös jogforrásból

származó jogszabályoknak az összességét érti, amelyek a Magyarországi Evangélikus Egyház szervezetét, alkotmányát, működését (belső egyház-jog), más egyházhoz és az államhoz való viszonyát, nemzetközi kapcsolatait (külső egyházjog), valamint tagjainak ebből a minőségből folyó cselekvési szabadságát megállapítják. Az egyházjognak az állami joggal való kapcsolatáról azt az álláspontot képviseli, hogy az egyházjognak vannak az állami jogtól elkülönülő autonóm, önálló, nem pedig abból levezetett és alárendelt részei. Az autonóm egyházjog az egyház önálló jogalkotó hatalmának a megnyilatkozása az állam jogalkotása alól kezdettől fogva kivett területen (BOLERATZKY 1991, 137.).

Az egyházjog fogalmi jellemzői

Tisztázni szükséges, hogy az „egyházjog” fogalom alatt a normák mely csoportját értem. A tudomány művelői többé-kevésbé egyértelműen használják az „állami egyházjog” definíciót. Természetesen akadnak fogalmi eltérések, de abban az egyházjog művelői egyetértenek, hogy az állam által alkotott normák tartoznak az állami egyházjog fogalomkörébe. Itt ennél részletesebben nem térnek ki az állami egyházjog lehetséges fogalmi meghatározásaira. Általában abban is egyetértés mutatkozik, hogy a „felekezeti egyházjog” fogalma az egyes vallási közösségek jogalkotó szervei által elfogadott normák csoportját jelenti. Ugyanakkor az „egyházjog” szóhasználat nem ritkán „a felekezeti egyházjog”, valamint „a felekezeti és az állami egyházjog” összességét jelentő normák szinonimájaként jelenik meg. Más esetben – elsősorban katolikus szerzőknél – kizárólag „felekezeti egyházjogként” jelenik meg a fogalom.

Jómagam tágabb értelemben vett „egyházjog” kifejezés alatt a felekezeti egyházjogot értem. Vagyis azt a normatív jogrendet, amelyet valamely vallási közösség jogalkotó szerve bocsát ki, avagy alkalmaz. Szűkebb értelemben pedig az ember alkotta jogot, a *ius ecclesiasticumot* értem az „egyházjog” kifejezés alatt.

E helyütt arra törekszem, hogy feltárjam és összegezzem azokat a fogalmi elemeket, amelyek az egyházjogi normákat jellemzik. Álláspontom kiindulási alapjaként az egyházak jogalanyiságát kell meghatározni. E tekintetben elfogadom Ádám Antal (2000, 545.) meghatározását, amely szerint: „Az egyház olyan alkotmányi alapintézmény, amely nem része az államnak, államhatalmi jogosítványokat nem gyakorolhat, sajátos autonómiával

rendelkezik, és az állammal partneri viszonyban áll.” Elfogadom az egyházak autonómiáját, amely biztosítja számukra a belső jogalkotás lehetőségét, ugyanakkor el kell fogadni azt is, hogy ez a jogalkotó hatalom nem vonhat el az államtól hatalmi jogosítványokat.

Mindezek előrebocsátásával kívánom meghatározni az egyházjog fogalmi jellemzőit. Ehhez szeretném leszögezni, hogy az egyházjogi szabályok jellegüket tekintve normák, vagyis olyan szabályok, amelyek a jövőben követendő emberi magatartást írnak elő. Ezért a fogalmi elemek tisztázásakor a normák csoportjába tartozó többi társadalmi előírástól megkülönböztető differentia specificákra helyezem a hangsúlyt. Általános érvényű fogalmi meghatározás nem lehetséges, kizárólag a nemzeti sajátosságokat tükröző fogalmi elemek állapíthatók meg. Az egyházjog fogalmi elemei ezek figyelembevételével ekként határozhatók meg:

1. Valamely egyházi jogalkotó szerv által alkotott vagy egyházi szervek által érvényre juttatott normák.

Az egyházjog mint fogalom meghatározására leginkább két megközelítés mutatkozik. Az egyik (protestáns) álláspont szerint különbséget kell tennünk a *kánonjog* (*ius canonicum*) mint katolikus egyházjog és a szűkebb értelemben vett *egyházjog* (*ius ecclesiasticum*) között, amely minden más – keresztény egyház – jogát jelenti (HORVÁTH 2011). A másik álláspont szerint a kánonjog a tágabb fogalom, amely nem pusztán a katolikus egyház jogát jelenti, hanem magában foglalja valamennyi keresztény felekezet egyházjogát is (ERDŐ 2003, 55.). A két álláspont közötti különbség az, hogy a protestáns egyházjog a Teremtő kinyilatkoztatott akaratát nem tekinti jogforrásnak, csupán a jogalkotás számára is kötelező általános mércének. A katolikus álláspont a *Bibliát is jogforrásként* (*ius divinium*) értékeli, ezáltal pedig azt mondja, hogy az egyházjog végső forrása maga Isten, az egyház jogalkotásának szükségessége pedig isteni rendelésből ered. Az egyházi szervek szerepe a *ius divinium* területén annak érvényre juttatására szorítkozik. Magam részéről protestáns elvi álláspontot elfogalva a kánonjog fogalma alatt kizárólag a Katolikus Egyház jogát értem. Ezért a továbbiakban azonos tartalmú fogalomként használom „kánonjog” és a „katolikus egyházjog” fogalmakat.

A történelmi fejlődésben gyakran találkozni azzal a jelenséggel, hogy az állam olyan szabályozási területen lépett fel, amely alapvetően vallási

jellegű volt. A jelenlegi kánonjogi kódex is tartalmaz olyan rendelkezéseket, amelyek állami szabályozási tárgykört érintenek.³ *Ezért az egyházjog és az államjog elhatárolását nem a szabályozás tárgyától, hanem a jogalkotó kilététől kell függővé tenni.*

A reformációig egymás mellett létezett az állam alkotta jog és az állam által is érvényre juttatott kánonjog. A későbbi évszázadokban az állam és az egyház egyre nagyobb mértékben elvált egymástól, és ennek következtében a kánonjogi szabályok sorra veszítették el az állam által kikényszeríthető szankcióikat. A kánonjog közhatalmi jellege a polgári házasság bevezetésével szűnt meg véglegesen. A jogpozitivitás elvét valló jogtudósok ezt követően nem is tartották jognak a kánonjogot (BARNÁK et al. 2014).

Az egyházi szervek szerepe nem ritkán a jog érvényre juttatására korlátozódik. Ez különösen olyan esetekben fordul elő, ha a jog forrásai között megtaláljuk a szokást, a tudományt vagy a Teremtő kinyilatkoztatását. Az egyház jogalkotó szerepéről vallott eltérő nézetek közötti különbséget pedig az adja, hogy a katolikus egyházjog az egyházat mint Krisztusban lévő közösséget, Istentől eredő joggal bíró közösségnek tekinti. Ennélfogva az egyház jogrendszere eredeti jogrend, amely nem evilági hatalmaktól ered, ezért azoktól független (SCHANDA 1999). Ettől eltérő álláspontot képviselő evangélikus megközelítés szerint az egyháznak Istentől eredő joga van a jogalkotásra, amellyel Isten népének életét az üdvösség felé vezeti. Ezzel szemben a református felfogás szerint az egyház jogalkotó hatásköre származékos, amellyel szemben az államot elsőség illeti meg (SZATHMÁRY 2007).

2. A szabályozás igénye, illetve a jogalkotási jogkör a vallás hittételeiben elfogadott isteni kinyilatkoztatásból ered.

A nyugati civilizációk egyházainak egyik sajátossága, hogy szuverenitásukat – és ezen keresztül jogi hatalmukat – Istentől valónak tartják. Ezért az egyházjogról vallott felfogásuk közös jellemzője, hogy vagy magát a Teremtő kinyilatkoztatását fogadják el jogként, vagy a Teremtő által meghatározott rend fenntartása érdekében a Teremtő által adott felhatalmazással élve egyes egyházi szervezeteknek, személyeknek biztosítják a jogalkotási jogot. Az egyház alkotta jog is az isteni akaratot tükrözi. Egyfelől már azzal, hogy gyakorolja azt a hatalmat, amellyel az Isten az egyházat felruházta.

³ Lásd bővebben *Codex Iuris Canonici* házasságra vonatkozó szabályai (CIC).

Másfelől pedig úgy is, hogy valamely parancsolat megtartásának helyes szabályait foglalja össze.

A tételes egyházjog kialakulásának alapja az egyháznak a Teremtő szabta általános követelményeitől meghatározott, az isteni alapító akarat révén szükséges renddel és megfelelő céllal ellátott, szerves egységgé vált valósága (ERDŐ 2003, 51.). Az így egybegyűlő egyház szerves valóság. Az egyház misztériumának sajátos valósága magában hordozza az intézményes szervezethez alapelveit, s mintegy megkívánja a pozitív viselkedési szabályok kikristályosodását. Széles körben elfogadott nézet a megtestesülésben (az emberré lett Krisztus és az egyház mint az Ő teste) látja a kánonjog alapjait (ERDŐ 2003, 60.).

A protestáns teológia ugyancsak a *Szentírás* alapján mutatja ki az egyházi szabályok szükségességét. Kálvin az *Institutióban* foglalkozik az egyházi rendeletalkotásnak a szükségességgel és bibliai alapjaival. Szerinte a lélek belső kormányzására az egyházi szabályok nem alkalmasak. Ugyanakkor szükségesnek véli az egyházi rendtartás szabályozását, mert úgy tartja, hogy semmiféle szervezet nem elég erős, ha nincs határozott törvényekkel alátámasztva, és semmiféle rendtartás nem maradhat fenn meghatározott formák nélkül (KÁLVIN 1991, 248.). Végül Kálvin az egyházi törvények eredetével kapcsolatban így fogalmaz: „[é]n csakis azokat az emberi rendeleteket helyeslem, melyek Isten tekintélyén alapulnak, a Szentírásból származnak és így teljesen isteni eredetűek” (KÁLVIN 1991, 250.). A Magyarországi Református Egyház saját meghatározása szerint az egyházi törvények és szabályrendeletek Isten igéje és a református hitvallások alapján határozzák meg az egyház szolgálatát (1967. évi I. tv.). A református álláspont szerint szükség van az egyház jogalkotó hatáskörének biztosítására. Ez az egyház szolgálatának Isten igéje szerinti rendjét hivatott biztosítani (1994. évi II. tv. Preambulum). A Magyarországi Evangélikus Egyház zsinati hitvallása hasonlóképpen határozza meg az egyházi jogalkotás szükségességét (lutheran.hu 1992). Az egyházak jogalkotási hatásköre – jogi értelemben – eredeti jogalkotási hatáskörnek tekinthető. Teológiai értelemben ez nem igaz, mert az egyházak hatalmukat Isten hatalmából eredeztetik. Jogi szempontból annak nincs jelentősége, hogy az államhoz képest miként határozzák meg saját egyházi szervezetüket és annak hatalmát. Ez legfeljebb csak a hatalom terjedelmét befolyásolja, annak eredetét nem. Mivel pedig az egyház hatalma az államétól – annak eredete, illetve legfőbb letéteményesének eltérő volta miatt – független, ezért a jogalkotási hatalma is független az államétól.

3. A szabályozás tárgya a vallási élet, az egyházszerkezet, illetve az egyházszerkezet és az egyház tagjainak egymáshoz való viszonya.

Erdő Péter (2003, 51.) a tételes kánonjog fogalmát az alábbiak szerint határozza meg: „*Azoknak a jogszabályoknak az összességét szokás nevezni, [...] amely ennek az egyháznak a szervezetét, működését és tagjainak az egyház sajátos céljaival kapcsolatos tevékenységét szabályozzák.*” Kálvin (1991, 249.) teológiájában az egyház rendelkezéseinek célja kettős: *egyfelől* az, hogy a gyülekezetekben minden ékesen és kellő méltósággal történjen, *másfelől* pedig az, hogy magát az emberi közösséget tartsák rendben az emberiség és a mértékletesség bizonyos kötelékei.

Az nyilvánvaló, hogy egyház nem vonhat el az államtól szabályozási tárgykört. Ezt az egyházak is tudomásul veszik. Ez pedig közelebről azt jelenti, hogy a számukra fennmaradó szabályozási területet az egyházi autonómia határai jelölik ki. Ennek megfelelően jogalkotásukban vallási és szervezeti, esetleg az egyházzal jogviszonyban állókkal kapcsolatos jogviszonyokra kell szorítkozniuk.

4. Kizárt az állami kényszer útján történő érvényre juttatás.

Az állam és egyház kapcsolatrendszerében egymás jogi rendszerét kölcsönösen elfogadva alakult ki a középkorra jellemző jogi rendszer, ahol egymás mellett élt az állami jog és a kánon; az állami bíráskodás és az egyházi bíráskodás. A szekularizált állam azonban magának követelte a hatalom primátusát, ennél fogva nem csupán az egyházak jogalkotási hatásköre, hanem a jogérvényesítési eszközrendszere is meglehetősen korlátozottá vált. A hazai szabályozás abba az irányba mutat, hogy egyházon belüli jogviszonyokat nemhogy kényszer útján, de általában véve állami jogalkalmazás útján sem lehet érvényesíteni. Az egyházjog állami érvényesülésének több európai országban is elfogadott módja az egyházjog állami recipiálása. Erre lehet hazai példa a belső egyházi jogi személyek elismerése. Mindez azonban nem azonos az egyházjog közvetlen állami kényszerrel történő érvényre juttatásával.

Az egyházi belső jogi személyek jogalanyiségének elismerésével ezen a szabályozási területen az állam megelégszik azzal, hogy a jogi kereteket kijelölje, amelyeket azután az egyházjog tölt meg tartalommal. A keretek meglehetősen tág teret engednek az egyházi törvények érvényesülésének

azzal, hogy az egyház belső szabálya szerinti jogi személyeket az állami törvények szerint is jogi személyeknek kell tekinteni (2011. évi CCVI. tv. 11–12. §). Az állami jogalkotás oly módon jelöli ki az egyházi jogalkotás kereteit, hogy meghatározza a jogi személyek működésének azokat az elemeit, amelyeket tekintetében az egyházi szabályok a mérvadók az állami szabályokkal szemben. Ilyenek a jogi személy létesítésére, szervezetére és képviselőjére, törvényes működésének biztosítékaira, átalakulására, egyesülésére, szétválására és jogutód nélküli megszűnésére vonatkozó szabályok. Tehát lényegében a jogi személyek életére meghatározó befolyással lévő szabályokat az egyház belső szabályai szolgáltatják. Fentiek alapján azt kell mondanunk, hogy a belső egyházi jogi személyek esetében az egyházjogot az állami jogalkotás minősíti az állami joggal egyenértékű joggá. Szuverenitásával élve az állam ezt megteheti. *Ennek alapján azt kell mondjuk, hogy egyes esetekben az egyházjog az állami joggal egyenértékű normatív szabályrendszer, az állam kifejezett felhatalmazása alapján.* Minthogy ezzel az állam önmagát korlátozza, e jelenség nem sérti az állami szuverenitást.

A Magyarországi Református Egyház (MRE) alkotmányi szinten szabályozza az állami és az egyházi jog viszonyát. Az egyházi alkotmány szerint: „Az egyházat megilleti az egyházi törvényalkotás joga” (1994. évi II. tv. 5. §). Az idézett szöveg expressis verbis egyházi törvények megalkotásának jogát biztosítja. Mindez híven tükrözi azt a református álláspontot, amely szerint az állam és az egyház nem egymással versengő jogalkotó hatalom, az egyház nem kíván az állami jogalkotás számára fenntartott területen szabályt alkotni. Az MRE alkotmánya éles határvonalat húz az egyházi és állami jogalkotási hatáskör közé, amikor rögzíti, hogy: „Az egyházi törvényt újabb egyházi törvény módosíthatja, vagy hatályon kívül helyezheti” (1994. évi II. tv. 5. §). Ezzel tulajdonképpen azt deklarálják, hogy az egyházi jogalkotás kívül esik az állami jogalkotás fennhatóságán. Ugyanakkor elismerik azt, hogy az egyház is csak az állam által alkotott alkotmányos rendben tudja betölteni társadalmi szerepvállalását.

„Magyarország Alaptörvénye szerint az állam és az egyházak különváltak működnek. Az egyházak önállóak. Az állam a közösségi célok érdekében együttműködik az egyházakkal. Az Alaptörvény rendelkezéseit a Magyarországi Református Egyház tudomásul veszi” (1994. évi II. tv. 3. §).

Az idézett rendelkezésben azzal állunk szemben, hogy az egyházjog veszi át az állami jog szabályait, hiszen az egyházi alkotmány megismétli az Alaptörvény eredeti szövegét. Ezzel az egyház azt juttatja kifejezésre, hogy elfogadja, sőt azonosul az alkotmányos renddel. *Ha mindezt elfogadjuk,*

akkor azt is el kell fogadnunk, hogy az egyházi alkotmánynak követnie kellene az Alaptörvény módosításait, és ennek megfelelően az ötödik módosítás utáni szöveget kellene átvennie. Mindezek alapján a jogbiztonság és a társadalom közrendjének védelme érdekében legfeljebb akkor fogadható el az egyházjog primátusa, ha adott szabályozási tárgy vonatkozásában állami jog azt kifejezetten megengedi vagy előírja.

IV. fejezet

A speciális alanyok vallásgyakorlásának közös szabályai

Az Alaptörvény a lelkiismereti és vallásszabadságot mindenkit megillető alapvető jogként határozza meg. Lényegében ugyanezt a meghatározást veszi át az Ehtv. 1. § (1)–(2) bekezdése. A „mindenki” szóhasználat és a jogosultság tartalmi elemeinek utána következő felsorolása kifejezésre juttatja a vallásszabadság alapvető jogának azokat az attribútumait, amelyek egyben alanyi jogosultságot is jelentenek. Az Ehtv. az általános érvényű meghatározáson túl a 3. § (1) bekezdésében ekképpen nevesít egy személyi kört, amelyhez tartozók vallásszabadságáról külön is rendelkezik:

*„(1) A lelkiismereti és vallásszabadság gyakorlását az oktatási, egészségügyi, szociális, család-, gyermek- és ifjúságvédelmi intézményben ellátott, valamint a büntetés-végrehajtási intézetben fogva tartott számára egyéni és közösségi szinten is lehetővé kell tenni.
(2) A lelkiismereti és vallásszabadság joga a rendvédelmi feladatokat ellátó szervek hivatásos állományának szolgálati jogviszonyáról szóló törvény szerinti jogviszonyban, valamint a honvédek jogállásáról szóló törvény szerinti jogviszonyban állók számára szolgálat-teljesítésük során – a szervezet működési rendjével és a honvédelmi kötelezettség teljesítésével összhangban – szabadon gyakorolható.”*

Az idézett szöveg alapján a megkülönböztetett figyelem kiterjed a katonákra, a rendészeti (rendvédelmi) szervek állományára, a büntetés-végrehajtási intézményben a fogvatartottakra, illetve az oktatási, egészségügyi, szociális, család-, gyermek- és ifjúságvédelmi intézményben ellátottakra. A jogalkotó valamiért fontosnak érezte, hogy a nevesített személyi kör vallásszabadságáról külön rendelkezzen. Szembetűnő, hogy a különféle intézményben ellátottak, neveltek, illetve fogva tartottak lelkiismereti és vallásszabadsága gyakorlásának szabályozásakor a törvény kiemeli, hogy annak egyéni és közösségi

formája egyaránt megilleti a nevesített személyi kört. A jogalkotó az (1) bekezdésben felsorolt személyekkel összefüggésben nem pusztán a joggyakorlás lehetőségét biztosítja, hanem ehhez kapcsolódó állami feladatot fogalmaz meg, amikor arról rendelkezik, hogy a joggyakorlást „*lehetővé kell tenni*”. E kifejezés túlmutat azon, hogy az állam „megengedi” az érintett személyi kör számára a vallásgyakorlást. Az emberi jogok egyik jellemzője, hogy azok gyakorlását az állam nem megengedi, mert azok nem állami akaratból származtathatók. Az állam szerepe a joggyakorláshoz szükséges feltételek biztosítása. Ez ugyanis aktív állami szerepvállalást jelent, amellyel meg kell teremteni a joggyakorláshoz szükséges jogi és intézményi feltételrendszert. Ezzel szemben a (2) bekezdésben nevesített állami alkalmazásban állók lelkiismereti és vallásszabadságának jogáról az idézett szakasz úgy rendelkezik, hogy az „*szabadon gyakorolható*”. A jogalkotó nem részletezi sem a joggyakorlás módját, sem pedig nem fogalmaz meg további állami feladatot, amellyel a joggyakorlás intézményrendszerét kellene biztosítani. A joggyakorlás terjedelmét a jogalkotó a korlátozás oldaláról határozza meg, amikor úgy rendelkezik, hogy annak a szervezet működési rendjével és a honvédelmi kötelezettség teljesítésével összhangban kell lennie. A szabályozás az úgynevezett közszolgálati jogviszonyok köréből kiemelt kettőt, a katonai és a rendvédelmi szolgálatot. A civil közszolgálati jogviszonyban állók jogállását szabályozó törvények a lelkiismereti és vallásszabadságra vonatkozó rendelkezéseket nem tartalmazzák, ezért ők az általános szabályok szerint gyakorolhatják e jogaikat. A *vallásgyakorlás különleges alanyainak szabályozásbeli eltérése* indokolható azzal a körülménnyel, hogy az (1) bekezdésben felsorolt személyi körhöz tartozók a (2) bekezdés alanyaitól eltérően nem szabad akarat alapján hozott elhatározásból kerülnek az intézményi keretek közé. Ez alóli egyetlen kivételt az az eset jelent, amikor ismét feléled az általános hadkötelezettség. Ez a különleges helyzet minden mástól eltérő szabályozást igényel.

A következőkben arra keresem a választ, hogy mi indokolja a különös jogalkotói figyelmet, illetve hogy a jogrendszer egyéb elemeinek alapján a vallásszabadság és annak egyes összetevői a különböző személyi körök számára milyen módon gyakorolhatók.

Az Ehtv. idézett soraiban meghatározott személyi kör korántsem tűnik teljesnek, hiszen nem rendelkezik a javítóintézetek, a rendőrségi fogdáknak, az őrzött szállások, menekültügyi őrzött befogadó központok, közösségi szállások, befogadó állomások „lakóiról”, akik ugyancsak különleges élethelyzetet élnek meg.

De említhető lenne a *rendészeti feladatot ellátó személyeknek, szerveknek a hiánya* is, akik a rendészetből átvett eszközrendszerrel, a rendészeti szervekkel sok szempontból megegyező feladatokat látnak el. A jogalkotás hiányossága alkotmányossági problémákat is felvethet, hiszen joggal merül fel a kérdés, hogy a vallásszabadság szempontjából milyen különbség van a büntetés-végrehajtási intézetben, a rendőrségi fogdában vagy a javító-intézetben lévők között, ami indokoltta tehetné az eltérő szabályozást. Az adekvát válaszadáshoz meg kell vizsgálni a jogrendszer többi elemét is. Ennek alapján állapítható meg, hogy az Ehtv. felsorolásából kimaradt személyi kör lelkiismereti és vallásszabadságára vonatkozóan találunk-e az általánostól eltérő különös szabályt. Mert ha igen, és ezek a külön szabályok tényleges módon az Ehtv. felsorolásában szereplő személyekkel azonos módon való vallásgyakorlást tesznek lehetővé, akkor legfeljebb jogalkotási, de nem alkotmányossági problémáról van szó.

Vákát oldal

V. fejezet

Vallásgyakorlás a katonai szervezetben

*„Megkérdezték őt a katonák is: És mi mit tegyünk?”
(Lk. 3,14)*

Vallásgyakorlás főbb sajátosságai a katonai szervezetben

Terjedelmi okok miatt e helyütt nem térek ki a katonai hivatás mint fegyveres szolgálat és a lelkiismereti szabadság lehetséges konfliktusára. Másutt erre bővebb lehetőségem kínálkozott. Ezért e mű keretei között abból indulok ki, hogy a Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses katonákból áll, akik a szabad munkaválasztás jogával élve önként döntöttek hivatásuk mellett. Ezért a vallásgyakorlás jogát e választott hivatás keretei között vizsgálom. A katonai hivatás a közszolgálat egyik elkülönült területe. A katonai szolgálati viszony az állam és az állomány tagja között szolgálatteljesítés céljából létesült olyan közszolgálati jogviszonyként definiálható, amely alapján mindkét felet a közsféra többi foglalkozási jogviszonyát jellemző kötelezettségeken és jogosultságokon túlmenően a szolgálatteljesítéssel összefüggő többletkötelezettségek terhelik, és többletjogosultságok illetik meg (SZEKERDI 2014, 12.). A honvédek jogállásának egyik jellemző vonása, hogy meghatározott alapvető jogaik korlátozottak. Ilyen a testi egészséghez való jog, a gyülekezési jog, az egyesülési jog, a szabad mozgáshoz és a tartózkodási hely szabad megválasztásához való jog, illetve jelentős mértékben a szabad véleménynyilvánításhoz való jog. A jogkorlátozás indoka a honvédség alkotmányos rendeltetése és ebből fakadó feladatainak megvalósítása. A korlátozás eszközei között találjuk a tilalmakat, illetve a joggyakorlás előzetes engedélyhez vagy bejelentéshez kötöttségét (2012. évi CCV. tv. 18–25 §).

Samuel P. Huntington (1994, 16.) a katona és az állam – pontosabban a politikai hatalom – viszonyának elemzése során hivatkozik Harold Lasswellre, aki a katonai hivatást jellemző professzionalizmust egyetlen

szempont alapján különbözteti meg minden más civil hivatást jellemző szaktudástól. Ez az ismérv az erőszak kezelése. Huntington a haderő funkcióját a sikeres fegyveres küzdelemben véli felfedezni. Álláspontja szerint a katonai hivatás minden eleme egyetlen végső célt szolgál, mégpedig az erőszak sikeres alkalmazását. A tézis megfogalmazása óta eltelt időszakban megváltozott a hadseregek szerepe. Egyre nagyobb hangsúlyt kap a háború elkerülése, illetve a béke fenntartása. Perjés Géza (1995, 213–251.) német és svájci szerzőket idézve ismerteti azt az álláspontot, amely szerint nincs lényeges különbség a katonai és polgári foglalkozások között, hiszen a hadsereg funkcióinak többsége nem katonai, hanem igazgatási és gazdasági természetű. Gwyn Harries-Jenkins (1990) álláspontja szerint több ellentmondás is van a katonai hivatás általánosan elfogadott értelmezésében. Rámutat arra, hogy a többi hivatástól eltérően a hivatásos katona nem autonóm, független személy. A tisztikart magas fokú szakképzettségen alapuló – különböző haderőnemekben gyakorolt – differenciált szaktudás jellemzi. Rámutat arra is, hogy a modern hadviselésben az erőszak kezelése a hadsereg feladatainak egyre kisebb részét alkotja. A katonai szolgálat nem egyszerűen hivatás, hanem olyan foglalkozási modell, amelyben a hivatás és a szervezet egységet alkotnak. A szervezethez sorolja a hierarchia valamennyi fokán álló katonát a sorkatonától a tisztikarig. Ebben a modellben a rendfokozatokkal szemben a szaktudás, a beosztással szemben a szakmai és szervezeti státusz kerül előtérbe. Ennek megfelelően a hadsereget hierarchikusan felépülő, bürokratikus szervezetnek, tagjait pedig fegyveres bürokratáknak tekinti.

Az állam közszolgálati rendszerének részét képező katona tisztviselő jogainak közelítenie kell a civil tisztviselők jogai felé. Jóllehet a katonák jogi helyzete a „civilkével” azonos soha nem lehet, mert az ország fegyveres erejeként szükségszerűen meg kell őriznie a honvédség alkotmányos szerepének és feladatainak megfelelő sajátosságait (Alaptv. 45. cikk). Mindezek fényében tárom fel és mutatom be a honvédségi állomány vallásgyakorlásának korlátait, illetve lehetőségeit. Az Ehtv. a katonai szolgálat egyik speciális jellemvonását ragadja meg, amikor kimondja, hogy a vallásgyakorlásnak a katonai szervezet működésével és a honvédelmi kötelezettség teljesítésével összhangban kell történnie. A honvédek jogállásáról szóló törvény a vallásszabadság érvényre juttatásának garanciális szabályát tartalmazza, amikor úgy rendelkezik, hogy: „Az állomány tagja szolgálatteljesítési időben a szolgálatteljesítési kötelezettség sérelme nélkül vehet igénybe lelki gondozást, és vehet részt vallásos szertartáson” [2012. évi CCV. tv. 20. § (1) bekezdés].

A szolgálati időn kívül pedig természetes módon mindezeket szabadon, korlátozások nélkül teheti. Ezzel legalábbis deklaratív jelleggel biztosítják a honvédelmi szervezeten belüli egyéni és közösségi vallásgyakorlást. Az idézett törvényszöveg egyúttal kijelöli a vallásgyakorlás határait is azáltal, hogy a szolgálati kötelezettségeknek prioritást tulajdonít.

Ahhoz, hogy valaki gyakorolni tudjon valamilyen törvény által biztosított jogot – amely jelen esetben a vallásgyakorlás joga –, először lehetővé kell tenni számára annak elérését. Ellenkező esetben a jogszabály kiüresedik. Amennyiben tehát a honvédség nem teremti meg a feltételeit a vallás szabad gyakorlásának – természetesen a szolgálati érdekek szem előtt tartásával –, akkor közvetetten a vallásszabadság sérelmét idézik elő. A katonai szervezet hagyományosan a civil szférától önmagát jól megkülönböztető zárt rendszert képez. Ennek egyik forrása a honvédelmi műveletek sajátosságát jelentő titkosság. Az állam evidens érdeke, hogy a honvédelmi tevékenységgel összefüggő adatok, információk csak annyiban kerüljenek nyilvánosság elé, amennyiben azt a honvédelem érdekei megkövetelik. Ezért a vallásgyakorlásban részt vevő egyházak, vallási közösségek tevékenysége nem nélkülözheti az állami kontrollt. A fegyveres szervek zárt kötelékén belül a szabad vallásgyakorlás (különösen a közösségi vallásgyakorlás) legbiztosabb garanciája a szervezet keretein belül működő, vallási tevékenységek végzésére hivatott szervezeti egység. Azzal válik könnyen, biztosan és teljeskörűen elérhetővé a zárt rendszerben szolgálatot teljesítő katona számára a vallásgyakorlás lehetősége, hogy annak intézményi háttérét a katonai szervezeten belül biztosítják. A Magyar Honvédség esetében ez a szervezet a Honvédelmi Minisztérium keretei között működő Tábori Lelkészi Szolgálat [2012. évi CCV. tv. 20. § (2) bekezdés]. Ez a modell ugyanakkor nem járhat azzal, hogy a Szolgálatban részt nem vállaló egyházak hívei elesnek a vallásgyakorlás lehetőségeitől. Ezért aggályokat vet fel az, hogy a honvédek jogállásáról szóló törvény a vallásgyakorlás biztosítására a Tábori Lelkészi Szolgálat számára kizárólagosságot biztosít [2012. évi CCV. tv. 20. § (2) bekezdés]. Ez azt eredményezi, hogy azok, akik nem a Szolgálatban részt vevő egyházak által közvetített vallást követik, elesnek a vallásgyakorlásnak azoktól az eseteitől, amelyek tipikusan egyházi közreműködést igényelnek. Ilyen az egyéni vallásgyakorláson felül a lelkigondozás, illetve a közösségi vallásgyakorlás valamennyi formája.

A vallásgyakorlás korlátjaként állított „szolgálatteljesítési kötelezettség” konkrét, meghatározott szolgálati feladat ellátását jelenti. Tágabb értelemben pedig a honvédség alkotmányos kötelezettségei képezik a vallásgyakorlás

korlátait. Alapvető honvédelmi érdek, hogy a szolgálatát teljesítő katona számára a parancs és az ebből eredő konkrét feladat végrehajtása legyen elsődleges. Ezek a követelmények természetes és észszerű korlátait képezik a honvédségen belüli szabad vallásgyakorlásnak. A szabad vallásgyakorlás gyakorlati korlátja lehet, ha a katonai vezető a tábori lelkész működését hátráltatja azzal, hogy esetleg indokolatlanul hivatkozik a katonai szervezet működési rendjére. Többek között ezeket a zavarokat hivatott kiküszöbölni a Tábori Lelkeszi Szolgálat működését szabályozó 2013. évi kormányrendelet, amikor úgy rendelkezik, hogy: „*A tábori lelkész és a katonai szervezet parancsnoka a katonai szervezet és a tábori lelkészi szolgálat feladatainak zavartalan megvalósítása érdekében együttműködik*” [295/2013. (VII. 29.) Korm. rendelet 19. § (3) bekezdés]. A vallás szabad gyakorlásának tényleges megvalósulása tehát leginkább a lelkész és a katonai vezető helyi együttműködésén múlik. Az együttműködés úgyszintén az elválasztott működést fejezi ki, mivel mellérendeltséget tükröz, nem pedig hierarchikus viszonyt.

A Tábori Lelkeszi Szolgálat

A Tábori Lelkeszi Szolgálat működésének alapjai

Katonai szolgálati jogviszony létesítése állampolgári kötelesség teljesítésén vagy önként vállalt hivatásos, illetve szerződéses szolgálat ellátásán alapul (2011. évi CXIII. tv.). E munka elkészülésének idején a hazai viszonyokat jellemző békeidőszakban a hivatásos, illetve szerződéses szolgálatellátás mutatható ki. A továbbiakban a vallásgyakorlás lehetőségeinek vizsgálatát elsősorban erre az időszakra kívánom szűkíteni, amelyben a fegyveres katonai szolgálat és a lelkiismereti szabadság konfliktusa a munka megválasztásának szabadsága mentén feloldható (TIHANYI 2014). Ennek ellenére nem oktan foglalkozni a honvédek vallásgyakorlásával, mert minden zárt intézményi rendszerre – így a honvédségre is – igaz, hogy valamely alapjog tényleges gyakorlásának mértéke és módja nagyban függ attól, hogy van-e olyan intézményi háttér, amely ezt elősegíti, és az milyen keretek között képes működni? A Tábori Lelkeszi Szolgálat (a továbbiakban: Szolgálat) az egyházak és az állam együttműködésének részeként létrejött lelkészi szolgálat, ahol sajátos módon érvényesül az államtól elválasztott működés [46/1994. (X. 21.) AB-határozat]. Nem vitatható, hogy előnyösebb helyzetben vannak azok, akik olyan vallás követői, amelynek egyháza részt vesz a Szolgálat munkájában.

Számukra a Szolgálat jelentheti az egyik garanciát arra, hogy a katonai szervezeten belül is szabadon gyakorolható a mindenkit megillető vallás-szabadság. De ugyanilyen lényeges azok jogai is, akiknek egyháza nem részese a Szolgálatnak. Az ő helyzetük mutatja meg, hogy az állam milyen mértékű garanciákat képes vállalni polgárai nemzetközi kötelezettségvállaláson is alapuló jogaiért (1976. évi 8. tvr.). Ebből a szempontból is törekszem körbejárni a katonai szervezeten belüli vallásgyakorlás intézményi hátterét. A katonai lelkészi szolgálat történeti kialakulása a háborús időszakokhoz kötődik. Az sem hagyható figyelmen kívül, hogy napjainkban is a háborús helyzethez hasonló missziós szolgálatban kerül előtérbe a lelkészi szolgálat. Mind a sorozott, mind pedig a hivatásos, illetve szerződéses állomány a szolgálat teljesítésekor speciális élethelyzetbe kerül, amely esetenként nagy lelki terhet jelenthet. Nem állítom, hogy a Tábori Lelkészi Szolgálat a katonai morál legfőbb letéteményese, de alkalmas lehet arra, hogy hozzájáruljon annak pozitív változásához.

Gondolatok a katonai szolgálat szakralitásáról

Katonai lelkészek talán mindig voltak azóta, hogy megjelentek az első harcos csapatok, később hadseregek. Elnevezésük koronként és területenként változatos képet mutatott. A harcba induló katonák mindig is kénytelenek voltak szembenézni azzal, hogy talán utoljára látják a napvilágot. Ezért minden korban felértékelődött számukra a spiritualitás, hiszen közvetlen közletről találkoztak az élet és a halál örök kérdéseivel, reménykedve a túlvilágon rájuk váró új életben. De nem csupán a halállal szembenézni készülő katona személyes igénye volt a „lelki gondozás”, hanem a hadba vonuló hadsereg a győzelem érdekében az ember felett álló túlvilági hatalom segítségét is várta (BOROVÍ 1992, 8.). A katonai lelkészek ezt a spirituális igényt hivatottak kielégíteni.

Számtalan bibliai példa tárul elénk arról, hogy a katonák és általában a hadi nép életében milyen jelentőségű az Istennel való kapcsolat, amelyben a papok, próféták a közvetítő szerepét töltötték be. A honfoglaló zsidó törzsek a sereg előtt, illetve maguk között vitték a szövetség ládáját, minthogy prófétai kijelentés által ezzel maga Isten vonult a sereg élén. A bibliai példák sorában nagy számban találni olyanokat, amikor Izrael népe nem saját „ötletétől vezérelve”, hanem Isten parancsára vonult hadba, így lényegében Isten eszközévé, akaratának beteljesítőjévé vált. Az Isten által vezetett sereg

győzelme felől senkinek kétsége nem volt még akkor sem, ha egyébként Isten „haditerve” ellenkezett minden emberi számítással, racionalitással. Éppen ez az emberi ész, racionalitást meghaladó győzelem tette erőssé, bátorrá Izrael népét, mert tudták, hogy nem a maguk erejével, hanem Isten hatalmával harcolnak. Az ószövetség népe számára elképzelhetetlen volt úgy harcba bocsátkozni, hogy előtte meg ne kérdezték volna az Úr akaratát. Természetesen voltak olyan királyok, hadseregearancsnokok, akik hallgattak a próféták által közvetített üzenetre, és voltak olyanok, akik ezzel szemben saját emberi elképzeléseiket követték. A bibliai példák között az első csoportba tartozó vezetők minden esetben győzelmet arattak, míg utóbbiak minden esetben vereséget szenvedtek.

Az Istenre támaszkodó sereg győzelme egyszerre volt hadi és szakrális győzelem. Míg az előbbi a seregek csatájában vívták ki, addig az utóbbiban Izrael népe számára világossá vált, hogy istenük győzelmet aratott az ellenség „istene” felett. A papok egyszerre nyújtották a halálra készülő katoná számára a lelki vigaszt, és jelentették a győzelem Istenbe vetett reményét.

A katonai lelkestség jogforrási rendszere

A katonai lelkestség jogforrási rendszerét megvizsgálva megállapítható, hogy az alábbi főbb elemekből tevődik össze:

- egyházjogi szabályok;
- állami jogszabályok;
- együttműködési megállapodások az egyházak és az állam között;
- a jogforrási sajátosságokkal rendelkező Tábori Lelkeszi Szolgálat alapító okirata;
- a szolgálati ágak szervezeti és működési szabályzatai.

A következőkben arra keresem a választ, hogy milyen szempontok érvényesülnek az állam és a különböző egyházak halmazainak metszetében lévő Tábori Lelkeszi Szolgálat jogi szabályozásában. A vizsgálat homlokterében az a kérdés áll, hogy a különböző jogforrások egymásra épülő rendszerében hogyan érvényesül az állami szuverenitás és az egyházi autonómia.

A katonai lelkigondozás a vallásgyakorlás olyan területe, amely egyfelől egyházi hitéleti tevékenység, másfelől pedig erőteljesen érinti az állam evidens érdekeit. Ezért a katonai lelkestség működésének szabályozására az állam és az egyházak egyaránt igényt tartanak. Az állami és az egyházi

autoritás egymásra is tekintettel ugyan, de önállóan szabályozza a katonai lelkipozítási intézményrendszerét. Egyik fél önálló akarata sem képes létrehozni a vallásgyakorlás intézményi hátterét, ezért szükséges a két jogalkotói akarat közös kifejeződése is. A Tábori Lelkészi Szolgálat állami jogi alapjait jelentő eredeti szabályozás ezért hivatkozott az egyházakkal kötött együttműködési megállapodásra [61/1994. (IV. 20.) Korm. rendelet Preambulum].

A különböző egyházak és az állam intézményesült kapcsolatai között jelentős különbségek mutathatók ki. Ezek a különbségek javarészt az egyházak jogalanyiségában meglévő különbségekből következnek. A Katolikus Egyház jogalanyiségének meghatározásához három kifejezést kell elhatárolnunk egymástól. A köznap beszédben szinonim fogalmakként jelennek meg a Katolikus Egyház, az Apostoli Szentszék, illetve a Vatikán kifejezések. E három kifejezés és a mögöttük lévő jogi tartalom szorosan összefügg egymással, mégis önálló entitásnak kell tekintenünk őket. A Szentszék kifejezés Kr. u. 4–5. században alakult ki. Szűkebb értelemben a római pápa hivatalát jelöli. Tágabb értelemben pedig a pápát és a feladatai ellátásában őt segítő hivatalt, a Római Kúriát. A pápai képviselet intézményének teológiai alapja a római pápa egyházkormányzati primátusán alapszik. Ebből fakad szuverén joga ahhoz, hogy követeket nevezzen ki és küldjön a részegyházakhoz, államokhoz, hatóságokhoz és a nemzetközi szervezetekhez. Ezekben az utóbbi esetekben az Egyházi Törvénykönyv átveszi a nemzetközi jognak a diplomáciai képviseletekkel foglalkozó szabályait. Általánosan elfogadott katolikus álláspont szerint ebben az összefüggésben áll a Szentszéknek az a joga, hogy szuverén államok módjára saját küldötteivel képviseltesse magát, és az államok delegált követeit fogadja (SÁNDOR 2009). Ugyanakkor a Szentszék politikai értelemben nem állam. Az államokkal azonos minőségben vesz részt a nemzetközi diplomáciai életben, de mégsem állam. Nemzetközi jogalanyiségát, annak terjedelmét a nemzetközi jog és az általa elismert gyakorlat határozza meg. A Szentszék státusza voltaképpen a nemzetközi közszolgálat megvalósulása, ahol a széles körű hatásköröket részben a történelem, részben a 400 millió hívő katolikus állampolgárára tekintettel lévő államok egyetértése magyarázza (NGUYEN et al. 2005, 226.). A Katolikus Egyház nem csupán lelki társaság, hanem látható társaság is. Ebben a világban mint alkotmányos és rendezett társaság, a katolikus egyházban – vagyis a pápa és püspökök által kormányzott egyházban – áll fenn (CIC 204 kánon 2. §). Ennélfogva eredeti jogrend, vagyis olyan szerves és egységes valóság, amely a jellegénél fogva alkalmas arra, hogy jogok és kötelezettségek

alanya legyen. Az előzőktől el kell különítenünk Vatikánvárosi Államot, amelyet gyakran csak Vatikánként ismerünk. A világ legkisebb állama Róma Vatikán nevű részén fekszik. Az 1929. évi *lateráni szerződéssel* nyerte el Olaszországtól való függetlenségét. Az állam létrehozásának célja az volt, hogy területileg befogadja a Szentszékét; ezáltal biztosítsa a pápa számára szükséges függetlenséget és a nemzetközi kapcsolatokhoz szükséges állami főhatalmat. Vatikánvárosi Állam ugyan saját nemzetközi jogalanyisággal rendelkezik, de az csak korlátozottan érvényesül, mivel szuverenitása eszközjellegű, csupán a Szentszék szuverenitásának biztosításához szükséges. A vatikáni állam az államiság képét csak formailag biztosítja, államisága fenntartására önmaga képtelen, annak megőrzésében a Szentszék morális tekintélyére szorul. Ilyen módon biztosított az, hogy a Szentszék az államokkal egyenlő jogképességű nemzetközi személyiség legyen, jog- és cselekvőképessége saját állami főhatalmából származzon (POZLOVICS 1934, 89.).

Az Ehtv.-nek a bevett egyházakat felsoroló mellékletében nevesített Magyar Katolikus Egyház kánonjogilag nem értelmezhető. A katolikus kánonjog szerint a Katolikus Egyház részegyházait nem a nemzeti egyházak, hanem a területi alapon szerveződő egyházmegyék, illetve a személyi illetékességű ordinariátusok képezik, amelyek tükrözik a Katolikus Egyház egészét, azt mintázzák. A Püspöki Konferencia az úgynevezett hivatalos társulások fölött rendelkezik olyan jogosítványokkal, amelyek függő viszonyt eredményeznek, de a katolikus tábori lelkészi szolgálat – kánonjogi elnevezésében katonai ordinariátus – semmilyen szempontból nem hasonlítható a szóban forgó társulásokhoz, ugyanis saját jogon és közvetlenül az Apostoli Szentszék alatt álló kánonjogi formáció (UJHÁZI 2014, 56.). Kánonjogi értelemben az ordinariátus létrehozására kizárólag a Szentszék jogosult (CIC 569. kánon). Ezért a Tábori Lelkészi Szolgálat szempontjából a Magyar Katolikus Egyház tényleges jogi helyzete jelentősen eltér az összes többi részt vevő egyházétól. A jogi szabályozás rendje, valamint a jogalkotási folyamatok tükrözik a különböző egyházak szuverenitásfelfogásában és az egyházjogról vallott koncepciójukban kimutatható különbségeket.

Ahhoz, hogy valamely katonai szervezet mellett lelkészi szolgálat működjön, természetesen szükséges az állam akarata is. Ez elfogadásra talál a katolikus jogalkotásban is, ennek megfelelően az egyházi lelki gondozás tárgyában kiadott *Spirituali militum curae* (SMC) kezdetű apostoli konstitúció nem tartalmaz az állami szuverenitást érintő rendelkezéseket (II. JÁNOS PÁL 1986). Az állami akarat fejeződik ki azokban a kétoldalú

megállapodásokban, amelyeket a katonai lelki gondozás terén a Szentszékekkel, valamint a Magyarországon honos egyházakkal kötöttek meg. Az előbbivel kötött kétoldalú megállapodások a nemzetközi jog szabályai szerint megkötött nemzetközi szerződéseknek minősülnek. A Magyar Köztársaság Kormánya és az Apostoli Szentszék között a honvédségnél és a határőrségnél végzendő lelkipásztori munka tárgyában 1994-ben megkötött megállapodást csak jóval később, ugyanebben a tárgyban 2008-ban megkötött memorandummal együtt hirdették ki állami jogszabályban [290/2008. (XII. 9.) Korm. rendelet].

A Katolikus Egyház alapvető szabályait összefoglaló CIC 451. kánonja foglalkozik a katonai lelki gondozással. Ebből a szabályozásból csupán annyit tudunk meg, hogy a katonalelkész – hasonlóan a plébánoshoz – lelkipásztori feladatot lát el, de különleges státusza miatt külön jogszabályi keretek között. Kezdetben a mai értelemben vett átfogó jogszabályi alap hiányzott. Ezért az Apostoli Szentszék és az egyes országok között megkötött kétoldalú nemzetközi szerződésekre helyezték a hangsúlyt (LINCOLN–ADAM 1946). Az 1983-ban kiadott *Egyházi Törvénykönyv* annyit mond, hogy a tábori lelkészekre sajátos törvények vonatkoznak. Ezek gyűjteménye az 1986-ban kibocsátott SMC, amely kánonjogi értelemben szabályozza a katonai ordinariátus jogállását, szervezetét, működését. Az állam és a Szentszék közötti megállapodás erre a dokumentumra hivatkozik, amely az egyházjog jogi természetének szempontjait figyelembe véve tisztán egyházjogi normának minősül. Ugyanakkor az állammal való megállapodásban a Szentszék nem hagyhatja figyelmen kívül az általa korábban kibocsátott konstitúciót. Amennyiben az állam lehetővé kívánja tenni katonái körében a katolikus lelkési szolgálatot, akkor erre tekintettel kell lennie. Ezzel magyarázható, hogy az állammal kötött megállapodás igazodik az SMC előírásaihoz. Ilyen módon a nemzetközi jogi kapcsolatokban sajátos módon jelennek meg a katolikus egyházjogi szabályok. Ez felfogható lenne az állami szuverenitás egyfajta korlátozásának, valójában azonban sem a CIC, sem az SMC nem tartalmaz az állami működést érintő dekrétumokat. Sőt az SMC kifejezetten úgy rendelkezik, hogy az ordinariátust létrehozó statútum és az SMC szabályai „*ott vannak érvényben, ahol a Szentszék és az egyes államok között megkötötték a megfelelő megállapodást*” (II. JÁNOS PÁL 1986, I. pont 1. §). A kánonjogi normák érvényesülésének ennek megfelelően feltételét képezi az állammal való megállapodás megkötése. Ez felfogható a kánonjog érvényesülésében meglévő észszerű önkorlátozásnak is. Ezért a diplomáciai tárgyalások relatíve nyitottnak mondhatók. A Szentszékekkel való

megállapodásban rögzítették, hogy a „*Szentszék felállítja Magyarországon a Katonai Ordinariátust*” [290/2008. (XII. 9.) Korm. rendelet]. Ez a megfogalmazás az egyház részéről történő egyoldalú jogi aktust feltételez. Helyes értelmezése szerint az idézett szöveg arra vonatkozik, hogy a Katolikus Egyház a saját egyházi szabályai szerint Magyarországon is létrehozza a katonai ordinariátust. Ez nem értelmezhető úgy, hogy az egyház életre hívna az állam szervezetrendszerén belül működő Tábori Lelkeszi Szolgálat katolikus szolgálati ágát. Erre a Katolikus Egyház nyilvánvalóan nem rendelkezik jogosultsággal. A Szentszéknek az ordinariátus felállítására vonatkozó szervezeti aktusának a megállapodásban való rögzítése kifejezésre juttatja az állami elismerését annak, hogy a katolikus szolgálati ág nem értelmezhető kizárólag az állami szervek intézményrendszerén belül, hanem részét képezi a katolikus egyház intézményrendszerének is.

A Tábori Lelkeszi Szolgálatban részt vevő többi egyház esetében fel sem merül a nemzetközi jogalanyiságból eredő probléma. Nem a nemzetközi jog szuverén, egymásnak mellérendelt alanyai, hanem az állam és a nemzeti egyházak kötöttek egymással kétoldalú megállapodást. Ezért a megállapodások jogforrási hierarchiában betöltött helye is eltérő. A megállapodások megkötésére azonban a nemzeti egyházak esetében is szükség van, mert az állam részükre sem határozhat meg feladatot. Csakhogy míg a Katolikus Egyház esetében az állam nagymértékben alkalmazkodott egy már meglévő egyházi jogi szabályhoz, addig a többi egyház esetében a tárgyalások nyitottabbak voltak. A nemzeti egyházakkal a Tábori Lelkeszi Szolgálat működésére vonatkozó megállapodásokat nem hirdették ki állami jogi normában. Ezért de jure nem jogforrások, a jogalkotásról szóló törvény szabályozása sem terjed ki rájuk. Ugyanakkor funkcionális értelemben jogforrásnak kell tekintenünk őket. A szóban forgó megállapodások jellege és tartalma számtalan rokon vonást mutat az Apostoli Szentszékekkel kötött megállapodással, amely jogszabályban kihirdetve jogforrássá vált. Tartalmukat tekintve ugyanúgy a Tábori Lelkeszi Szolgálat működését szabályozó, jövőre vonatkozó általános érvényű magatartási szabályokat határoztak meg, mint az Apostoli Szentszékekkel kötött megállapodásban. Jelleget tekintve az alábbi azonosságok mutathatók ki:

- módosításukhoz a felek egybehangzó akarata szükséges;
- egyik megállapodásnak sincs konstitutív hatása, mivel önmagában véve egyik sem alkalmas arra, hogy létrehozza a Tábori Lelkeszi Szolgálatot vagy annak valamelyik szolgálati ágát. Ehhez szükség van további állami jogalkotásra;

- a megállapodások keretjellegűek, amely keretet az állami jogszabályok, a vallási tevékenység vonatkozásában az egyházi szabályok, a Tábori Lelkeszi Szolgálat alapító okirata és az egyes szolgálati ágak működési szabályzata tölt meg tartalommal;
- a megállapodásoknak jogi relevanciájuk van, mert jogi cselekvést írnak elő, a bennük rögzített szabályok az államot is kötik a későbbi jogalkotásban.

Az Apostoli Szentszékkal és a nemzeti egyházakkal megkötött megállapodások között jogforrási szempontból egy lényeges különbség van, ez pedig az, hogy az előbbit kihirdették jogszabályban, míg utóbbiakról ez nem mondható el. Ezért a nemzeti egyházakkal kötött megállapodások alkotmányjogi értelemben nem, de jellegüket, tartalmukat és hatásaikat tekintve jogforrásoknak minősíthetők.

A Szolgálatban részt vevő Magyarországi Református Egyházzal és a Magyarországi Evangélikus Egyházzal való megállapodások megkötésének ideje 1994. január 11-e volt, egy nappal a Szentszékkal megkötött megállapodást követően. Ekkor még állami szabályozás nem rendelkezett a katonai lelkészségről. Ennek megfelelően a megállapodások megkötésekor nem volt sem kialakult jogi rend, sem kialakult praxis, amelyre támaszkodni lehetett volna (MEE 1994; MRE 1994).

A megállapodások egyik lényegi eleme, hogy közös protestáns lelkészi szolgálat felállítására vonatkozó rendelkezéseket tartalmaznak. Ehhez szükséges volt a két egyház közötti megállapodás előzetes megkötése, amely ezáltal jogforrási jelentőségű. E megállapodásban rögzítették a református és evangélikus tábori lelkészek számarányát, illetve a püspök és a hivatalvezető tisztségének betöltésére vonatkozó szabályokat. Az állam és a protestáns egyházak között megkötött megállapodások szövegét összevetve az Apostoli Szentszékkal kötött megállapodásával, érzékelhetők az egyházzal, az egyház hatalmáról és az egyházjogról vallott nézetek közötti különbségek. A Szentszékkal kötött megállapodásban jól kivehetők a katonai lelkészség katolikus egyházjogi szabályait jelentő SMC előírásai. A protestáns egyházak saját jogalkotása viszont csak a megállapodás megkötését követően szabályozta tábori lelkészségének működését. A Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége (MAZSIHISZ) szintén 1994. január 11-én kötött megállapodást a Kormánnyal a tábori rabbinárus létrehozásáról. Ebben kivehető, hogy mintaként szolgált a Szentszékkal való megállapodás.

Erre utal a tábori főrabbi kinevezésével kapcsolatos jogkörök megosztása (MAZSIHISZ 1994).

A Tábori Lelkészi Szolgálat természetéhez tartozik, hogy működésének szabályait állami jogszabályok fektetik le, a működés tartalmát pedig egyházi normák határozzák meg. A keretet az állam biztosítja, a tartalmat az érintett egyházak szolgáltatják. A legszélesebb keretet az Alaptörvény és az Ehtv. határozza meg azáltal, hogy mindenki számára biztosítják a jogot a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához. A deklaratív jellegű alkotmányos szabály tartalmát a legtöbb esetben az állam és a bevett egyházak együttműködése tölti meg tartalommal. Azzal, hogy az Alaptörvény az állam és a bevett egyházak együttműködéséről rendelkezik, elismeri azt, hogy az egyházi feladatok ellátása az egyházak önkéntes elhatározásán alapul, nem pedig az állam határozza meg számukra azokat. Enélkül nem beszélhetünk együttműködésről sem. Az együttműködés azt is kifejezésre juttatja, hogy nem alárendelt felek kapcsolatáról van szó, hanem az állammal egy autonóm szervezet alakít ki partneri viszonyt. A Tábori Lelkészi Szolgálat működése sem képzelhető el egyházak és állam partneri együttműködése nélkül.

A rendszerváltást követően a *Tábori Lelkészi Szolgálatról szóló 61/1994. (IV. 20.) Korm. rendelet* rendelkezett első ízben a Szolgálat létrehozásáról és annak működéséről. Ez a jogszabály már nem hatályos, de a Szolgálat megalapítása óta eltelt több mint 20 év alatt meghatározó befolyással volt a kialakuló gyakorlatra. Ebben az időszakban alakították ki azokat a működési mechanizmusokat, amelyek elfogadottá tették a katonák körében a szolgálat működését. A rendelet preambuluma olyan dokumentumokként hivatkozott az egyházakkal előzetesen megkötött megállapodásokra, amelyek végrehajtására bocsátották ki. E mű megírásakor hatályos, *az egyházi elismerésről, illetve az egyházi jogi személyek jogállásának és működésének sajátos szabályairól* szóló 295/2013. (VII. 29.) Korm. rendelet a korábbi szabályozás számos pontját átvette. Ezért a jogintézmények későbbi tárgyalása során támaszkodni kell a történeti értelmezés módszereire is.

A protestáns egyházak saját jogalkotói hatáskörükben megalkotott normákkal szabályozzák a katonai lelki gondozást. Esetükben az egyházi norma megalkotására az együttműködési megállapodások és az állami norma kibocsátása után került sor. Ezért az ő belső jogalkotási szabadságuk már csak arra szorítkozhatott, hogy megteremtsék az összhangot saját korábbi szabályaik, az együttműködési megállapodások és az állami szabályok között, valamint arra, hogy eredeti módon szabályozzák ennek a missziói területnek a hitéleti

tevékenységét. A Magyarországi Evangélikus Egyház által kibocsátott, *az egyházi szolgálat külön területeiről szóló 1997. évi V. törvény* VIII. címe rendelkezik a Tábori Lelkészi Szolgálatról. Az egyházi törvény hivatkozik a Kormánnyal, illetve a református egyházzal megkötött megállapodásra is. A törvény szabályai között egyaránt találni szervezeti, személyi, illetve eljárásjogi szabályokat. Ugyanakkor híján van a feladatmeghatározó normáknak. Többek között ezt a hiátust igyekezett pótolni az evangélikus egyház *a Magyar Honvédségnél végzendő lelkipásztori szolgálatról szóló 2007. évi VI. törvény* megalkotásával. Ez az egyházi törvény azonban elfogadása ellenére azóta sem lépett hatályba. Ennek az egyházi törvénynek több jelentős újítása lett volna. Egyik ilyen a már említett feladatmeghatározó szabályok beiktatása. Ezzel egyértelművé vált volna a tábori lelkész missziói helye, szerepe. A másik jelentős változás az lett volna, hogy szabályozott lett volna a Tábori Lelkészi Szolgálat alkalmazotti állományán kívül lévő helyi lelkészek katonai lelki gondozásban betöltött szerepvállalása. Ehhez két megjegyzést érdemes hozzáfűzni. Az *egyik* az, hogy a honvédség mint az állam fegyveres hadereje evidens érdekektől vezérelve ügyel arra, hogy a vele kapcsolatba kerülő személyek megfeleljenek a biztonsági követelményeknek. Ahhoz, hogy civil lelkész is szerepet vállaljon a hadsereg lelki gondozásában, meg kell teremteni a lelkész személyének ellenőrzéséhez szükséges protokollt. De még ekkor sem teljes egészében megoldott a birtokába jutott bizalmas jellegű információk kezelésének a rendje. Ezért önálló katonai lelkipásztori feladatok ellátására civil lelkész alkalmazása nehezen elképzelhető.

A *másik* megjegyzés arra vonatkozik, hogy a hivatásos és szerződéses jogállású katonák a hazai szolgálatukat jellemzően nem tábori és még inkább nem harctéri körülmények, hanem lényegét tekintve hivatali körülmények között teljesítik. Ennek megfelelően a lakóhelyük és az állomáshelyük többnyire közel esik egymáshoz. Ezért az ő lelki gondozásuk nem feltétlenül kötődik a laktanyához, helyőrséghez. Ezért kisegítő jelleggel igénybe vehető lenne civil lelkész is. A nóvum a civil jelleg lenne, hiszen a jelenleg hatályos evangélikus egyházi törvény is ismeri a kisegítő tábori lelkész intézményét, de azt tartalékos tiszti jogviszonyként szabályozza, holott a 2013. évi kormányrendelet alapján a kisegítő tábori lelkész a helyi egyházközség, hitközség lelkésze, aki felkérésre a helyőrségekben állomásozó katonai szervezetek lelkipásztori feladatait látja el, és mint ilyen, semmilyen formában nem tartozik a honvédség állományába [295/2013. (VII. 29.) Korm. rendelet 22. § (1)–(3) bekezdés].

Végül a harmadik változás csupán annyiban állt volna, hogy a törvény alkalmazkodott volna a Határőrség 2008. január 1-jei megszűnésével beálló változásokhoz. A Magyarországi Református Egyház részéről a *Magyar Honvédségnél végzendő lelkipásztori szolgálatról szóló 1994. évi I. törvénnyel* szabályozták a katonai lelki gondozást. Ezt az egyházi törvényt két alkalommal, 2006-ban és 2010-ben módosították. Ezek a módosítások mindazt a hiátust pótolták, amelyről az evangélikus egyház kapcsán említést tettünk. Ezért ezt a szabályozást korszerűnek, a katonai lelki gondozás igényeit kielégítő szabályozásnak tekinthetjük.

Szervezetalkítási szempontból jogforrási jelentőségű a Tábori Lelkeszi Szolgálat honvédelmi miniszter által kiadott alapító okirata (HM 1994). Ez a dokumentum szabályozza a minisztérium és a Szolgálat kapcsolatrendszerének főbb elemeit és a szolgálati ágak vezetőinek kinevezési rendjét. Ezért annak ellenére, hogy közjogi értelemben nem tekinthető jogforrásnak, funkcionálisan a közjogi jogforrásokkal megegyező vonások jellemzik. Eredetileg nem alapító okiratnak, hanem alapító határozatnak nevezték ezt a dokumentumot (HM 2014). Első ízben 2009-ben lehet találkozni az alapító okirat fogalmával. Mivel a honvédelmi miniszter által kiadott alapító határozat a jellegét tekintve normatív határozatnak minősül, ezért méltán említhetjük a Tábori Lelkeszi Szolgálat jogforrásai között. A jelenleg hatályban lévő alapító okirat szerint a szolgálati ágak jogi személyek (HM 1994, 8. pont). Az előzők fényében a szolgálati ágak nem egyházi jogi személyek, hanem közigazgatási szervezetrendszer részét képező jogi személyek. Az alapító okirat rögzíti a szolgálat helyét, szerepét a Honvédelmi Minisztérium szervezetrendszerében, illetve a 2013. évi kormányrendelet rendelkezéseinek átvételével meghatározza a szolgálat feladatait. Az alapító okirat legutóbbi – 2014-ben elkészült – változata rendelkezik a tábori rabbinátus kikülönített szervezeti eleméről, amelynek közvetlen vezetője a tábori főrabbi. Ez a kikülönített szervezeti elem azonos az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség által megszervezett katonai rabbinátussal (HM 1994, 4.3.1 pont).

Végezetül említést kell tenni az egyes szolgálati ágak szervezeti és működési szabályzatáról. Ezek a dokumentumok közjogi szempontból jogforrásnak nem tekinthetők, ugyanakkor azáltal, hogy meghatározzák a szervezet belső működési rendjét, mégiscsak előírnak a jövőben kötelezően tanúsítandó magatartási szabályokat. A szervezeti és működési szabályzatokról a 2013. évi kormányrendelet ekképpen rendelkezik: „A szolgálati ág a bevett egyház belső szabálya szerint eljárni jogosult egyházi előjáró egyetértésével, a honvédelemért felelős miniszter által jóváhagyott szervezeti

és működési szabályzat alapján végzi a tevékenységét” [295/2013. (VII. 29.). Korm. rendelet 20. § (3) bekezdés] Két következtetés mindenképpen levonható. Az egyik az, hogy a rendelet nem egyházi, hanem közigazgatási jogi értelemben vett szervezeti és működési szabályzat kiadását írja elő. Erre utal, hogy a szóban forgó dokumentumot a miniszter hagyja jóvá. A másik következtetés pedig az, hogy a szervezeti és működési szabályzat érvényességi kelléke az egyházi törvények alapján meghatározott egyházi előjáró előzetes egyetértése. Ez a megoldás helyesen illeszkedik a Tábori Lelkeszi Szolgálat karakteréhez, hiszen a tábori lelkészek tevékenységüket állami keretek között végzik, ezért természetes módon alkalmazkodniuk kell ennek szervezetrendszeréhez; ugyanakkor az a tevékenység, amelyet végeznek, egyértelműen az egyházjog szabályozása alá tartozik.

A Tábori Lelkeszi Szolgálat szervezete

A katonai lelkészség magyarországi működése a történelmi hagyományok ellenére nem tekinthető teljes egészében folyamatosnak. Hosszabb megszakítást eredményezett az 1950/51-től 1994-ig tartó időszak. 1945 és 1950 között módszeresen ellehetetlenítették a katonai lelkészi szolgálatot, a lelkészeket leszerelték, vagy ténylegesen „honvédnak” minősítették őket. 1950-ben az utolsó katolikus katonai lelkészeket letartóztatták. Ezt követően még egy esztendeig állásában megtartották az utolsó – felekezeti megnevezés nélküli – tábori püspököt, majd 1951-ben őt is törölték az állománytáblából. Ilyen módon a tábori lelkészek tevékenysége úgy szűnt meg, hogy arra vonatkozó normatív rendelkezés nem született, lényegét tekintve tehát elsovasztották (VARGA 2010, 173–178.).

Az újrakezdésre 1990-ig kellett várni. Ekkortól kezdett el a honvédség vezetése foglalkozni a katonai lelki gondozás megszervezésével. Ennek a folyamatnak egyik katalizátora a *lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. tv.* eredeti 7. §-a, amely a laktanyán belül lehetővé tette az egyéni vallásgyakorlást. A folyamat 1994-ben teljesedett ki, a kormány és az Apostoli Szentszék, a Magyarországi Református Egyház, a Magyarországi Evangélikus Egyház és a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége között a Magyar Honvédségnél, valamint a Határőrségnél végzendő lelkipásztori szolgálat tárgyában megkötött megállapodásokkal, valamint a Tábori Lelkeszi Szolgálat jogállását rendező kormányrendelet kibocsátásával.

A Tábori Lelkeszi Szolgálat az egyház és állam elválasztásának szempontjából több kérdést is felvet. Ezek egyike a Szolgálat létrehozásához kapcsolódik. Az egyházi autonómia tiszteletben tartása miatt szükségessé vált a társadalmilag is jelentős egyházakkal való megállapodás megkötése. Az 1994. évi kormányrendelet már a megkötött megállapodásokra hivatkozott, és azt az Alkotmánybíróság is kiemelte, hogy az érintett egyházakkal való megállapodás hiányában a kormánynak nem lett volna lehetősége egyoldalú aktussal a szolgálat felállítására (SCHANDA 2012, 139.). Az egyház államtól való elválasztásának egyik követelménye, hogy az állam nem avatkozik bele az egyházak belső működésébe. Így tehát az egyházak autonómiájuknál fogva maguk választhatják meg, hogy mely területeken kívánnak működni. A Tábori Lelkeszi Szolgálat létrehozatalára vonatkozó megállapodás szükségszerűsége az állam és az egyházak partnerségi viszonyát tükrözik.

A Szolgálat összetétele felvetette az állam vallási semlegességének és ezzel összefüggésben a hátrányos megkülönböztetés tilalmának sérelmét. Az 1994. évi kormányrendelet eredeti szövege ugyanis a szolgálatban részt vevő egyházak körét (református, római katolikus, evangélikus, izraelita) taxatív módon határozta meg. Az ügy az Alkotmánybíróság elé került. Az AB saját korábbi határozataira hivatkozott, amelyekben kimondta, hogy az egyházak társadalmi szerepében meglévő tényleges különbségeket az állam figyelembe veheti az együttműködés során. Amíg ez nem valósít meg diszkriminatív szabályozást, addig alkotmányos keretek között marad. Ennek megfelelően a Tábori Lelkeszi Szolgálat összetétele nem diszkriminatív, mert az egyházak tényleges társadalmi szerepének megfelelően állapítja meg a részt vevő egyházak körét. A vallásgyakorlást és az egyházak egyenjogúságát az sértené, ha a szóban forgó kormányrendelet bármelyik vallási közösséget vagy az azokhoz tartozó katonákat korlátozná a szabad vallásgyakorlásban. Az 1994. évi kormányrendelet eredeti szövege így szabályozta a csoportos vallásgyakorlást: „*A katonai szervezeten belüli csoportos és egyéni vallásgyakorlás, valamint lelki gondozás biztosítása érdekében minden bejegyzett vallási közösség, vallásfelekezet, egyház (a továbbiakban együtt: egyház) – a katonák igényei alapján – vallási tevékenységet folytathat*” [61/1994. (IV. 20.) Korm. rendelet 1. §].

A vallásgyakorlás mind teljesebb érvényesülése érdekében ehhez hozzátette a rendelet, hogy a Magyar Honvédség és a Határőrség parancsnokai, valamint a Szolgálat tagjai kötelesek elősegíteni, hogy a fel nem sorolt, de bejegyzett egyházak vallásgyakorlási és lelkigondozási jogosultsága

a katonák igényei szerint érvényesüljön [61/1994. (IV. 20.) Korm. rendelet 3. §]. Ez a szabályozás pedig nem tette kizárólagossá a Szolgálat tevékenységét, így az ahhoz nem tartozó egyházak is folytathattak lelki gondozást. Annak ellenére, hogy az Alkotmánybíróság helyesen ismerte fel a társadalmi igényeket, azt nem indokolta kellőképpen, hogy a rendelet megalkotói miért zártak el eleve minden utat más egyházak csatlakozásától. A pusztá „elősegítés” mint kötelezettség végrehajtása meglehetősen tág értelmezésre adott lehetőséget, továbbá nem foglalja magában az eredményes megvalósulás követelményét, ami így sok esetben az illetékesek jóindulatán múlik. Ily módon csorbát szenvedhetett – de nem feltétlenül szenvedett – azok vallásszabadsága, akik egyháza kimaradt a Szolgálatból. Az AB végül úgy foglalt állást, hogy az 1994. évi kormányrendelet a fel nem sorolt egyházak hívei számára is kellően biztosítja a vallásgyakorlást, ezért a Szolgálatban részt vevő egyházak taxatív meghatározása nem minősül önkényesnek [46/1994. (X. 21.) AB-határozat].

Ennek ellenére nem minden vallási közösség számára volt elfogadható a status quo. Ezt példázza a Hit Gyülekezetének az a törekvése, hogy részt vegyen a Szolgálat működésében. Átmenetileg be is kapcsolódott a Szolgálat szervezetébe, de nem a Honvédelmi Minisztériummal, hanem a Protestáns Tábori Püspökséggel kötött megállapodás alapján. A protestáns szolgálati ág részéről a püspök helyettese járt el. Így utóbb a Honvédelmi Minisztérium és a Protestáns Tábori Püspökség is megsemmisítette a megállapodást, mivel az eljáró püspökhelyettesnek nem volt hatásköre a megállapodás megkötésére, továbbá a kormányrendelet kimerítő felsorolása miatt jogellenesnek volt tekinthető. Ez utóbbi indok miatt, amennyiben a hatáskörrel rendelkező püspök járt volna el, akkor is megsemmisítették volna a megállapodást.

A Szolgálat létrehozásával kapcsolatos vitás kérdés volt a Honvédelmi Minisztériumba történő betagozódás, illetve a honvédelmi miniszternek való közvetlen alárendeltség. A Szolgálatot a Honvédelmi Minisztériumnak közvetlenül alárendelten működő egységes szervezatként szabályozták. A jogalkotó egyértelművé kívánta tenni, hogy a Szolgálat a Honvédelmi Minisztériumhoz tartozó szervezet. Ebből viszont paradox helyzet állt elő. Az állam úgy igyekezett szorosan az állami szervezetrendszerhez kapcsolni a Szolgálatot, hogy azokra a megállapodásokra hivatkozott, amelyek az egyházak számára olyan jogosultságokat biztosítanak, amelyek révén a tényleges működésre meghatározó befolyással vannak. Az erős és központi állami hatalom építésének folyamata nem sértheti az állam és az egyház kapcsolatát meghatározó alapvető elveket. Ebben a kérdésben is szükségessé

vált az AB döntése. A testület abból indult ki, hogy a Szolgálat legfőbb szerveit az érintett egyházak hozták létre, és egyházi vonatkozásban – lényegét tekintve a Szolgálat professzionális működésében – egyházi irányítás alatt áll. A szolgálati ágak vezetőinek kinevezése az egyházakkal kötött megállapodásokban foglaltaknak megfelelően történt. A Szolgálat és a honvédség között hierarchikus kapcsolat nem volt kimutatható. Ezt alátámasztotta az is, hogy a lelkészek más katonáknak nem szolgálati előjárói, ezért számukra parancsot, utasítást nem adhatnak. Az AB vizsgálta a Szolgálat és a Honvédelmi Minisztérium közötti kapcsolatot is. Úgy foglalt állást, hogy e viszony összetevői között nem található meg sem a Szolgálat működésének tartalmát befolyásoló, illetve meghatározó elvi irányítás jogosultsága, sem a szervezeti alárendeltség jellegzetes összetevője, az eseti közvetlen utasításadási adási jog [46/1994. (X. 21.) AB-határozat].

Ennek megfelelően a Honvédelmi Minisztérium közvetlen alárendeltségében való működés nem fejezi ki a Szolgálat és a minisztérium közötti viszony tényleges tartalmát. Mindezek alapján az AB úgy határozott, hogy a Szolgálatnak az állami szervezeti struktúrában elfoglalt helye nem sérti az elválasztás elvét.

2013-ban az állami jogalkotó újrászabályozta a tábori lelkészséget.

A 2013. évi kormányrendelet a Szolgálat összetételét a korábbtól eltérő módon szabályozza. A szolgálatot végző egyházak körét úgy határozza meg, hogy „a tábori lelkészi szolgálat a honvédelemért felelős miniszter közvetlen alárendeltségébe tartozó, a bevett egyházakkal erre vonatkozóan kötött megállapodásokban foglaltak alapján működő egységes szervezet, amely három, egymással azonos jogállású szolgálati ágra tagozódik. A szolgálati ágakat bevett egyházak vezetik” [295/2013. (VII. 29.) Korm. rendelet 19. § (1) bekezdés 20. § (1)–(2) bekezdés].

A korábbi szabályozáshoz képest a következő eltérés figyelhető meg. A Szolgálatban részt vevő egyházak köre nincs felsorolva taxatíván. Legalábbis nem olyan direkt módon, mint korábban. A bevett egyházakra való utalás az Ehtv. rendelkezéseinek megfelelően – indirekt úton – úgyszintén taxatív felsorolást eredményez. De azáltal, hogy ez a státusz megszerezhető, legalábbis deklaratív szinten nyitottabbá válik a Szolgálat összetétele, mint korábban volt. Erre utal a „szolgálati ágakat bevett egyházak vezetik” kitétel is.

Ez a megfogalmazás nem azonos azzal, mintha a jogalkotó meghatározta volna a Szolgálatot alkotó egyházak zárt körét.

A szabályozásnak ezzel a módjával a szolgálati ágakat vezető egyházak körét behatárolták. A Szolgálathoz tartozó többi egyház meghatározása nyitott maradt. A nyitottság azonban megmarad a deklaráció szintjén, mivel a Szolgálatban való részvétel továbbra is megállapodáshoz kötött. A megállapodás mint szükséges feltétel indokoltnak mondható, mivel a Szolgálat működése az állam szuverenitása, területi integritása szempontjából meghatározó honvédséghez kötődik.

A mindenkori állam evidens érdeke, hogy megőrizze haderejének szenzitív adatait. Ezért természetes, hogy az állam kontrollálni kívánja a honvédséggel kapcsolatba kerülő, civil szférához tartozó szervezetek és köztük az egyházak működését, szerepvállalását. A megállapodás többek között ezt a kontrollt hivatott betölteni.

Az AB korábban többek között azért nem tartotta diszkriminatívnak a Szolgálathoz tartozó egyházak körének zárt meghatározását, mert a többi egyház hívei számára is biztosított volt a lehetőség arra, hogy egyházuk által nyújtott egyéni, illetve közösségi vallásgyakorlásban legyen részük [46/1994. (X. 21.) AB-határozat]. Ehhez képest a honvédek jogállásáról szóló törvény szerint a szolgálatteljesítési időben megvalósuló lelki gondozást „a Kormány rendeletében meghatározott keretek között a Tábori Lelkészi Szolgálat biztosítja” [2012. évi CCV. tv. 20. § (2) bekezdés]. Ez a megfogalmazás kategorikusan kizár minden más vallási közösséget a honvédségen belüli lelki gondozásból. Ezzel jelentősen megváltoztak azok a viszonyok, amelyek fényében az AB korábban kiállt a Szolgálat összetételének alkotmányossága mellett. Kérdéssé vált, hogy a kizárólagosságot biztosító szabály is kiállná-e az alkotmányosság próbáját. A hivatkozott kormányrendelet enyhítve a törvény szigorán visszatér ahhoz a megoldáshoz, amely szerint a Szolgálatban szerepet nem játszó egyházak is végezhetnek tábori lelkészi szolgálatot. A normatív szöveg ekképpen szól: „A bevett egyház a katonai szervezeten belüli csoportos és egyéni vallásgyakorlás, valamint lelki gondozás biztosítása érdekében a Magyar Honvédségnél végezhet tábori lelkészi szolgálatot” [295/2013. (VII. 29.) Korm. rendelet 19. § (1) bekezdés]. A rendelet idézett szövege nem a Szolgálatban mint szervezetben való részvételt szabályozza, hanem azt, hogy „a bevett egyház [...] végezhet tábori lelkészi szolgálatot”.

Ez a megfogalmazás azt az értelmezési lehetőséget nyújtja, hogy elváljak egymástól a Szolgálat működése és a szolgálat végzése, vagyis lehet tábori lelkészi szolgálatot végezni úgy is, hogy az adott egyház, vallási közösség nem tagja a Tábori Lelkészi Szolgálatnak. Erre enged következtetni az, hogy a rendelet idézett része a tábori lelkészi szolgálat végzése címet viselő fejezetben található. Ennek megfelelően továbbra is biztosítottnak tűnik a Szolgálat összetételének és működésének alkotmányossága.

Ennek ellenére a szabályozás nem problémamentes, mert a 2013. évi kormányrendelet szerint: „*A Magyar Honvédség parancsnokai, valamint a tábori lelkészi szolgálat tagjai kötelesek elősegíteni, hogy a vallási tevékenységet végző szervezetek vallásgyakorlási és lelki gondozási jogosultsága a katonák igényei szerint érvényesüljön*” [295/2013. (VII. 29.) Korm. rendelet 19. § (5) bekezdés]. Két nehézség is felmerül. Az egyik az, hogy a korábbi szabályozással ellentétben nem határozzák meg a vallásgyakorlás egyéni és közösségi formáit. Ez formális hiánynak tűnik, mert a „vallásgyakorlás” kifejezés magában foglalja annak egyéni és közösségi formáját egyaránt. A másik problémát az jelentheti, hogy a jogalkotó „bedobta a gyeplőt” a katonai parancsnokok és a tábori lelkészek közé. Azzal, hogy mindkét személyi kör számára előírta az elősegítés kötelezettségét, valójában a felelősségi körök kuszaságát idézte elő. Nem derül ki, hogy ki miért felel. Az egyházi személyektől kevésbé elvárható, hogy más felekezetek vallási nézeteinek teret engedjenek, sőt elősegítsék azok gyakorlását. Ez az állam kötelezettsége, melynél fogva biztosítania kell a mindenkit megillető szabad vallásgyakorlást. Az egyházi személyek nem kötelesek semleges magatartás tanúsítására, sőt vallási értelemben kifejezetten elkötelezett viselkedésforma várható el tőlük. Az is megengedett, hogy vallási nézeteik igazságtartalmát tekintve fenntartsák a kizárólagosság igényét. Az állam az egyházi személyek szolgálati viszonyát kivonta az állami szabályozás alól. Ezért az egyházi személy a vallási tevékenységének körében mindenben köteles egyháza törvényeinek engedelmeskedni. Amennyiben ezek szerint másokat az egyháza által képviselt nézetekre kell nevelni, tanítani, akkor ezzel ellentétes az az állami parancs, hogy elő kell segítenie más vallások gyakorlását. A lelkiismereti és vallásszabadság egyik legfontosabb tézise az, hogy az állam senkit nem kényszeríthet olyan helyzetbe, amely önmagával való meghasonlást eredményezne. Ezért annak előírása, hogy a tábori lelkészek segítsék elő más vallások gyakorlását, a lelkiismereti és vallásszabadság fundamentumait kezdi ki.

1. A Tábori Lelkészi Szolgálat szervezetének egyházjogi szabályozása

Egyházjogi oldalról nézve annyi megoldás mutatkozik a Tábori Lelkészi Szolgálatban való működésre, ahány szolgálati ág van. Ez köszönhető annak, hogy az egyházak a saját szervezeti struktúrájukat szabadon határozzák meg. A katolikus katonai ordinariátus olyan egyházi szervezet, amelyet nem területi, hanem személyi alapon határoz meg a kánonjog. Az *SMC* a katonai ordinariátust mindenben az egyházmegyékkal megegyező jogi elbírálásban részesíti (II. JÁNOS PÁL 1986, 1. §). Ennek megfelelően az ordinariátus belső egyházi jogi személy. Az ordinárius pedig ugyanolyan teljes jogú tagja a püspöki konferenciának, mint a megyés püspökök.

A Szolgálatban részt vevő protestáns egyházak egymással is megállapodást kötöttek. Ebben közös Protestáns Tábori Lelkészi Szolgálat felállításáról rendelkeztek. A megállapodásban foglaltak visszatükröződnek az egyházi jogalkotásban is, ezért az azonos kérdéseket mind a református, mind pedig az evangélikus egyház lényegét tekintve ugyanolyan módon szabályozza. A közös Szolgálat egyházi joghatósága kiterjed a református és evangélikus vallású hivatásos, valamint szerződéses katonákra, azok családtagjaira, az önkéntes tartalékos katonákra, a katonai tanintézetek hallgatóira, a honvédség kötelékében dolgozó közalkalmazottakra, továbbá köztisztviselőkre, a megelőző védelmi helyzetben és rendkívüli állapot idején honvédelmi munkakötelezettséget teljesítőkre, a katonai egészségügyi intézményben ápoltakra, a honvédségi szociális otthonok lakóira, illetve a katonai büntetés-végrehajtási intézetekben fogva tartott személyekre [1997. évi V. tv. 82. §; 1994. évi I. tv. 2. § (3) bekezdés]. A katolikus megoldással ellentétben a protestáns egyházak szükségét látták a katonai lelki szolgálati tevékenység szabályozásának. Ez üdvözlendő abból a szempontból is, hogy a Szolgálat működési körébe tartozó feladatok egyértelműen egyházi tevékenységeket ölelnek fel. Annak meghatározása, hogy az egyházak milyen feladatokat látnak el, egyértelműen az egyházak autonómiajogosultságai közé tartozik. Természetes, hogy ennek illeszkednie kell az állami keretek által nyújtott lehetőségekhez [1994. évi I. tv. 2. § (1) bekezdés; 2007. évi I. tv. 2. § (1) bekezdés]. A protestáns egyházak által működtetett tábori lelkesi szolgálat nem képezi egyik egyház szervezetrendszerének részét sem, hiszen közös szervezetként határozták meg. Mind az evangélikus, mind pedig a református szabályozás elemeit megvizsgálva levonható az lényeges következtetés, hogy a Tábori Lelkészi Szolgálat protestáns szolgálati ága nem minősül egyházi jogi személynek a bevett egyház belső szabálya

szerint jogi személyiséggel rendelkező egységeként, szervezeteként vagy intézményeként.

A Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége és a kormány megállapodása következtében egyetlen zsidó egyház kezdte meg a tábori rabbináthus működtetését. Időközben úgynevezett kikülönített szervezetként a Honvédelmi Minisztériummal kötött együttműködési megállapodás alapján bekapcsolódott a rabbináthus életébe az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség (EMIH) is. Az érdekesség az, hogy a többi egyháztól eltérően az EMIH nem a Kormánnyal, hanem a Honvédelmi Minisztériummal kötött megállapodást. A két zsidó közösség egymással való jogi viszonyának tisztázása érdekében megkerestem a tábori rabbináthus, ahol közölték, hogy e kérdést szervezeti és működési szabályzat rendezi. Mivel azonban ezt a miniszter még nem fogadta el, ezért azt részemre nem adják ki. Ezért arra törekedtem, hogy a két vallási közösség viszonyát interjú segítségével tisztázzam, de erre irányuló többszöri megkeresésemre választ nem kaptam.

2. A Tábori Lelkészi Szolgálat feladatai

A Tábori Lelkészi Szolgálat főbb feladatait a 2013. évi kormányrendelet a következőkben határozza meg [295/2013. (VII. 29.) Korm. rendelet 21. §]:

- hit- és kegyességi élet, a vallásgyakorlás biztosítása, mise, istentisztelet, Biblia- és imaórák tartása;
- egyéni és közösségi lelki gondozás;
- életismereti, erkölcsi oktatás, nevelés;
- szociális, karitatív tevékenység végzése a katonai egészségügyi és szociális intézményekben;
- bizalmi fórum biztosítása a katonák számára;
- katonák ellátása a vallásgyakorláshoz szükséges eszközökkel, tárgyakkal;
- katonák részvételének biztosítása a hazai és nemzetközi zarándoklatokon;
- katonák és családtagjaik részére végzett egyházi szolgálat.

Ugyanezek a feladatok voltak megtalálhatóak az 1994. évi kormányrendeletben is. Ezek meghatározása a „különösen” szófordulat használata miatt nem tekinthető taxatív felsorolásnak. Ezért az egyházak profiljába illeszkedő, egyházi normákat és katonai érdekeket nem sértő további feladatokat

is elláthatnak a szolgálati ágak. A felsorolásból kitűnő módon a jogalkotó az egyházak szerepét nem korlátozza a szigorú értelemben vett vallási tevékenységre. Külön érdekesség, hogy az egyházak által végezhető, Ehtv.-ben meghatározott tevékenységeken kívül megjelenik a „bizalmi fórum” kialakítása. A bizalmi fórum igénybevétele nem jelent feloldozást az adatvédelmi szabályok alól. A lelkész részére továbbra is csak azokat a katonai információkat lehet közölni, amelyek megismerésére jogosult. Ezt tovább szűkíti az adatvédelmi törvény által megfogalmazott „[s]zükséges ismeret elve [...], amely szerint »minősített adatot csak az ismerhet meg, akinek az állami vagy közfeladata ellátásához feltétlenül szükséges«” [2009. évi CLV. tv. 2. § (2) bekezdés]. Ennélfogva a lelkész számára nem közzétehető minden olyan adat, amelynek megismerésére jogosultsága lenne, hanem csak azok az adatok, amelyek lelkészi tevékenységének ellátásához szükségesek. Aki a lelkész felé – akár gyónás közben – olyan minősített adatot szolgáltat, amelyre nézve a lelkész nem rendelkezik megismerési jogosultsággal, elköveti a minősített adattal visszaélés bűncselekményét (2012. évi C. tv. 265. §). Az pedig már gyakorlati kérdés, hogy az egyházi személy titoktartási kötelezettsége miatt szinte biztosan látenciában maradna a cselekmény.

Minthogy a Tábori Lelkészi Szolgálat feladatai egyházi feladatoknak minősülnek, ezért észszerű, hogy egyházjogi oldalról nézve a protestáns egyházak szabályozzák a tábori lelkészek feladatait. E szabályozásban megismétlik az állami jogszabályban meghatározott feladatokat, néhány gyakorlatias kiegészítéssel. A protestáns szolgálati ág vezetőjével folytatott interjúból levont következtetések alapján három szolgálati terület emelkedik ki. Az egyik a honvédség külföldi misszióival van összefüggésben. A NATO-tagsággal, illetve az ENSZ békefenntartói műveleteivel összefüggésben teljesített külföldi missziók során a honvédségi kontingensek tagjait képezik a tábori lelkészek. Misszionként felekezeti jogállástól függetlenül egy lelkész kíséri az állományt, aki így ökumenikus szellemben teljesíti szolgálatát. A tábori lelkészek ezekben a missziókban tudnak igazán kiteljesedni. Az otthonuktól, családjuktól távol lévő, tábori körülmények közé szorított katonák bizalommal és szívesen fordulnak a lelkészhez. Nem feltétlenül a spiritualitás igénye motiválja a kapcsolat keresését, hanem sok esetben lelki segítségnyújtásra, támaszra van szükségük. A szolgálati ág vezetője kiemelte, hogy a külföldi missziókban a lelkészek természetes módon alárendelik magukat a katonai vezető utasításainak, de tevékenységükben megőrzik teljes önállóságukat, a honvédségtől való függetlenségüket. Ezáltal a katonai vezető utasításai tényleges módon csak a szolgálati

rendre vonatkoznak. A katonai vezetőtől való függetlenség és a lelkesítő szolgálatból fakadó titoktartási kötelezettség teremti meg annak alapját, hogy a katonák a lelkesben megbízzanak.

A másik szolgálati terület a közelmúltban elinduló katonagyülekezet létrehozása, működtetése. Kihasnálva azt a lehetőséget, hogy a katonai képzést is folytató Nemzeti Közsolgálati Egyetem Ludovika Campus főépületében ismét megnyitotta kapuit a kápolna, heti rendszerességgel tartanak itt istentiszteleteket abban a reményben, hogy létrejön egy katonák és családtagjaik által alkotott gyülekezet. A harmadik nagyobb szolgálati terület az ünnepi alkalmakra fókuszál. Ez lehet egyházi, állami vagy akár a honvédség saját ünnepi eseménye (például csapatzászló átadása) egyaránt. Ezek az alkalmakon a hagyományos értelemben vett egyházi liturgián túl speciálisan a katonák igényeit kielégítő egyházi szolgálatokat (például zászló megáldása, ünnepi beszéd tartása) nyújtanak. A szolgálati ág vezetője az állami szervekkel megvalósuló kapcsolatát jónak, konstruktívnak értékelte. Kiemelte, hogy a személyes kapcsolatoknak döntő szerepük van. Az együttműködés képezi a Szolgálat működésének zálogát. Az egyházzal való kapcsolatáról kérdezve a szolgálati ág vezetőjét, azt a választ kaptam, hogy ez lényegét tekintve a kirendeléssel minimalizálódik. Továbbra is megtartják egyházuk törvényeit, de szervezeti kapcsolataik erősen redukálódnak.

A katolikus szolgálati ág általános helynökével folytatott interjúból levonható következtetések szerint ugyanazokat a szolgáltatásokat nyújtják, mint a „civil” egyház, természetes módon alkalmazkodva a katonai szolgálattal összefüggő kööttségekhez, igényekhez (például katonazarándoklat Lourdes-ba). Fontos szegmens a honvédség missziós tevékenysége mint olyan terület, ahol az egyházi szolgálat kiteljesedik. Az állami és egyházi szervekkel meglévő kapcsolatra vonatkozó kérdéseimre adott válaszokból az a következtetés vonható le, hogy a katolikus szolgálati ág lényegesen erősebb egyházszerkezeti kötődéssel rendelkezik, mint a protestáns szolgálati ág. Ennek egyik magyarázata, hogy az SMC az egyházat vezető pápával szoros, élő kapcsolatban lévő egyházi szervezetként határozza meg az ordinariátust. Míg ilyen protestáns egyházi szervezet nincs, sőt két protestáns egyháznak van egy közös tábori lelkesítő szolgálat. Ez a tényező természetes módon befolyásolja az egyházzal fenntartott kapcsolatot.

3. A tábori lelkészek jogállása az állami szabályok alapján

Az államtól elválasztott működés problémakörének egyik sajátos aspektusával foglalkozik Ruff Tibor (1997, 59–60.), amikor az alkotmányosság szempontjából kétségesnek tartja a Szolgálat lelkészeinek katonai rendfokozattal való ellátását. Véleménye szerint ezáltal „*az egyházi tekintélyük egyszersmind az állam egyik erőszakszervezetének tekintélyévé is teszi őket*”, amely az állami és egyházi hatalom összefonódása folytán korlátozza a katonák vallási és lelkiismereti szabadságát. Ugyanezt a kérdést feszegette az az indítvány is, amely nyomán az Alkotmánybíróság vizsgálta a Szolgálat és az állam elválasztását. Az indítványozó szerint nem csupán a Szolgálat minisztériumi alárendeltsége, hanem a lelkészek katonai rendfokozata is sérti az elválasztás elvét, mert lényegét tekintve a lelkész személyén keresztül az állam és az egyház összefonódik. Az AB a már hivatkozott 46/1994. (X. 21.) számú határozatban döntött a tábori lelkész jogállásának alkotmányosságáról. Mielőtt ennek a döntésnek a konklúzióját ismertetném, röviden megvizsgálom az elválasztás elvét a fegyveres szervek működése és a lelkészek jogállása közötti viszony szemszögéből, mivel az elválasztás gyakorlati megvalósulása, illetve ennek esetleges hiányosságai e téren jól kimutathatók.

Kiindulópontként le kell szögezni, hogy a tábori lelkészek szolgálati viszonya kettős jogállást takar. Egyrészt az adott egyházzal állnak szolgálati viszonyban, másrészt pedig vonatkozik rájuk a *honvédek jogállásáról szóló 2012. évi CCV. tv.* E jogszabály nagyon szűkszavúan szól a tábori lelkészekről. Megelégszik az egyházak szerepének a személyi kérdésekben való szabályozásával. A korábban hatályban volt, a *Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses állományú katonáinak jogállásáról szóló 2001. évi XCV. tv.* a tábori lelkész kettős jogállását markánsan elismerte, amikor úgy rendelkezett, hogy a tábori lelkész szolgálatát az egyháza törvényei és előírásai szerint végzi, de tevékenysége során figyelembe veszi a katonai szervezet működési rendjét, továbbá a parancsnoknak az ezzel kapcsolatos utasításait, intézkedéseit [2001. évi XCV. tv. 25. § (3) bekezdés].

Kettősség jellemzi a felelősségi szabályokat is, amelyek szerint a tábori lelkész köteles betartani a rendfokozatára, beosztására, valamint a katonai szervezet működési rendjére vonatkozó szabályokat. Ezek megsértése esetén a katonákra vonatkozó szabályok szerint vonhatók felelősségre. Egyházi fegyelmi sértés esetén ellenben az eljárást

az egyházi elöljáró folytatja le egyházjogi szabályok szerint. A kettős jogállás alapján tehát megállapítható, hogy a tábori lelkész a katonai parancsnok részéről csak a katonai szervezettel összefüggő utasításoknak, rendelkezéseknek köteles eleget tenni, és csak ezek megsértése esetén felel katonaként [295/2013. (VII. 29.) Korm. rendelet 22. § (5) bekezdés].

Egyértelmű, hogy egyházi tevékenységét teljes önállósággal végzi. De mint-hogy e tevékenységének összhangban kell állnia a katonai renddel, szükségképpen el kell fogadnia a katonai vezetőnek erre vonatkozó döntéseit, esetenként utasításait. Ily módon adott esetben a lelkész megfelel a katonai bűncselekmények speciális alanyiségével kapcsolatos követelményeknek is. Ez azonban nem sérti az elválasztás elvét, mivel a katonai hivatásra jellemző felelősség a kizárólagosan katonai kérdésekben csak így követelhető meg.

Az elválasztott működés tényének megfelelően a 2013. évi kormányrendelet leszögezi, hogy a szolgálat tagjainak lelkészi tevékenysége kizárólag egyházi irányítás, felügyelet alatt áll. Az 1994. évi kormányrendelet szabályaival megegyező módon meghatározták, hogy a honvédség parancsnokai a hitéleti tevékenységre vonatkozó döntést nem hozhatnak, a működésre vonatkozó intézkedést – a szolgálati renddel történő összhang biztosításának kivételével – nem tehetnek. A tábori lelkészek egyben a haderő tisztjei is. Speciális jogállásukhoz azonban speciális hierarchikus viszonyok társulnak. Ezek alapján rendelkezett úgy a korábbi jogi szabályozás, hogy a tábori lelkész szolgálati elöljárója, illetve szolgálati alárendeltje csak tábori lelkész lehet [2001. évi XCV. tv. 25. § (4) bekezdés]. Ez közelebbről annyit jelentett, hogy a tábori lelkész szolgálati beosztásával – tehát jelen esetben lelkészi tevékenységével – összefüggő parancs, intézkedés kiadására, illetve egyes munkáltatói jogkörök gyakorlására csak magasabb beosztású tábori lelkész volt jogosult. A hatályos jogi szabályok között ennyire egyértelmű rendelkezés nincs.

A tábori lelkészek szolgálati feladatai továbbra is a hitéletre, valamint a vallásgyakorlásra korlátozódnak. Az állam és egyház elválasztásának tényéből fakadóan ezekkel kapcsolatos utasítást a katonai szervezet vezetőjétől még akkor sem kaphatnának, ha azt a hatályos magyar jog külön nem szabályozná. Az érem másik oldala, hogy tábori lelkész értelemszerűen nem adhat semmilyen utasítást katonák számára. Ezáltal tehát a szolgálat állományában működő lelkészek és más

katonák között nincs függőségi viszony, aminek folytán alaptalanok azok az állítások, amelyek szerint a lelkészek tiszti rendfokozata korlátozza a vallásszabadság érvényre juttatását.

A katonai vezető és a tábori lelkész mint tiszt parancsadási jogának ez a korlátozása egyfelől az állam és egyház elválasztott működésének tényéből, másfelől a háborúk áldozatairól szóló genfi egyezményből fakad.

A katonai lelkészet sui generis fegyver nélküli szolgálatot jelent. Sajátos jellege abból fakad, hogy a katonaság mellett állandó szolgálatot ellátó lelkész részét képezi az alakulatnak, osztozik annak sorsában, viszont feladatainak ellátásával összeegyeztethetetlen a katonai szolgálatot jellemző fegyveres küzdelem.

A háborúk áldozatairól szóló genfi egyezmény egyértelműen rendelkezik erről a kérdésről: „»egyházi személyzet« alatt olyan katonai, vagy polgári személyek értendők, mint lelkészek, akik kizárólag hivatásukat gyakorolják” [1989. évi 20. tvr. 8. cikk d) pont]. Az egyezményben említett hivatás alatt természetszerű módon kizárólag egyházi, lelkészi hivatást lehet érteni, még akkor is, ha az érintett személy egyben katona jogállású is. Ugyancsak a genfi egyezménynek megfelelően a tábori lelkész harcban nem vethető [1989. évi 20. tvr. 43. cikk 2) pont]. Érdekes kérdés azonban, hogy az előzők tükrében egyáltalán miért van szükség a tábori lelkészek tiszti rendfokozattal való ellátására. A választ mindenképpen a történelmi hagyományokban kell keresni, nem pedig a hadsereget jellemző, ténylegesen meglévő függelmi viszonyokban.

A tábori lelkészek helyzete az egyházjog fényében

A katolikus szolgálati ág vezetőjének kinevezéséről a Szentszékkal kötött megállapodásban ezt olvassuk: „A katonai ordináriust a Szentszék nevezi ki a Magyar Kormány előzetes értesítése után, szem előtt tartva a magyarországi törvényes követelményeket és a katonai szolgálat ellátásával kapcsolatos előírásokat. A Magyar Kormány a kinevezések esetén tizenöt nap alatt a jelölttel szemben általános politikai jellegű kifogást emelhet” [290/2008. (XII. 9.) Korm. rendelet II. pont].

A megfogalmazás érzékelteti a katolikus autonómiafelfogást azzal, hogy az ordinárius kinevezési jogát a Szentszék magának tartja fenn. Az „általános politikai jellegű kifogás” kifejezés jogilag nehezen értelmezhető, bizonytalan tartalmú fogalmakat takar. Ezért olyan tág értelmezési keretet biztosít, amelynek pontos tartalma nem meghatározható. A megállapodás arra vonatkozó kikötést pedig nem tartalmaz, hogy a kormány által benyújtott kifogás kötelezné a Szentszék arra, hogy a kinevezést megváltoztassa. Az SMC rendelkezéseiből nem vonható le kategorikus következtetés a Szentszék kinevezési jogára vonatkozóan. E szerint: „*A pápa szabadon nevezi ki a katonai ordináriust, illetve beiktatja vagy megerősíti a jogszerűen megnevezett jelöltet*” (II. JÁNOS PÁL 1986, II. pont 2. §). Az SMC több kifejezett alternatívát is biztosít a pápa jogköreinek gyakorlására. Az állammal megkötött megállapodások hivatottak arra, hogy ezek közül azt alkalmazzák, amely minden érintett fél érdekeinek egyaránt megfelel. Nehezen érthető, hogy a magyar állam miért a pápa kinevezési jogát elismerő megoldást fogadta el. Mindezek ellenére nehezen elképzelhető helyzetet jelentene már az is, ha a pápa által kinevezett ordinárius személye ellen az állam kifogást emelne. A katonai ordinárius jogai, illetve kötelességei a megyés püspökével megegyeznek, és ebbe a Szentszékkal való kapcsolattartás sajátos formája, az úgynevezett *ad limina* látogatás is beletartozik (II. JÁNOS PÁL 1986, XII. pont). Ennek során az ordinárius a pápa előtt személyesen tartozik beszámolni időszakos tevékenységéről. A katonai ordinárius joghatósága alá a katolikus felekezetű katonák és családjuk, a katonai iskolákban tanulók, a katonai kórházakban és katonai időszotthonokban lévők tartoznak (II. JÁNOS PÁL 1986, IV. pont). E személyek vonatkozásában „versengő illetékesség” alakul ki, hiszen a katonák lakóhely szerinti ordináriusának mint területileg illetékesnek továbbra is megmarad a joghatósága (II. János Pál 1986, IV. pont).

A vezető tábori rabbi kinevezésével kapcsolatos jogkörök megoszlását hasonló módon szabályozták, mint az ordinárius esetében már bemutattam. A megállapodás alapján a vezető tábori rabbit a MAZSIHISZ vezetősége jelöli ki a Honvédelmi Minisztérium előzetes értesítése után. A jelölttel szemben a minisztérium 15 napon belül általános kifogást emelhet. Egyetlen lényeges eltérés az ordináriushoz képest az, hogy a MAZSIHISZ vezetősége által kijelölt személyről a norma később mint jelölről szól. Ez kissé zavarossá teszi a kinevezési jogkört, mert az első mondat értelmezése szerint a MAZSIHISZ vezetősége kijelöli, vagyis meghatározza a tábori főrabbi személyét. A második mondat ugyanezt a személyt már csak jelöltként,

vagyis a tisztségébe be nem iktatott személyként határozza meg. Ez arra enged következtetni, hogy a minisztérium általános kifogása – az ordinárius helyzetével szemben – vétőjogként is értelmezhető (MAZSIHISZ 1994).

Ehhez képest a Magyarországi Evangélikus Egyházzal kötött megállapodás szerint: „*A katonai püspököt az illetékes egyházi főhatóságok együttes javaslatára a honvédelmi miniszter nevezi ki. Kinevezése a hatályos jogszabályokban előírt szolgálati viszonyának megszűnéséig szól*” (MEE 1994, II. pont 1. alpont). A Magyarországi Református Egyházzal kötött megállapodás pedig ekképpen rendelkezik a protestáns szolgálati ágat vezető püspökről: „*A katonai püspököt az illetékes egyházi főhatóságok együttes javaslatára a honvédelmi miniszter előzetes egyetértésével a felekezetek szerinti illetékes egyházi testület választja, szem előtt tartva a katonai szolgálattal kapcsolatos előírásokat. A szolgálatba állításról a honvédelmi miniszter intézkedik. Kinevezése a hatályos jogszabályokban előírt szolgálati viszonyának megszűntéig szól. A tábori püspök megbízatása 6 évre szól*” (MEE 1994, II. pont 1. alpont).

A két protestáns egyházzal kötött szabályozás egyik lényegi közös pontja, hogy a protestáns szolgálati ágat vezető püspököt a tisztségébe a miniszter nevezi ki. Ez megfelel a protestáns jogfelfogás elméletének. A miniszteri döntést megelőző egyházjogi választás már eltérő képet mutat. Az evangélikus egyház megelégedett annyival, hogy a miniszter elé kerülő jelöltet az egyházi főhatóságok – református és evangélikus együtt – javasolják. A református egyház ragaszkodott ahhoz, hogy amennyiben a protestáns szolgálati ágat református püspök vezeti, abban az esetben saját szervezetén belül, az egyházi törvényeknek megfelelő módon válasszon püspököt (1994. évi II. tv.). Ehhez azonban a jelöltnek bírnia kell az evangélikus egyház főhatóságának előzetes javaslatával és a miniszter előzetes egyetértésével is.

Mindkét megállapodás rögzíti, hogy a püspöki tisztséget református és evangélikus lelkészek felváltva töltik be. A megállapodások szabályozása kitér arra is, hogy a főállású lelkészek hivatásos tisztek. Ezért nehezen értelmezhető az a formula, hogy a püspök kinevezése „*a hatályos jogszabályokban előírt szolgálati viszonyának megszűnéséig szól*” (MRE 1994, II. pont). A protestáns egyházi törvények a lelkész foglalkoztatására irányuló jogviszonyt már a megállapodás megkötésének idején is egyházi „szolgálati viszonyként” határozták meg (1994. évi II. tv. 22. §). A megállapodás megkötésének idején hatályban volt, *a fegyveres erők és a fegyveres testületek hivatásos állományának szolgálati viszonyáról szóló 1971. évi 10. törvényerejű rendelet* a hivatásos katonák foglalkoztatási jogviszonyát

ugyancsak „szolgálati viszonyként” határozta meg (1971. évi 10. tvr. 1. §). Az időközben hatályba lépett jogszabályokban szintén a „szolgálati viszony” fogalma jellemzi a lelkész egyházjogi, illetve a katona állami jogi jogviszonyát egyaránt. Ezért a kettős jogállású tábori lelkésznel nem egyértelmű annak meghatározása, hogy a megállapodás melyik szerződő féllel fennálló „szolgálati viszonyáról” szól. Meglehet, hogy a megállapodások megkötése óta eltelt több mint 20 év jogalkotása és a gyakorlat polemikussá tesz a kérdést. Ugyanakkor az Apostoli Szentszékkal kialakított gyakorlat azt mutatja, hogy egy megállapodás megkötése óta eltelt hosszabb idő után nem megfelelőeknek a közösen kialakított tartalomról, hanem egy úgynevezett memorandumban újraértelmezik, a kor változó igényeihez igazítják a megállapodást. Sajnálatos, hogy az állami jogalkotó ezt az eljárást megtartja a nemzetközi jog alanyainak és nem alkalmazza a nemzeti egyházakkal való kapcsolatában.

A megállapodások fényében nehezen értelmezhetők a honvédelmi miniszter által kiadott alapító okiratnak a szolgálati ágakat vezető püspökök és a vezető tábori rabbi kinevezésére vonatkozó rendelkezései. Ezek szerint minden szolgálati ág élére a miniszter nevezi ki és menti fel a püspököket, illetve a vezető tábori rabbit. Az alapító okirat azt sem szabályozza, hogy a miniszter a kinevezés és felmentés jogát az érintett egyházakkal bármilyen módon megosztott formában gyakorolná. Ennek megfelelően az alapító okirat tanúsága szerint sem a kinevezéshez, sem a felmentéshez nem kell az egyház jelölése, véleménye, előzetes tájékoztatása vagy utólagos értesítése. Ez a megoldás ellentmond a kormány és az egyházak között kötött megállapodásnak, de ellentmondani látszik a racionalitás, illetve az életszerűség, észszerűség követelményeinek is.

Felvethető probléma a püspökök és a vezető tábori rabbi jogállásának, valamint hivatali idejének szabályozása. Az alapító okirat előírásai szerint az ordinárius és a vezető tábori rabbi közalkalmazott, és megbízásuk legfeljebb öt évre szól (HM 1994, 13.2 pont). Az SMC, valamint a Szentszékkal kötött megállapodás nem szabályozza a vitatott rendelkezéseket. Ellenben a MAZSIHISZ-szel kötött megállapodás szerint a vezető tábori rabbi hivatásos tiszt, nem pedig közalkalmazott (MAZSIHISZ 1994, 5. pont). Jóllehet a zsidó szolgálati ágat a kötet megírásakor vezető főrabbi jogállása tényleges módon közalkalmazott, ennek ellenére az ellentmondásos szabályozás feloldása érdekében célszerű lenne a megállapodás módosítása olyan módon, hogy megengedővé tegye a közalkalmazotti státuszt. A 2013. évi kormányrendelet a püspök kinevezésével kapcsolatban azt a keretjellegű szabályozást választotta,

hogy visszautal az egyházakkal kötött megállapodásokra. E szabályozás szerint: „*A tábori lelkész, a tábori püspök és a vezető tábori rabbi kinevezése és alkalmazása a bevett egyházzal kötött megállapodásban foglaltak szerint történik*” [295/2013. (VII. 29.) Korm. rendelet 22. § (4) bekezdés]. A református egyházzal kötött megállapodás szerint a püspök megbízása hat évre, míg az evangélikus egyházzal kötött megállapodás szerint a püspök kinevezése a hatályos jogszabályokban előírt szolgálati viszonyának megszűnéséig szól (MEE 1994, II. pont 1. alpont; MRE 1994, II. pont 1. alpont). A szolgálati viszony kifejezésből eredő nehézségek itt is megemlíthetők. Az egyházak a saját belső szabályaikat gyakran az állami jogforrásokkal azonos elnevezéssel alkotják meg, ezért érdemes lenne azt is konkretizálni, hogy az evangélikus egyházzal kötött megállapodásban szereplő „hatályos jogszabályok” kifejezés alatt állami vagy egyházi jogszabályokat kell-e érteni? Ugyanakkor a tisztség rotációs jelleggel történő betöltését mindkét protestáns egyházzal megkötött megállapodás egyaránt szabályozza. Zavaros helyzetet teremt, hogy a két egyház a közösen működtetett szolgálati ág vezetőjének kinevezésére vonatkozóan eltérő tartalmú megállapodást kötött. Szükséges ennek mielőbbi orvoslása. A zavart tovább fokozza az alapító okirat, amely szerint a protestáns tábori püspök hivatásos katona, akinek megbízása határozatlan időre szól (HM 1994, 13.2 pont). A határozatlan idejű megbízás ellentétes a protestáns egyházak saját törvényeivel is. Mindkét – a szolgálatban részt vevő – protestáns egyház idevonatkozó törvényei úgy rendelkeznek, hogy a tábori püspök megbízása hat évre szól, és e tisztséget felváltva tölti be református, illetve evangélikus lelkész [1997. évi V. tv. 93. §; 1994. évi I. tv. 3. § (7) bekezdés]. A megállapodásoktól való egyoldalú eltérés már önmagában is aggályos. Ezen egyezményeken nyugszanak a protestáns egyházaknak azok a törvényei, amelyekre a tábori lelkészeket jellemző kettős jogállás miatt az államnak kifejezetten tekintettel kell lennie. Az alapító okirat ellentmond a 2013. évi kormányrendeletnek is, mivel az kifejezetten a megállapodásokra hivatkozik.

A lelkészt az állam nem foglalkoztathatja úgy, mintha saját alkalmazottja lenne, mert egyházi személyként vonatkoznak reá saját egyházának törvényei. A tábori lelkész állami foglalkoztatásának feltétele az, hogy saját egyháza törvényei szerinti lelkész legyen. Erre vonatkozóan az Ehtv. kifejezett rendelkezéseket tartalmaz. E szerint: „*Az egyházi személy a bevett egyház belső szabályában meghatározott, az egyházi jogi személy szolgálatában álló, egyházi szolgálatot sajátos egyházi szolgálati viszonyban, munkaviszonyban vagy egyéb jogviszonyban teljesítő természetes személy*” [2011. évi CCVI. tv. 13. § (1) bekezdés].

Az Ehtv. rendelkezéseinek értelmezésekor figyelemmel kell lenni a 2013. évi kormányrendeletnek arra a szabályára, amely szerint: „*A tábori lelkész lelkészi tevékenysége kizárólag az egyházi jogi személy irányítása, felügyelete alatt áll*” [295/2013. (VII. 29.) Korm. rendelet 22. § (5) bekezdés]. A tábori lelkész „*egyházi személy*” státusza nem szűnik meg teljes egészében azáltal, hogy egyben állami alkalmazott is lesz. Az általa ellátott feladatok egyházi feladatok, ezekért lelkésként egyháza törvényei szerint felel. Ez a felelősség semmiben nem különbözik az egyházi alkalmazásban álló lelkész felelősségétől. A felelősség legsúlyosabb következménye lehet a lelkészi státusz elvesztése. Ez nem állami szabályok, hanem egyházi törvények alapján beálló jogkövetkezmény. Mivel azonban a tábori lelkészi hivatal betöltésének feltétele a szolgálatban részt vevő egyházaknál létesített lelkészi jogviszony, ezért ennek elvesztése konkrét és közvetlen jogkövetkezményekkel jár az állammal fennálló jogviszonyra nézve is [295/2013. (VII. 29.) Korm. rendelet 22. § (1) bekezdés].

Röviden összefoglalva: az állam nem sajátíthatja ki a tábori lelkészt, még akkor sem, ha állami alkalmazásban áll, mégpedig azért nem, mert az állami törvények által is biztosított módon vonatkoznak rá saját egyházának törvényei.

Ez esetben az államnak – önkorlátozó módon – figyelemmel kell lennie, sőt biztosítania kell az egyházi törvények érvényesülését. Nem utolsósorban pedig érvényre kell juttatnia azokat a megállapodásokat, amelyeket megkötött. Minthogy a megkötött megállapodások egymásnak némiképp ellentmondanak, szükséges ezek mielőbbi korrekciója. A Tábori Lelkészi Szolgálat eredeti, 1994-es alapító határozata megfelelt az elvárásoknak, mikor úgy rendelkezett, hogy: „*A Tábori Lelkészi Szolgálat személyi állományát – az illetékes egyházi eljáró javaslata alapján – a honvédelmi miniszter nevezi ki, illetve menti fel*” [HM 2014, (4) pont]. Ugyanezt a formulát alkalmazta a 2009-ben kibocsátott alapító okirat is [61/2009. (XII. 23.) HM határozat]. A Honvédelmi Minisztérium a protestáns püspök legitimációs bázisát erodálja a választott megoldással. Az egyházi törvények rendelkeznek a szolgálatot vezető püspök mellett helyettesként szolgáló hivatалvezető kinevezéséről is. Amennyiben a püspök református, úgy a hivatалvezető (esperesi méltóságban) evangélikus. A püspök megbízási idejének letelével együtt a viszonyosság jegyében a hivatалvezető személye is változik. A hivatалvezető személyére vonatkozó állami szabályozás nincs.

A hivatásos tábori lelkész egyházzal való viszonya a kirendelést követően erősen csökken, lényegében meg is szűnik. Ehhez képest az egyházi hivatalt viselő püspök, illetve annak hivatalvezetője helyet kap az egyházak döntéshozó testületeiben. A református egyház zsinatának 100 tagja közül 20 olyan van, aki tisztségénél fogva tagja a zsinatnak. Ezek egyike a protestáns tábori püspök, illetve evangélikus püspök idején annak református felekezetű hivatalvezetője [1994. évi II. tv. 135. § (1)–(2) bekezdés]. Az evangélikus egyház hasonló módon szabályozta a protestáns tábori püspök, illetve helyettesének (hivatalvezetőjének) egyházi tisztségét. A különbség annyi, hogy a tábori püspök vagy helyettese az evangélikus egyház zsinatának – szavazati jog nélküli – tanácskozási jogú tagja [2005. évi IV. tv. 106. § (1) bekezdés b) pont].

Valamennyi egyházzal kötött megállapodás hasonló módon szabályozza a kettős jogállású tábori lelkész felelősségét. A kettős jogállás kettős felelősséget is jelent. A katonai szabályok megszegéséért katonaként, egyháza szabályainak megszegéséért lelkészként felel. A különböző szolgálati ágak vonatkozásában egyetlen különbség mutatható ki. A katolikus tábori lelkész ellen indított katonai fegyelmi eljárás esetén a katonai előljáró összeköttetést tart az ordináriussal. A protestáns és a zsidó szolgálati ág esetében a katonai előljáró kötelezettsége kimerül a tábori püspök, illetve tábori főrabbi értesítésében. A helyzet fordítottja, mikor egyházi fegyelmi eljárás indul a tábori lelkész ellen. Ebben az esetben valamennyi szolgálati ágot vezető püspök, valamint tábori főrabbi kötelezettsége a katonai előljáró tájékoztatására terjed ki [290/2008. (XII. 9.) Korm. rendelet X. pont; MEE 1994, VIII. pont; MRE 1994, X. pont; MAZSIHISZ 1994, 10. pont]. Az összeköttetés kifejezés interaktívabb kapcsolattartás, mint az egyoldalú tájékoztatás. Ez kifejezésre juttatja a katolikus egyház álláspontját, amely szerint a tábori lelkészi szolgálat inkább lelkészi, mintsem tábori (értsd: katonai) szolgálat (KUMINETZ 2010, 2274.). A katolikus és protestáns szabályozást összevetve megállapítható, hogy a katolikus katonai lelkészi szolgálat megfelelő módon betagozódik a katolikus egyház intézményrendszerébe, szemben a többi egyházzal, amelynek nincs saját katonai lelkészi szolgálata. Ezért lehet a katolikus egyház saját lelkészeivel való kapcsolata intenzívebb, mint a többi egyháznak. Mindennek ellenére a felekezeti egyenjogúság megköveteli, hogy a többi egyház esetében a püspök vagy vezető tábori rabbi jogosultságai között az ordináriussal megegyező módon szabályozzák a katonai fegyelmi eljárás alatt lévő tábori lelkész ügyében történő összeköttetést.

A katonai előjáró meghatározása magyarázatra szorul. Az előjáró fogalmi értelmezésének középpontjában a parancs kiadásának joga áll, amely parancsot az alárendelt köteles végrehajtani (2011. évi CXIII. tv. 43. §). A képet némileg árnyaltabbá teszik a szolgálati előjáró, illetve a szakmai előjáró fogalmának elhatárolásából eredő problémák. A szolgálati előjárót a honvédség szervezeti rendszerében elfoglalt beosztásánál fogva a vezetése alá tartozó katonai szervezet tevékenységére és e szervezet személyi állományára vonatkozóan a jogszabályokban és a hatásköri szabályokban megállapított döntési jog illeti meg [2011. évi CXIII. tv. 43. § (4)–(5) bekezdés].

Ezzel szemben az olyan előjáró vagy felettes, akinek csak a saját szakterületén van rendelkezési jogköre, szakmai előjárónak vagy szakmai felettesnek minősül. A különböző vezetési szinteken a szakmai előjáró gondoskodik az előjárói döntéseknek megfelelő szakmai feladatok végrehajtásáról. A szakmai előjáró vagy szakmai felettes vezetői jogosultságait hatásköri szabály és a szolgálati előjáró állapítja meg [2011. évi CXIII. tv. 43. § (4)–(5) bekezdés]. A 2013. évi kormányrendelet szabályai szerint: „A Magyar Honvédség parancsnokai a hitéleti tevékenységre vonatkozó döntést nem hozhatnak, a működésre vonatkozó intézkedést – a szolgálati renddel történő összhang biztosításának kivételével – nem tehetnek” [295/2013. (VII. 29.) Korm. rendelet 19. § (4) bekezdés]. Általánosabb megfogalmazásban: „A tábori lelkész lelkészi tevékenysége kizárólag az egyházi jogi személy irányítása, felügyelete alatt áll” [295/2013. (VII. 29.) Korm. rendelet 22. § (5) bekezdés]. Tábori lelkész szakmai előjárójaként a honvédség parancsnoki állományának egyetlen tagja sem értelmezhető. Ennek alapján a kérdés az, hogy ki a tábori lelkész szolgálati előjárója? A Tábori Lelkészi Szolgálat nem a Magyar Honvédség, hanem a Honvédelmi Minisztérium szervezetrendszeréhez tartozik, ezért a szolgálati előjáró általános fogalma szerint egyetlen katonai parancsnok sem lehet tábori lelkésznek a szolgálati előjárója. Mivel azonban a 2013. évi kormányrendelet a katonai szolgálati renddel történő összhang biztosítása érdekében döntési jogkörrel ruhazza fel a katonai parancsnokokat is, az előző megállapítást már árnyalni kell, mert az látszik, hogy annak a katonai egységnek a parancsnoka, amelynél a lelkész tényleges módon szolgálatot lát el, korlátozottan ugyan, de rendelkezik előjárói jogokkal.

A tábori lelkész osztozik a csapat sorsában, nem tekinthető teljes egészében kívülállónak. Ezért a katonai előjáró a – meglehetősen tág értelmezésre teret adó – szolgálati rend biztosításának körében

utasításadási joggal rendelkezik. Konkrét katonai feladat végrehajtása – például külföldi misszió – esetén eltérő módon határozzák meg a szolgálati előljárót. Ebben az esetben alkalmazható az a szabály, amely szerint: „Szolgálati előljáró az eseti szolgálati feladat teljesítésének irányítására, vezetésére kijelölt katona is” [2011. évi CXIII. tv. 43. § (3) bekezdés]. Konkrét feladat végrehajtása esetében a lelkész a feladat végrehajtásáért felelős személy alárendeltjévé válik, aki egyházi kérdésekben utasítást továbbra sem adhat.

Ez a szabályozási megoldás összhangban van az egyházakkal kötött megállapodásokkal. A Szentszékkal kötött megállapodás alapján a tábori lelkészek katonai tevékenységükben a katonai feletteseiknek alárendeltek [290/2008. (XII. 9.) Korm. rendelet IX. pont]. A protestáns egyházakkal kötött megállapodások pedig úgy rendelkeznek, hogy: *„Mint hivatásos tisztre rájuk is [a tábori lelkészre – T. M.] a hatályos törvények és katonai rendelkezések vonatkoznak”* (MEE 1994, V. pont 2. alpont; MRE 1994, V. pont 2. alpont). A MAZSIHISZ-szel kötött megállapodás két szempontból tér el. Az egyik, hogy a törvények helyett jogszabályok szerepelnek a meghatározásban. Ez kétségtől pontosabb, mert a honvédelmi igazgatás jogforrásai között nem kizárólag törvények találhatók. A másik eltérés a „katonai rendelkezések” kifejezés elmaradása. Ez azt a látszatot kelti, hogy a tábori rabbik kívül esnek a katonai parancsnokok rendelkezéseinek személyi hatályán. Katonai, hadművelleti helyzetekben ez nyilvánvaló módon képtelenséget eredményezne.

A MAZSIHISZ-szel kötött megállapodásba (1994, 11. pont) belekerült egy érdekes elem, amely szerint a hadra kelt hadsereg esetén a szolgálatban részt vevő rabbik személyi védelméről az illetékes parancsnok köteles gondoskodni. A vezető tábori rabbi – e kötet elkészülésekor az említettől ettől eltérő módon – a megállapodás értelmében tiszt, a rabbináthusban részt vevő többi rabbi szolgálati viszonyáról a megállapodás nem szól. A tábori lelkészek védelmének általános jogi kötelezettségét a 2013. évi kormányrendelet is megfogalmazza. Ez a szabályozás szinte változtatás nélkül átvesszi *a háborúk áldozatairól szóló genfi egyezmény* rendelkezéseit [1989. évi 20. tvr. 9. cikk 1) pont]. Lényegében harcban nem vethető, kíméletben és védelemben részesülő személyekként határozza meg a tábori lelkészeket. Felmerülő kérdés, hogy a hivatásos szolgálati viszonyjal járó veszélyek viselése mennyiben képezi részét a tábori lelkész kötelezettségeinek, illetve harctéri körülmények között mennyire elvárható a személyes

biztonságról való gondoskodás. A tábori lelkész nem legitim katonai célpont. Ennek ellenére szolgálatát a hadra kelt katonaság körében végezve implicit módon veszélynek teszi ki magát. A nagy és közepes hatótávolságú fegyverek nem válogatnak legitim és nem legitim (személyi) célpontok között. A II. világháború tanulságai arra mutatnak rá, hogy a totálissá váló háborúban az ellenséges csapatok legyőzésén túl legalább ugyanilyen fontos cél a háterszágot jelentő polgári lakosság ellenállásának megtörése (SCHAFFER 1985, 97–99). A csapatok között mozgó lelkész, rabbi – még ha a harci cselekmények helyét el is tudja kerülni – akkor is veszélyben van. Az elmúlt idősakra jellemző aszimmetrikus hadviselés – amely a közfel-fogással ellentétben nem a 21. század terméke – egyik jellemző vonása, hogy bizonytalanná válik a frontvonal, de sok esetben még az ellenségkép is tisztázatlan (SCHMITT 1963). A nyílt csaták szabályozottságával ellentétben a rajtaütésszerű támadások sorozatából álló háborúk szabályozatlanok. Ezek a háborúk relativizálják a háború/béke, front/háterszág, katona/civil, erős/gyenge, győzelem/vereség fogalmi párokat (MACK 1975; ARREGUÍN-TOFT 2001). Ilyen körülmények között a személyi védelemről való gondoskodás is relatívan és lényegét tekintve nagyon korlátozottan értelmezhető. Annyi mindenesetre erről a parancsnoki kötelezettségről elmondható, hogy nem csupán a tábori rabbi, de egyetlen más tábori lelkészt sem tehet ki direkt módon ható és közvetlen veszélyeknek. Ha pedig a lelkész vagy rabbi ilyen helyzetbe kerülne, akkor a parancsnok felelőssége – a lehetőségekhez mérten – őt onnan kimenteni.

A tábori lelkész kinevezésénél érvényesül a kettős jogállásból folyó hatáskörmegosztás. Ennek megfelelően tábori lelkész az a lelkész lehet, aki rendelkezik egyházi előjárója ajánlásával, és megfelel a katonákra vonatkozó jogszabályokban előírt életkori, egészségügyi alkalmassági, végzettségi és egyéb követelményeknek.

A katonákkal szemben támasztott követelmények alól a kisegítő tábori lelkészek kivételt képeznek, hiszen ők gyülekezeti lelkészként egyházi jogi személy által foglalkoztatott egyházi személynek minősülnek. A 2013. évi kormányrendelet szerint: „A Tábori Lelkészi Szolgálat állományába tartoznak a tényleges katonai szolgálatot teljesítő tábori lelkészek. A tábori lelkeszi szolgálat hivatásos állományú tagja a Magyar Honvédség rendfokozatai állományviszony-csoportjainak megfelelően a Magyar Honvédség tisztje és tábornoka” [295/2013. (VII. 29.) Korm. rendelet 22. § (2) bekezdés].

Az idézett rendelkezésből egy következtetés mindenképp levonható. A Tábori Lelkeszi Szolgálatot nem kizárólag hivatásos állományban szolgáló lelkészek alkotják, vannak köztük rendfokozatot nem viselő civil jogállású lelkészek is.⁴ Ebből a szempontból az idézett jogi rendelkezés megfogalmazása nem kellően egyértelmű, mert olyan értelmezése is lehetséges, amely szerint a Tábori Lelkeszi Szolgálat kizárólag tényleges katonai szolgálatot ellátó lelkészekből állna. A kisegítő lelkészek jogállásáról a 2013. évi kormányrendelet ekképpen rendelkezik: „*A tábori lelkeszi szolgálatnál kisegítő tábori lelkészek is működhetnek. A kisegítő tábori lelkész a helyi egyházközség, hitközség lelkésze, aki felkérésre a helyőrségekben állomásozó katonai szervezetek lelkipásztori feladatait látja el. A kisegítő tábori lelkész e tevékenységéért díjazásban részesíthető*” [295/2013. (VII. 29.) Korm. rendelet 22. § (3) bekezdés].

Az idézetből levonható az a következtetés, hogy a kisegítő tábori lelkészek vagy teljesen civilek, és ekként nem állnak az állammal semmiféle szolgálati jogviszonyban, vagy civil lelkészek ugyan, de egyben tartalékos katonák. A tábori lelkész kinevezésére nézve a 2013. évi kormányrendelet visszautal az egyházakkal kötött megállapodásra. Szemben a tábori püspök és a vezető tábori rabbi kinevezésével a beosztott tábori lelkészek kinevezésével kapcsolatban az alapító okirat sem tartalmaz eltérő rendelkezést.

A tábori lelkész szolgálati viszonyának megszűnése a kettős jogállás miatt kétirányú vizsgálódást igényel. Az egyik eset az, ha a tábori lelkész egyházi lelkészi jogviszonya szűnik meg. A másik esetet a hivatásos katonai szolgálati viszonyának megszűnése jelenti.

A probléma lényege abból fakad, hogy egyik szolgálati viszony megszűnése sem eredményezi ipso jure a másik szolgálati viszony megszűnését. Ez az állítás igaz marad akkor is, ha a tábori lelkeszi szolgálat alapfeltétele az egyházi személyi státusz.

Ugyanis, ha a lelkész elveszíti státuszát egyházi személyként, attól még megmarad a honvédség hivatásos tisztjeként, és a honvédségnek lehetősége van arra, hogy egyéb feltételek fennállása esetén – a korábbitól eltérő státuszban – továbbfoglalkoztassa. Sajátos problémákat vet fel a tábori lelkésznek az egyház részéről történő visszahívása. Ez az eset nem azonos

⁴ Ilyen többek között e könyv elkészülésének idején ordináriusként regnáló Bíró László püspök, illetve a vezető tábori rabbi tisztségét betöltő Totha Péter Joel is.

azzal, mintha az egyházi szolgálati viszonya szűnne meg. Épp ellenkezőleg: az egyház ezzel az aktussal az őt megillető munkáltatói jogokat gyakorolja. Ebben az esetben megszűnik a kinevezés feltételét jelentő egyházi hozzájárulás [2012. évi CCV. tv. 31. § (5) bekezdés]. Ebből az következne, hogy a tábori lelkész katonai szolgálati viszonyának *eo ipso* meg kell szűnnie. Az állami törvényhozás azonban másként találta helyesnek szabályozni a kérdést. Eszerint a törvény erejénél fogva megszűnik a tábori lelkész katonai szolgálati viszonya, „ha a bevett egyház visszahívja, feltéve, hogy más megfelelő szolgálati beosztásban nem foglalkoztatható tovább” [2012. évi CCV. tv. 68. § (1) bekezdés h) pont]. A törvényi szabályozás rendben is lenne, ha a katonai szolgálati viszony megszűnését eredményezné az egyházi visszahívás. Csakhogy azt olvassuk, hogy ez a jogkövetkezmény akkor áll be, ha a tábori lelkész „más megfelelő szolgálati beosztásban nem foglalkoztatható tovább”.

Ennek megfelelően, ha más beosztásban továbbfoglalkoztatható, akkor a tábori lelkész megtartja a katonai szolgálati viszonyát, miközben az egyház se nem szüntette meg az egyházi szolgálati viszonyát, se a honvédségnél való foglalkoztatásához nem járult hozzá.

További hiányossága a szabálynak, hogy azt sem tisztázza, kell-e a tábori lelkész beleegyezése a továbbfoglalkoztatáshoz, ugyanis a feltételek között csupán annyi szerepel, hogy „más megfelelő szolgálati beosztásban nem foglalkoztatható tovább”. Amennyiben helytálló lenne az az értelmezés, amely szerint a visszahívott tábori lelkész a beleegyezése nélkül is továbbfoglalkoztatható lenne, abban az esetben is megmarad a lehetősége annak, hogy egyoldalú jognyilatkozatával megszüntesse a katonai szolgálati viszonyát. Épp így megvan a lehetősége annak is, hogy az egyházi szolgálati viszonyát szüntesse meg. A jogalkotó indokolatlan módon bizonytalan jogi helyzetet teremtett. A jogalkotásnak kétirányú változtatást kell végrehajtania. Egyfelől a visszahívott lelkész katonai szolgálati viszonyának minden más feltételtől függetlenül *ipso jure* meg kell szűnnie. Másfelől szükséges annak szabályozása, hogy az egyházi szolgálati viszony megszűnése esetén, ha „más megfelelő szolgálati beosztásban továbbfoglalkoztatható”, abban az esetben lehetőség legyen a volt tábori lelkész katonai szolgálati viszonyban való továbbfoglalkoztatására. Úgy tűnik, mintha a jogalkotó ezt a két esetkör megpróbálta volna egyetlen mondatban szabályozni. Ez azonban nyilvánvalóan lehetetlen.

A katonai vallásgyakorlás rövid összefoglalása

A jogalkotó egyfelől arra törekszik, hogy a lehető legteljesebb mértékben gyakorolható legyen a honvédelmi szervezetben a vallásszabadság. Ennek érdekében garanciális szabályként rögzítették, hogy a vallás szolgálati időben is gyakorolható. Szintén garanciális jelentősége van annak az együttműködési kötelezettségnek, ami a katonai vezetőket és az egyházak képviselőit terheli annak érdekében, hogy vallásgyakorlás tényleges módon lehetővé váljon. A garanciák sorában kell megemlíteni a Tábori Lelkész Szolgálatot, mint olyan intézményt, amelynek elsődleges szerepe a katonák vallási igényének kielégítése. Minden kritikai észrevétel ellenére elmondható, hogy a Tábori Lelkész Szolgálat működése az alapító okirat kivételével nem sérti az egyház államtól való elválasztott működésének elvét. Ezen a területen megvalósult az a cél, amit Boleratzky Lóránd (2000, 54.) a baráti szétválasztás rendszerének nevezett. Ám a vallásgyakorlásnak és az egyházak működésének olyan területéről van szó, amely mind a Szolgálat szervezetét illetően, mind pedig a lelkészek jogállását tekintve az elválasztás és az összefonódás határmezsgyéjén helyezkedik el.

Természetes, hogy a vallásgyakorlás a honvédséget jellemző élethelyzetre figyelemmel különös korlátozások alá esik. Legitim jogkorlátozási indok lehet a szolgálati feladatok végrehajtása, minthogy azok egy része kötődik a honvédelmi kötelezettséghez mint állampolgári kötelezettséghez. Ez a megállapítás annak ellenére is igaz, hogy a nemzetközi jogi dokumentumok a vallásszabadság korlátozásának indokai között nem említik a különleges foglalkoztatási jogviszonyokból eredő sajátosságokat, sem pedig az állam által elvárt állampolgári kötelezettségeket. A különleges foglalkoztatási viszonyokkal kapcsolatban felmerülhet az is, hogy a hiátust a nemzetközi jogi dokumentumokban pótolni lehetne, minthogy ez észszerű és valójában megkerülhetetlen korlátozás. Mindenesetre tény, hogy az állam egyik evidens kötelezettsége a területi integritásáról való gondoskodás, amelynek eszköze a katonai szervezet működtetése. Az állam ennek a kötelezettségének úgy tud eleget tenni, ha az alapvető jogok meghatározott körének és a honvédelmi kötelezettségnek a konfliktusa esetén ez utóbbinak biztosít prioritást. Ez azonban nem eredményezheti azt, hogy a konkurens alapvető jogok tartalma kiüresedjen. A lelkiismereti szabadság lényegi eleme, hogy az egyén nem kerülhet olyan helyzetbe, amely önmagával való meghasonlást eredményezne. Ennek az alapvető fontosságú kritériumnak a biztosítására két megoldás kínálkozik. A hivatásos és szerződéses katonák esetében

a szabad munkavállalás jogával el tudják dönteni, hogy önként vállalkoznak-e meghatározott jogaik korlátozását. A háborúval fenyegető veszély esetén bevezetendő sorkatonai szolgálat esetében a megoldást az alternatív katonai szolgálatok szabályozása jelenti.

VI. fejezet

A rendvédelmi szervek tagjainak vallásgyakorlása

Az Ehtv. a rendvédelmi szervek (amely elnevezés azonosítható a rendészeti szervek fogalmával) állományának lelkiismereti és vallásszabadságát deklarálja. Jóllehet a rendőrség a legtipikusabb rendészeti szerv, mégis tartózkodnunk kell attól, hogy vizsgálódásainkat túlzott mértékben reá fókuszáljuk. Ellenkező esetben méltán minősíthetné bárki egyoldalúnak a megközelítés módját. Ezért tartózkodom a rendőrség szerepének kriminológiai és szociológiai elemzésétől. Ennek megfelelően egyetlen megoldás adódik, mégpedig az, hogy a rendészeti szervek szerepét a rendészet közjogi oldaláról mutassam be. Az Ehtv. már többször idézett rendelkezése szerint a rendvédelmi szerveknél szolgálati jogviszonyban állók lelkiismereti és vallásszabadságának korlátját képezi a szervezet működési rendje. Ezzel implicit módon a törvény a rendészeti szervek tagjainak szolgálatellátásuk során való joggyakorlását szabályozza. A szervezet működési rendje csak a szolgálatellátással összefüggésben értelmezhető. Az érintett személyi kör vallásszabadsága szolgálaton kívül semmiben nem különbözhet a többi személytől, mivel a különbségtételnek alkotmányos alapjai nincsenek. Az Ehtv. külön szabályai ezért csak a szolgálati viszonytal és a szolgálatellátással összefüggésben értelmezhetők. Ezt juttatja kifejezésre az Ehtv. 3. § (2) bekezdésének fentebb idézett rendelkezése is. A lelkiismereti és vallásszabadság gyakorlásának deklarálásán túl a jogalkotó csak a korlátozás indokának, illetve mércéjének lakonikus megfogalmazására szorítkozik, egyéb támpontot, részletszabályokat nem nyújt. Ezért annak érdekében, hogy megismerhetők legyenek az érintett személyi kör vallásgyakorlásának tartalmi elemei, lehetőségei és módjai, szükségszerűen foglalkoznunk kell a rendészeti szolgálatellátás jellemzőivel. Ehhez el kell helyeznünk a rendészetet az állami szolgálatok körében, majd meg kell vizsgálnunk a rendészeti funkciók és feladatok jellemzőit. E kötet keretei között arra szorítkozom, hogy a rendészet alapvonásait vázolom. Minthogy tudományos

érdeklődésem homlokterében jelen esetben nem a rendészet mibenléte, hanem a rendészeti szervek állományának vallásgyakorlása áll, ezért e szűkítő megoldással ellentétes stratégia oda vezetne, hogy óhatatlanul hangsúlyeltolódás következne be. A rendészetnek azokat a jellemzőit kell elsősorban megvizsgálni, amelyek a vallásgyakorlás szempontjából kiemelkedő jelentőséggel bírnak. Az Ehtv. a szervezet működési rendjét állítja a vallásgyakorlás korlátjaként, ezért hivatásos szolgálati jogviszony alanyának lelkiismereti és vallásszabadságát két oldalról kívánom bemutatni. Egyfelől a közhatalom birtokában fellépő hivatalos személyt mint az államhatalom megszemélyesítőjét helyezem a középpontba, másfelől pedig figyelmem a foglalkoztatási jogviszony alanyára, a „munkavállalóra” irányul, aki végső fokon az állammal, közvetlenül pedig az őt foglalkoztató rendészeti szervvel áll szolgálati viszonyban. Ehhez azt a szerkezetet követem, hogy először a rendvédelmi szervek közjogi helyzetét, társadalmi szerepét, majd magát a vallásszabadság alanyát – a hivatásos állomány tagjának jogállásán keresztül – igyekszem röviden bemutatni. Terjedelmi korlátok miatt tartózkodom a „rendvédelem vs. rendészet” vita bemutatásától és folytatásától. Ehelyett elfogadom, hogy az Ehtv.-ben a rendvédelmi szervek gyűjtőfogalma alatt a hatályos jogi szabályozás – *a rendvédelmi feladatokat ellátó szervek hivatásos állományának szolgálati jogviszonyáról szóló 2015. évi XLII. tv.* (Hszt.) szervi hatályára tekintettel – a rendőrséget, a katasztrófavédelmi szervezetet, a büntetés-végrehajtási szervezetet, a polgári nemzetbiztonsági szolgálatokat, a Nemzeti Adó-és Vámhivatal pénzügyőr szerveit, az Országgyűlési Őrséget érti. Más jogszabály ettől eltérően határozza meg a rendvédelmi szervek körét. Minthogy e szervek állományának joggyakorlása képezi a vizsgálataim tárgyát, ezért a Hszt. szervi hatályát veszem alapul.

A rendészet szerepe

A 18. századig a rendészetet a közigazgatás egészével azonosították. Később részben a közigazgatás civilizálásával, részben a rendészetnek a hadseregből való kiválásával megeremtődött az önálló rendészet, amely úgy lépett színre, mint a modern közigazgatás első formája: a modernitásban a közrend és a közbiztonság bizonyult annak az elsőként jelentkező társadalmi szükségletnek, amelynek a kielégítése az állam kötelessége (FINSZTER 2014b, 52.). Finszter Géza (2014b, 122.) álláspontja szerint hosszú történelmi fejlődés

eredményeként vált a rendészet a közigazgatás részévé. Ennek számos bizonyítéka van. Ilyen többek között, hogy a közigazgatás közfeladatként társadalmi szükségleteket elégít ki. Maga a közbiztonság alapvető társadalmi szükséglet, alkotmányi szabályozása által pedig alkotmányos érdek, amely ellen intézett jogellenes támadások társadalmi méretű megfékezése csak az állami impériumból levezethető hatósági kényszerítő jogosítványok birtokában lehetséges. Ennek megfelelően a rendészet a közbiztonság védelmének közfeladatát látja el. Noha a rendészet a civil közigazgatás része, attól mégis világosan elkülöníthető, elsősorban a rendészet fogalmának differentia specificái révén. A közbiztonság fenntartására irányuló funkció az első, elhatárolást lehetővé tévő fogalmi elem, amelynél fogva a rendészet a szakigazgatástól eltérően nem állít elő pozitív értéket, hanem értéket őrző, védő funkciója van. A második pedig ennek legvégső eszköze, a közvetlen fizikai kényszer (FINSZTER 2014b; BALLA 2014). Az ilyen keretek között működő modern rendészettel szemben támasztott követelmények így fogalhatók össze (FINSZTER 2014b, 118.):

- a közbiztonság feletti örökös államigazgatási feladat;
- az erőszak-monopóliumot hivatali hatáskörként gyakorolják;
- a rendvédelmi és honvédelmi feladatok egyértelműen elkülönülnek;
- a jog uralma, a hatalommegosztás elve, az emberi jogok tisztelete.

Magyary Zoltán (1942, 563–565.) a közigazgatás felől közelítette meg a rendészetet. A közigazgatást a közfeladatok jogrendi keretben való eredményes megoldásának állami szerveként határozta meg. Az állam a társadalmi együttélés érdekében megkövetel bizonyos magatartást az egyénektől. Az államnak azt a működését, amellyel az embereknek ezt a kötelezettségét érvényesíti, nevezi rendészetnek. Ehhez teszi hozzá, hogy az államnak ezt a működését is a közigazgatás fejti ki. A rendészetet a közigazgatás egyik ágaként határozza meg, amelynek hatásköre a közigazgatás minden más ágába belenyúlik, ezért tartozik az általános igazgatáshoz. Ugyanakkor megfogalmazza a rendészet megfelelően körülírt célját is az általános nyugalom, biztonság és rend biztosításában (MAGYARY 1942, 581.). Szamel Lajos (1990, 30.) megfogalmazásában: „*A rendészet olyan állami tevékenység, amely a közrend megzavarásának megelőzésére, a közvetlenül zavaró magatartás megakadályozására és a megzavart rend helyreállítására irányul.*” A közrend jogilag szabályozott rendet jelent, amely nem azonosítható a teljes jogrenddel, minthogy nem minden jogsértő cselekmény sérti a társadalmi berendezkedés alapjait jelentő közrendet is. Rendészeti beavatkozásnak

kizárólag a közrendi viszonyokat – és ezáltal egyben a jogrendet is – megsértő személyekkel szemben van helye (SZAMEL 1990, 30.). E rendeltetését a rendészeti igazgatás négy funkción keresztül valósítja meg (FINSZTER 2014b, 146.):

- a jogellenes emberi magatartásokból származó veszélyek megelőzésével (jelenlét, örökdő funkció);
- hatósági jogalkalmazással (igazgatásrendészeti funkció);
- a jogsértő támadások legitim fizikai erőszakkal történő visszaverésével (erőszak-monopólium vagy karhatalmi funkció);
- az állam büntetőjogi igényének érvényesítéséhez szükséges előkészítő eljárással, a felderítéssel és a nyomozással (információszerző vagy bűnüldöző funkció).

Az utóbbi funkció új szellemiségű gyakorlatát fogalmazták meg azzal, hogy a büntetőeljárás alapján elrendelt nyomozást és az elrendelése előtt végzett információ-ellenőrzéseket egységes egészként kell kezelni, ami komoly törvényességi, továbbá hatékonysági növekedést eredményezhet. Az új büntetőeljárási törvény már ebben a szellemiségben készült el (NYESTE 2015, 71–75.). Balla Zoltán (2000, 21.) meghatározása szerint: „*A rendészet olyan állami, közigazgatási tevékenység, amely a közbiztonság megzavarásának megelőzésére, a közvetlenül zavaró magatartás megakadályozására és a megzavart rend helyreállítására irányul.*” Ehhez hozzáteszi, hogy a rendészet a közigazgatásban realizálódó állami funkció, feladatait, hatáskörét jogszabályok rögzítik, a közhatalom birtokában akár kényszerrel is alkalmazhat, működése centrumában a rend vigyázása áll, legtipikusabb szerve a rendőrség (BALLA 2000, 21.).

A hazai közigazgatás-tudomány a rendészet helyét, szerepét illetően többnyire egységes álláspontot képvisel, eltérés leginkább két ponton figyelhető meg. A szerzők egy része a rendészet központjába a rendet, közelebbről pedig a közrendet, míg mások a közbiztonságot állítják. Az álláspontok közötti másik eltérés a rendészeti cselekvés jog által való szabályozhatóságában, joghoz kötöttségében mutatható ki. A rendészet elsődleges szervének tekinthető rendőrség funkciói tovább bonthatók. Rogge és Verschelde (2013) nyomán alapvetően hat rendőri funkciót tudunk meghatározni, amely alapján a helyi lakosság megítéli a rendőrség munkáját, úgy mint:

- közösségi munka;
- elérhetőség a lakosság számára;
- beavatkozás (a megsértett közrend helyreállítása érdekében);

- áldozatvédelem;
- helyi nyomozások;
- közrend fenntartása.

A rendőri szolgáltatások minőségi jellemzőit az határozza meg, hogy a különböző funkciók megítélése milyen a lakosság körében. A szerzőpáros megállapításai alapján a rendőri szolgáltatások minőségét nem az mutatja, hogy intézkedéseik száma miként alakul, hanem sokkal inkább az, hogy milyen hatással van a közbiztonság alakulására. A közbiztonság alakulásának talán legjobb indikátora maga a lakosság, ugyanis – ha megengedtetik „piaci” megfogalmazást használni – ők a rendőri szolgáltatások fogyasztói. Ezért nem a rendőrség, avagy a rendőrök saját megítélése – amely jelentősen eltér munkájuk minőségét illetően a terület lakosainak véleményéhez képest –, hanem a lakosság értékítélete a döntő (ROGGE–VERSCHELDE 2013). A hatékonyság felől nézve a kérdést megállapítható, hogy a társadalomba ágyazottság szintje a hatékonyság egyik mértékadó ismérve (VÁRI 2016a 505.). A rendészeti politikának ezért egyik fontos szerepe, hogy definiálja a rendészetnek a társadalomhoz való viszonyát.

El kell választanunk egymástól a rendészet működésének legalitását és legitimitását. Robert Reiner szerint a rendőrség – és tegyük hozzá, hogy ezáltal a rendészet – legitimitása azt jelenti, hogy: „*A lakosság széles tömege – és esetleg még azok is, akikkel szemben a rendőri tevékenységet folytatják – elfogadja a rendőrség törvényes felhatalmazottságát, és jogát arra, amit cselekszenek, még akkor is, ha nem értenek egyet vele, vagy vitatnak bizonyos intézkedéseket*” (REINER 1992, 82.).

Vagyis a rendőrség legitimitása azt jelenti, hogy működése nem pusztán jogszerű, hanem széles körben elfogadásra talál. El kell fogadjuk, hogy a rendőri intézkedések egytől-egyig jogot korlátoznak.⁵ Talán éppen ezért áll a rendőrség működése a társadalmi érdeklődés homlokterében. Alapvető jogok korlátozása akkor találhat széles körű elfogadásra, ha az társadalmilag hasznos célt szolgál. Amennyiben egy – minden szempontból – legális rendészeti eszköz alkalmazása nem visz közelebb annak a problémának megoldásához, amelyre hivatott, abban az esetben legitimitása kérdőjeleződik

⁵ Rendőri intézkedés alatt e helyen nem valamennyi rendőri fellépést értjük, hanem kizárólag a rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. tv. V. fejezetében szabályozott intézkedéseket (1994. évi XXXIV. tv.).

meg. Ez pedig a társadalom szemében legalább akkora hátrányt jelent, mint a legalitás hiátusa.

A legitimitás eligazodást nyújt az intézkedő rendőr számára. A rendészet egyik jellemzője, hogy spontán, amorf és autonóm reagálást igényel. A spontán módon kialakuló, beavatkozásra okot adó eseményre adott hatósági válasz nem tűri a formakényszert, tehát amorf jelleget ölt. Ehhez az szükséges, hogy a hatóság tagja saját döntésére támaszkodva, autonóm módon cselekedjen (FINSZTER 2014b, 30.). Ebből eredően a rendészet örök paradoxona a törvényesség és a hatékonyság összeegyeztethetősége.⁶ Minél szélesebb körű a jogi felhatalmazás, annál hatékonyabban élhet a rendészet a sajátos jogkorlátozó eszközeivel. Ugyanakkor minél szélesebb körű ez a felhatalmazás, annál nagyobb a valószínűsége, hogy a beavatkozás folytán jogos társadalmi érdekek szükségtelenül szenvednek csorbát. A legitimitás a törvényesség és a hatékonyság közötti kiegyenlítő szerepet is betölt, mert utóbbi mindenek fölé helyezése elveszi a rendőrség működéséhez nélkülözhetetlen lakossági bizalmat.

A rendőrség és ezen keresztül a rendészet működésének legitimitása szoros összefüggést mutat a rendőrségi törvényben vagy akár a NAV-törvényben megfogalmazott szükségesség elvével. A szükségesség elve az Alkotmánybíróság alapjog korlátozási tesztjére vezethető vissza. E szerint egy alapvető jog abban az esetben korlátozható, ha arra egy másik alkotmányos jog vagy alkotmányos alapérdek biztosítása érdekében szükség van. Ebben az esetben is csak olyan mértékben korlátozható valamely alapjog, amilyen mértékben a konkurens alapjog vagy alapérdek biztosítása érdekében feltétlenül szükséges. Egyetlen alapjogi korlátozás sem vezethet oda, hogy az adott alapjog lényegi vonását tekintve kiüresedjen.

A felvilágosításkérés kivételétől eltekintve nincs olyan rendészeti (rendőri) intézkedés, amely ne lenne alapjogot korlátozó. Az intézkedések alapjogkorlátozó természete miatt azok csak akkor alkalmazhatóak, ha azzal egy másik alapvető jog vagy alkotmányos érték biztosítása érdekében szükség van. A közbiztonság alaptörvényben rögzített államcélként alkotmányos értéknek tekinthető.

⁶ Rendészetszociológiai kutatások meggyőző igazolást szolgáltatnak a szakma egyik alapvető ellentmondására, nevezetesen a rendőri munkát végző egyénre nehezedő eredményesség és a törvényesség dilemmájára (VÁRI 2016b, 304.).

Ezért természetszerűen alkotmányosan elfogadható a rendészeti (rendőri) intézkedések de jure jogkorlátozó természete (ÁDÁM 2012, 128.).

A rendészet de facto működése pedig akkor lesz alkotmányosan elfogadható, ha cselekvése is megfelel az alapjogkorlátozási teszt kritériumainak, vagyis kizárólag akkor alkalmaz jogkorlátozó intézkedést, ha az a közbiztonság megóvását avagy helyreállítását szolgálja. Kizárólag az az intézkedés fogadható el, amely a fenti követelménynek megfelel. Vagyis nem elégséges az, ha a rendészeti fellépés formailag követi a jogi szabályozást, szükséges az is, hogy tartalmilag ugyancsak a fenntebb kitűzött célt szolgálja.

Többek között éppen a szükségesség elvének megtartása adja meg a rendészet működésének társadalmi legitimitását. Ez ugyanis azt feltételezi, hogy a rendészet tényleges módon csak szükségshelyzetben avatkozik bele a társadalmi viszonyokba.

A társadalom számára akkor elfogadható az egyén viszonyrendszereibe való állami beavatkozás, ha arra társadalmi érdekből kerül sor. A jogkorlátozó állami beavatkozással szemben pedig még magasabb mércét állíthatunk, és azt mondjuk, hogy ennek indokaként társadalmi szükségshelyzet szolgálhat. Ennek megfelelően a rendészeti beavatkozás társadalmi legitimitását az adja meg, hogy arra társadalmi szükségshelyzet megoldása érdekében kerül sor.

Ilyen társadalmi szükségshelyzet a közbiztonság sérelme, mert az a társadalmi együttélés alapvető normáinak megszegését jelenti. A rendészeti beavatkozás mértékét pedig a veszély nagysága, közelsége, illetve a közbiztonság már bekövetkezett sérelmének mértéke határozhatja meg. Ez a követelmény jelenti az arányosság elvét.

Lelkiismereti és vallásszabadság a rendészet területén

Elfogadva, hogy a rendészet veszélyelhárító tevékenysége egyszersmind jogalkalmazói tevékenység is, vizsgálni szükséges a rendészeti jogalkalmazás, valamint a lelkiismereti és vallásszabadság viszonyát. A rendészeti jogalkalmazásban megvalósuló alkotmányos állami kötelezettségvállalás,

illetve az eljáró személy lelkiismereti és vallásszabadságához való jog konfliktusa akkor éleződik ki erőteljesen, amikor a hatóság eljáró tagjának olyan normát kell érvényre juttatnia, amely szöges ellentétben áll a saját belső meggyőződésével. A vállalt hivatásból eredő kötelezettségvállalás kerül konfliktusba a belső meggyőződéssel. Minthogy az egyének belső meggyőződése megszámlálhatatlanul sokféle lehet, most csupán a lehetséges konfliktushelyzetek egyikére kívánom ráirányítani a figyelmet. Az előző fejezetben bemutattam, hogy katolikus értelemben az állam egyik alapvető funkciója a közjó és a béke megteremtése. Ennek a szolgáltatnak a végzése önmagában véve nem ellentétes a keresztény tanításokkal, sőt kifejezetten elismerésre méltó. Hasonló álláspontra jutottunk a reformátorok nyomán, akik szerint az állam azért kapta a kard, valamint a világi törvények jelentette hatalmat, hogy azzal Isten dicsőségét szolgálva védje meg a jót és büntesse a gonoszt. Vagyis amíg a rendészeti jogalkalmazás egyértelműen a közjót, illetve az ország belső békéjét, avagy a bűn üldözését valósítja meg, addig a keresztény értékrend és az állami kötelezettségvállalás közötti konfliktusra csekély valószínűség mutatkozik. Teljesen kizárni ugyanakkor az egyéni meggyőződések sokfélesége miatt természetesen nem lehet. Felmerülhet olyan eset, amikor az állami jog, amelynek betartatásával az állam a békét és biztonságot reméli szolgálni, ellentétes a rendészetet hivatásként gyakorló személy által követett vallás társadalmi tanításaival. Két oldalról lehet megközelíteni a problémát. *Egyfelől* úgy, hogy a társadalom javát szolgáló nemes hivatás során lehet-e nemtelen szabályt alkalmazni, *másfelől* pedig úgy, ezt a szabályt kötelességszerűen alkalmazó személy hivatali, illetve hivatásbeli kötelességei között szerepel-e a lelkiismereti meghasonlás? A közelmúlt eseményei közül több is rávilágított az ebben rejlő konfliktushelyzetek valószínűségére. Ilyenként említhető a hajléktalan életmód kriminalizálása, a lomtanánításból származó hulladék gyűjtésének kriminalizálása vagy akár az illegális migráció kriminalizálása.

A hajléktalan életmód szankcionálása körül kialakult társadalmi vita ráirányítja a figyelmet arra, hogy a súlyos társadalmi problémák büntetőjogi szempontú kezelése ellenkezik az alapvető emberi normákkal. Azt is világossá kell tenni, hogy az alapvető emberi értékekkel ellentétes jogszabály nem találhat méltó követésre. Az alapvető emberi normák Európában elsősorban a kereszténység közvetítésével váltak meghatározó társadalmi értékke. Maguk az egyházak is gyakorta felszólalnak egy-egy társadalmi jelenség kapcsán és kifejtik a hitelveiken nyugvó álláspontjukat. A vallásszabadság nem merül ki a szoros értelemben vett hitvallások elfogadásában

és a hit ennek alapján történő gyakorlásában, hanem kiterjed az egyházak hitvalláson nyugvó társadalmi tanításaival való azonosulásra is. Ez a vallás megélésének egyik formája, többek között ennek révén válik az egyén életének meghatározó részévé a vallás. Ennek megfelelően az egyén belső vallási, illetve lelkiismereti meggyőződésének részét képezhetik a szoros értelemben vett hitvalláson kívül eső vallási tanítások. Így azok is, amelyek az egyháznak a társadalmi problémákhoz való viszonyát tükrözik. Joggal merül fel a kérdés, hogy jobb vallási, illetve lelkiismereti meggyőződése ellenében kötelezhető-e bárki a jog betűje szerinti fellépésre?

Finszter Géza (2014b, 126.) kiemeli, hogy a rendészet kettős természetű; *egyfelől* közigazgatási, *másfelől* büntető igazságszolgáltatási előkészítő szerepet tölt be. Az előbbi területen hatósági jogalkalmazói, illetve rendfenntartó, veszélyelhárító feladatokat lát el, a büntető igazságszolgáltatáshoz kapcsolódóan pedig bűnügyi felderítő és nyomozati feladatokat lát el. Ennek mentén jut el oda, hogy a rendészet négy funkcióját különböztesse meg, amely az örökös, a legitim fizikai erőszak bevetése (csapaterő, „bevetési egységek” alkalmazása), a hatósági jogalkalmazás és a felderítés. Ennek alapján megkülönböztethetjük egymástól a rendészeti jogalkalmazást és a veszélyelhárítást. Míg előbbire teljes jogi szabályozottság, addig utóbbira a jogi keretek kijelölése jellemző. Minél közvetlenebb és minél nagyobb fenyegetést kell a rendészeti intézkedéssel elhárítania, annál kevésbé szabályozható az anyagi jog által az, hogy mikor kerülhet sor beavatkozásra, és az eljárási jog által pedig az, hogy az intézkedés milyen formát öltön (FINSZTER 2012, 89.). A joghoz kötöttség szempontjából aszerint differenciált a rendészet tevékenysége, hogy az intézkedésre a veszélyállapot előtt, a veszély alatt avagy a veszélyelhárítást követően kerül sor. A veszély előtti állapotok kezelése döntően jogon kívüli eszközökkel történik. Ez a közterületi szolgálat feladata, amelynek fő szerepe az örökös. A veszély elhárítása erős jogi felhatalmazást igényel, az erőszak alkalmazásának ideje és módja nem lehet jogi szabályozás tárgya. Ez az a rendészeti funkció, amely rokon vonásokat mutat a katonai műveletekkel. A veszély elhárítását követően a rendészet feladata a jogellenes magatartás felderítése, alkalmanként közigazgatási szankcióval való sújtása (FINSZTER 201a, 66.).

Maga a veszélyelhárítás is jogilag szabályozott tevékenység, az igazgatási jellegű rendészeti feladatokkal szembeni különbség a szabályozás módjában rejlik, mert a veszélyelhárítás széles körű felhatalmazást nyújt a rendészet számára. Ezt a felhatalmazást a jog a rendészet számára valamely kötelezettség teljesítése érdekében biztosítja, másfelől pedig jogi

garanciákkal erősen körülbástyázott. Ugyanakkor kétségtelen, hogy a széles körű felhatalmazás egyben széles körű mérlegelést is biztosít. E mérlegelés jellemzői, hogy megelőzik a jogviszony létesítését, a beavatkozás módja és terjedelme azonnal eldöntendő, a fellépés pedig tipikusan szóbeli. E felhatalmazás alapján a rendészeti szerveknek a közbiztonság bármilyen formájú és mélységű megzavarása mérlegelésen alapuló intézkedési kötelezettsége keletkezik (BALLA 2014, 32–33.).

Az intézkedési kötelezettség generálklauzulája szerint: „*A rendőr jogkörében eljárva köteles intézkedni vagy intézkedést kezdeményezni, ha a közbiztonságot, a közrendet vagy az államhatár rendjét sértő vagy veszélyeztető tény, körülmény vagy cselekményt észlel, illetve ilyet a tudomására hoznak*” [1994. évi XXXIV. tv. 13. § (1) bekezdés].

Ezért amikor a hatósági jogalkalmazói intézkedéseket szabályozó normák megengedő formulával élnek – például „igazoltathatja”, „az illetékes szerv elé állíthatja”, „területet lezárhat” –, akkor lényegét tekintve arra adnak felhatalmazást, hogy a szükségesség, arányosság mércéjének megtartása mellett az intézkedő rendőr kiválassza a veszély elhárításához leginkább megfelelő intézkedést. De magát az intézkedési kötelezettséget kógens parancs írja elő. A felhatalmazáson alapuló intézkedési kötelezettség szabad belátáson nyugvó határait egyfelől a szükségesség és az arányosság jogi mércéje, másfelől pedig feladatmeghatározó és hatásköri szabályok jelölik ki. Hasonlóan fogalmazzák meg a pénzügyőrök és a büntetés-végrehajtási örök intézkedési kötelezettségét is [2010. évi CXXII. tv. 35/B. § (1) bekezdés; 1995. évi CVII. tv. 11. § (1) bekezdés]. Ezért a lelkiismereti és vallásos meggyőződés szerepe a hatósági jogalkalmazásban rendkívül korlátozottá válik, és előtérbe kerül a racionális jogalkalmazói mérlegelés. A világnézetileg semleges állam képviselőjeként eljáró hivatalos személytől más nem is várható el.

Ugyanis az állam semlegessége nem egy elvont semlegesség, hanem azt a követelményt támasztja elénk, hogy az állam nevében az államhatalmat gyakorlóak a közfeladatuk ellátása során maguk is ideológiaiailag semleges álláspontot tükrözzenek.

A lelkiismereti meggyőződés legfeljebb a jogi felhatalmazáson alapuló döntési autonómia keretében kaphat szerepet. A döntési autonómiát a jogalkotó többféleképpen biztosíthatja. A döntés alapjaként megjelölhetők az egzaktaságot nélkülöző jogfogalmak, mint. például a közbiztonság,

a közérdek vagy akár a közérkölc. A mérlegelési jog másik formája, hogy a norma a -hat/-het képzőt vagy a -tól/-ig ragot alkalmazza. Láttuk, hogy erre még a rendészeti intézkedések körében is van némi lehetőség. Végül pedig a jogalkotó alkothat diszjunktív normákat, amelyekben az adott tényállásra egymással egyenrangú döntési lehetőségeket enged meg a jogalkalmazó számára (PATYI–VARGA 2012, 234.). A hatósági jogalkalmazás az egyén lelkiismereti vagy vallási meggyőződését tükrözheti a végrehajtás módjában is. Ennek lehetőségei erősen korlátozottak olyan szakma esetében, ahol még az „ügyfélnek” való köszönést és annak formáját is jogszabály szabályozza [30/2011. (IX. 22.) BM rendelet 5. § (1) bekezdés].

Annak azonban nincs akadálya, hogy a rendészeti jogkörben eljáró személy az intézkedése során gyakorolja vallásának meghatározó értékeit, ha azok nem veszélyeztetik az intézkedés eredményességét, illetve nem sértik a semleges állam jogi céljait.

A rendészeti szolgálati viszony alanya

A Hszt. preambuluma a hivatásos szolgálati jogviszonyt különleges közsolgálati jogviszonyként határozza meg. A törvény a „különleges” kifejezést mint a szolgálati jogviszony jelzőjét, a későbbiekben is használja. A jogviszony különlegessége a feleket megillető jogok és kötelezettségek természetében, egymáshoz való viszonyában ragadható meg. A szolgálati viszony szabályai akkor töltik be rendeltetésüket, ha képessé teszik a rendészeti szervek állományát arra, hogy betöltsék e szervek társadalmi rendeltetését. Ehhez hozzá kell tennünk, hogy a szolgálati viszonyt szabályozó joganyag akkor felel meg az alkotmányos követelményeknek, ha garantálja a személyi hatálya alá tartozók alapvető jogait, illetve segíti őket azok gyakorlásában. Természetesen a rendészet jellege indokoltta teheti alapvető jogok korlátozását. Erre alkotmányos felhatalmazás alapján és az Alkotmánybíróság által kimunkált alkalmasság-szükségesség-arányosság teszt sztenderdjeinek betartása mellett kerülhet sor. Amely jogokat a szolgálati törvény nem korlátozza, azok gyakorlását elő kell mozdítania. Hiszen az állam kötelessége nem kizárólag arra terjed ki, hogy az alapvető jogokat ne korlátozza, hanem arra is, hogy olyan intézményi rendszert működtessen, amely elősegíti azok gyakorlását. A következőkben a rendészeti terület szolgálati jogviszonyának

kérdéseit igyekszem körbejárni a lelkiismereti és vallásszabadság tartalmi elemei mentén.

A Hszt. egyetlen helyen szól a rendészeti szervek állományának lelkiismeretéről. A kinevezéshez szükséges eskü szövegének kezdőmondata így hangzik: „Én,..... becsületemre és lelkiismeretemre fogadom, hogy Magyarországhoz és annak Alaptörvényéhez hű leszek.” Ennek alapján az rajzolódik ki, hogy a rendészeti pálya értékeinek, követelményeinek elfogadása az egyén belső meggyőződéséből fakad. Ezek között az értékek között lehet számon tartani az országhoz és az Alaptörvényhez való hűséget. A jogalkotó ezzel mintha arra törekedne, hogy kizárja az egyén belső meggyőződése és a rendészeti feladatok ellátása között felmerülő esetleges konfliktust, vagy legalábbis azt előre eldöntse a feladatok javára.

A jogalkotói szándék szerint a lelkiismereti és a vallási parancsok háttérbe szorulnak a jog parancsaival szemben. Ugyanakkor figyelemre méltó – bár helyeselhetősége kétséges –, hogy a jogi mérlegelést és a jog parancsának való engedelmeskedést is felülírhatja az előljárói parancsnak való engedelmesség.

Ez ugyanis megköveteli a rendőrtől a jogsértő parancs, rendelkezés végrehajtását is [2015. évi XLII. tv. 103. § (2) bekezdés]. Ez alól természetesen a bűncselekményre, illetve a kegyetlen, embertelen, megalázó bánásmódra vonatkozó parancs kivétel [1994. évi XXXIV. tv. 16. § (4) bekezdés].

A Hszt. 13. § (2) bekezdése szerint: „A hivatásos állomány tagja a szolgálati viszonyból fakadó kötelmeit – a rendvédelmi szerv rendeltetés szerinti feladatainak megvalósítása érdekében – önkéntes vállalás alapján, élethivatásként, szigorú függelmi rendben, akár életének és testi épségének kockáztatásával és egyes alapjogai korlátozásának elfogadásával teljesíti.”

Az önkéntes vállalás a rendészeti hivatás gyakorlásával kapcsolatban a munka szabad megválasztásához való jog egyik megnyilvánulása. Ugyanakkor az „élethivatal” kifejezés élesen elkülöníti a rendészeti pályát a civil munka világtól, de még a civil közszolgáltatól is (2011. évi CXCV. tv.).

Az élethivatal választása egyben értékválasztást is jelent. Az külön tanulmány feladata lehetne, hogy kimutassa ennek az értékválasztásnak a jellemzőit, hiszen legalább négyféle értékrendszer közül választás lehetősége merül fel: a törvényi szabályozásból levezethető, a ténylegesen meglévő, a társadalom által elvárt, illetve az egyén által feltételezett értékrendszer nyújt lehetséges alternatívát. Az ideális – de legkevésbé valószínű – eset,

ha ezek az értékrendszerek egybeesnek, ellenkező esetben az értékrendszerek között feszülő ellentét vagy az egyén belső értékkonfliktusát, esetleg értékválságát, vagy a szervezet értékválságát fogja eredményezni. Az „élet-hivatás” kifejezés idealizált értékválasztást jelent, mert kifejezésre juttatja a rendőri szakma szolgáltatászerűségét, ami szükségképpen magában foglalja egyfelől a társadalom érdekeinek való megfelelést, másfelől a rendőrtől elvárt fokozott áldozatvállalást.

A rendészeti szervek állományától elvárt értékeket a hazai jogalkotó a „rendvédelmi hivatás etikai alapelveinek” meghatározásával igyekszik szabályozni. Ennek alapján a hivatásos állomány tagjait „különösen a hűség, a nemzeti érdek előnyben részesítése, a méltóság és a tisztesség, az előítéletektől való mentesség, a pártatlanság, a felelősségtudat, a szakszerűség, az együttműködés és az arányosság” kell, hogy jellemezze [2015. évi XLII. tv. 14. § (1) bekezdés]. Az említett etikai elvek illeszkednek a semleges állam értékrendjébe. Találunk köztük olyanokat, amelyek az állammal szembeni attitűdöt fejezik ki, és olyanokat is, amelyekben a társadalom elvárásai tükröződnek.

Ugyanakkor hiányoznak olyan értékek a felsorolásból, amelyekre a társadalom és talán a rendőri szervezet is méltán tart számítot. Ilyennek tartom a méltányosságot, az áldozatvállalást, a fegyelmet, az önállóságot és a kezdeményezőkészséget.

Ez utóbbi kettővel kapcsolatban kell megjegyezni, hogy a hatékony rendészeti fellépés ellen hat az, ha a rendőrt parancsra váró, engedelmes (köz) szolgálóvá tesszük. Ellenben a feladataival azonosulni tudó, azok megoldásába bevont rendőrtől elvárható a kellő odaadás. A kapott parancsot gépiesen végrehajtó rendőr – a Hszt. etikai elveinek megfogalmazásával élve – felelősségtudata nem a probléma, avagy feladat megoldására, hanem a parancs végrehajtására korlátozódik. Annak nem tulajdonít jelentőséget, hogy az intézkedés elérte-e célját, pozitív társadalmi hatást gyakorolt-e, ha az nem jelenti a parancs teljesítésének feltételét.

Maga a Hszt. egyedül a kegyeleti gondoskodás körében szabályozza a vallásgyakorlást akként, hogy katonai tiszteletadás mellett sor kerülhet vallási közösség által végzett vallásos szertartásra is [2015. évi XLII. tv. 263. § (1) bekezdés]. A szabályozás hiányossága nem jelenti azt, hogy az állomány tagjának ne lenne lehetősége vallásának gyakorlására. Ha a Hszt. nem szól erről az alapjogról, akkor az állapítható meg, hogy a jogalkotó nem kívánt

speciális szabályokat, avagy korlátokat állítani. Ennélfogva a rendvédelmi szervek állománya az Ehtv. általánosabb szabályai mentén gyakorolhatja vallását. Ehhez kapcsolódóan megfogalmazódik a rendészet állományának mint munkavállalónak a vallási ünnepnapokhoz való joga. A rendészet mint veszélyelhárító szervezet természetszerű módon nem lehet tekintettel az ünnepnapokra. Ezt tudnia és ismernie kell mindenkinek, aki ezt a pályát választja. Ez mégsem jelenti azt, hogy a rendészeti hivatás gyakorlójának le kellene mondania a vallási ünnepnapokról. Az Alkotmánybíróság értelmezése szerint a vallási ünnepnapok (vasárnap, húsvét, pünkösd, karácsony) a társadalmi életben mostanra sokat veszítettek szakrális tartalmukból, és általánosan elfogadott ünnepnapokká váltak. Ennek ellenére amennyiben valaki a vallásgyakorlás céljából e napokat igénybe szeretné venni, abban az esetben rendelkezésére áll a munkavállalót megillető szabadnapoknak az a része, amely felett ő maga rendelkezik. A szabadnapok egy része feletti rendelkezési jog a rendészeti szervek állományát is megilleti. E rendelkezési jognak értelemszerűen a rendészeti szerv működőképessége szab határt [2015. évi XLII. tv. 152. § (2) bekezdés]. Ennek megfelelően a rendészeti szerv állományának tagja vallásgyakorlás céljából kérheti azt, hogy szabadságainak egy része vallási ünnepnapra essen. Amennyiben ez nem veszélyezteti a rendészeti szerv működését, abban az esetben a munkáltató részéről nem merülhet fel akadály az igény kielégítése előtt. Alapjogi konfliktust eredményezhet, ha ugyanazon napon egyik munkavállaló a pihenéshez való jog, míg egy másik munkavállaló a vallásszabadsághoz való jog alapján kíván szabadságot igénybe venni, de csak egyikük igénye teljesíthető. Természetes, hogy e kérdésben csak az adott eset összes körülményét mérlegelve lehet megalapozott döntést hozni.

Ismert, hogy a rendészeti szervek állománya egy részének szolgáltatellátása külön tervezési munkát igényel. Ilyen esetben a vezető, aki a szolgáltatást tervezi, igénybe veheti a vallási tartalmú kéréseket. A kérelem teljesítése vezetői hatáskörbe tartozik. Mindezen vezetői döntések alkalmassak lehetnek arra, hogy az állomány tagjának vallásszabadsághoz való joga korlátozás alá kerüljön. Ennek jogszerűsége egyfelől az Alkotmánybíróság által alkalmazott alapjogkorlátozási teszt alapján állapítható meg. Másfelől a Hszt. az arányosság követelményének specializálásával külön mércét is állít, amikor úgy rendelkezik, hogy: *„Ha a munkáltatói jogkör gyakorlása során a munkáltatói intézkedés a hivatásos állomány tagja jogainak korlátozásával jár, a munkáltatói jogkör gyakorlójának a több lehetséges és alkalmas korlátozás közül azt kell választania, amely az eredmény biztosítása*

mellett a hivatásos állomány érintett tagjára a legkisebb sérelemmel jár” [2015. évi XLII. tv. 101. § (2) bekezdés].

A Hszt. által szabott mérce alkalmazása nem nélkülözheti az AB által kidolgozott alapjogkorlátozási teszt figyelembevételét. Úgy is mondhatnánk, hogy a Hszt. arányossági mércéjének alkalmazását megelőzi az alkotmányossági teszt alkalmazása. Ellenkező megoldás ellentétes lenne a jogforrási hierarchiával, minthogy az alkotmányossági teszt magából az Alaptörvényből fakad.

Az Országos Rendőr-főkapitányság (ORFK) 2012-ben több egyházzal kötött együttműködési megállapodást (ORFK 2012a). Nem állapítható meg, hogy milyen szempontok alapján határozták meg a részt vevő egyházak körét. Annyi mindenesetre bizonyos, hogy a 2011. évi népszámlálás adatai ehhez nem szolgáltattak semmiféle alapot, mert a részt vevő egyházaknál a társadalomban erősebben jelen lévő vallási közösségek nem vesznek részt az együttműködési rendszerben (KSH 2011; ORFK 2012b). Másfelől megállapítható az is, hogy az elválasztás elve nem szenved csorbát, hiszen az együttműködés alapján nem jött létre közös állami és egyházi szervezet; az állami szervek nem felügyelik az egyházak tevékenységét; továbbá más tény sem utal arra, hogy az elválasztott működés ne valósulna meg. Az állami semlegesség elve sem sérül, mert az állami szerv nem azonosul egyetlen vallási közösség tanításával sem, és nem állapítható meg egyetlen vallási közösség preferálása sem. Ugyanakkor a vallási közösségek egyenjogúságát illetően kétségek fogalmazhatók meg. Az Alkotmánybíróság már többször hivatkozott határozata szerint: *„Nem alkotmányossági kérdés, hogy a hosszú történelmi múltra visszatekintő, nagy létszámú egyházak ismertsége, szervezeti struktúrája és az állammal való sok területen begyakorolt együttműködése megkönnyíti tagjai számára a vallásgyakorlást ott, ahol ehhez más (gyakran állami) intézmények közreműködésére van szükség, mint például egészségügyi, vagy akár büntetés-végrehajtási intézményekben. [...] vallásszabadsághoz való jog érvényesítésében gyakorlati különbségek azonban alkotmányos határok között maradnak mindaddig, amíg nem diszkriminatív jogi szabályozásból erednek, illetve nem vezetnek arra, hogy bárki vallásgyakorlását megakadályozzák”* [8/1993. (II. 27.) AB határozat].

Ezzel szemben az állapítható meg, hogy az együttműködésben nem feltétlenül azok az egyházak vesznek részt, akik a társadalomban a legjelentősebb szerepet töltik be avagy hosszú történelmi múltra tekintenek vissza.

Az együttműködési megállapodás tartalmi elemei között szerepel a rendőrség személyi állományának vallásgyakorlása, illetve lelki gondozása.

Az Ehtv. a vallásgyakorlás speciális korlátjaként a szervezet működési rendjével való összhangot határozza meg. E korlátozás csak a szolgálatban lévő vagy szolgálati feladatokat ellátó állománnyal összefüggésben értelmezhető. A szolgálaton kívüli, avagy szolgálati feladatokat nem teljesítő állomány vallásgyakorlása semmilyen kapcsolatot nem mutat a rendőrség működési rendjével, azt semmilyen formában nem érinti. Azzal az esetleges ellenvetéssel szemben, hogy a rendőrség működési rendje sérthető szolgálaton, illetve szolgálati feladatok teljesítésén kívül is, a rendészeti szerv működési rendjének büntetőjogi védelme nyújt számunkra eligazítást. Eszerint a szolgálati rend és fegyelem mint védett jogi érték sérelme a katonai bűncselekmények, illetve enyhébb jogtárgysérelem esetén fegyelmi felelősség körében ítélandók meg. Ezek közös vonása, hogy kizárólag szolgálatban vagy szolgálati feladatok ellátása során követhetők el. Ebből az a következtetés vonható le, hogy a rendészeti szerv működési rendjébe tartozó szolgálati renddel és fegyelemmel kapcsolatos kötelmek csak szolgálatban vagy szolgálati feladatok ellátásával összefüggésben terhelik az állomány tagját. Ugyanerre a következtetésre vezet a hivatali bűncselekményeknek az a közös vonása, amely szerint azokat a rendészeti szerv tagja hivatalos személyként, tehát közhatalmi jogosultsággal felruházva az állam nevében eljárva követheti el.

Mindezek alapján szintén az a konklúzió vonható le, hogy az Ehtv. rendelkezései szerint az államnak, illetve konkrét esetben az állami rendészeti szervnek biztosítania kell tagjainak vallásgyakorlásához szükséges intézmény- és feltételrendszert.

Ennek alapján kritika fogalmazható meg az együttműködési megállapodásnak azokkal a tartalmi elemeivel szemben, amelyek az állomány vallásgyakorlását szabályozzák. Az általános rendelkezések 1. pontjában az együttműködés egyik céljaként határozták meg a „rendőrség személyi állománya részére a szolgálati feladatok teljesítését követően” (ORFK 2012b) való lelki gondozás és vallásgyakorlás biztosítását. Részben érthető és támogatható, hogy lelki gondozásra, valamint vallásgyakorlásra a szolgálati feladatok ellátását követően kerüljön sor, hiszen fő szabály szerint ezek a szolgálati feladatok ellátását nem veszélyeztethetik. Az idézett megfogalmazás azonban tagadja annak lehetőségét, hogy kerülhet valaki olyan helyzetbe, amely miatt szolgálati ideje alatt szorul lelki gondozásra. Pedig ilyen helyzet lehet egy fegyverhasználat vagy más, súlyosan erőszakos magatartással járó

konfliktushelyzet. Ehhez képest kedvező megoldást nyújtana – kivételes esetekben – a lelki gondozás szolgálat közbeni lehetősége. Mindennek ellenére az együttműködési megállapodás 8. pontja további szűkítéseket tartalmaz, amikor úgy rendelkezik, hogy: „*Az egyházak, felekezetek a Rendőrség személyi állományából önként jelentkezők részére szolgálati időn kívül térítésmentesen lelki gondozást biztosítanak*” (ORFK 2012b).

Az idézett rendelkezésből két következtetés vonható le. Az egyik, hogy az együttműködésben részes egyházak tevékenysége csupán a lelki gondozásra terjed ki, de a vallásgyakorlásban szerepet játszó többi egyházi alapfeladatra már nem. A másik pedig az, hogy a lelki gondozásra is kizárólag a szolgálati idő után kerülhet sor. A szűkítő jellegű szabályozás jelentős eltérést mutat az együttműködés céljaként meghatározott lelki gondozástól és vallásgyakorlástól, azt szinte teljesen kiüresíti. E szabályozás nem szolgálja az Ehtv. rendelkezéseinek érvényesülését, azokkal ellentétes, mert lényegét tekintve a vallásszabadság gyakorlását a szolgálati időn kívül eső magánélet területére számúzi. Ehhez semmi szükség együttműködési megállapodásra, mert szolgálaton kívül a rendőr az általános szabályok szerint szabadon gyakorolhatja vallását. A rendőrség és az egyházak közötti megállapodás az állomány lelkiismereti és vallásszabadságának gyakorlását semmilyen módon nem támogatja. A megállapodás másfelől tagadja annak lehetőségét, hogy a lelki gondozás rendészeti szerv működésének érdekeit szolgálja. Amennyiben az együttműködési megállapodás lehetőséget teremtene arra, hogy a lelki gondozásra, illetve a vallásgyakorlásra a szolgálati feladatok elvégzését követően, a feladatellátást nem érintő módon – például munkaközi szünetben, készenléti időben –, avagy rendkívül indokolt esetben „terápiás jelleggel” szolgálati idő alatt kerüljön sor, az megfelelné annak az alkotmányos követelménynek, amely szerint a jogok alanyának joggyakorlását az államnak elő kell segítenie. Szomorúan vonom le azt a következtetést, hogy a taglalt megállapodás lényegét tekintve üres, tartalmilag semmit nem nyújt a vallásgyakorláshoz.

Az Ehtv.-nek az a rendelkezése, amely a rendészeti (rendvédelmi) szervek állományának vallásszabadságát szabályozza, minden szempontból megfelel az állam és egyház kapcsolatával szemben támasztott alkotmányos követelményeknek. Nem sérti sem az elválasztás, sem pedig a semlegeség elvét. Megvizsgálva a jogrendszer egyéb elemeit az a következtetés vonható le, hogy a jogi szabályozás színvonala a lehetőségek biztosítása terén messze elmarad a honvédségre vonatkozó szabályoktól. Hiányoznak a vallásgyakorlást ténylegesen is lehetővé tevő garanciális elemek. Ilyen

hiányként értelmezhető a Tábori Lelkészi Szolgálatához hasonló elveken működő rendőri (rendészeti) lelkeszi szolgálat. E hiány ellenére, amennyiben az igény felmerül, abban az esetben – az Ehtv. rendelkezései szerint – a rendészeti szervnek biztosítania kell állományának vallásgyakorlását, legyen az egyéni vagy közösségi igény. Ezért szükségesnek mutatkozik az igények kielégítését biztosító intézményrendszer kimunkálása és jogszabályi rögzítése. Ennek hiányában a vallásukat gyakorolni kívánók lényegesen kiszolgáltatottabb helyzetben vannak azáltal, hogy az Ehtv. deklaratív jellegű és kellően bizonytalan tartalmú szabályát kell esetről esetre értelmezni a rendészeti feladatokra tekintettel, és ennek alapján kell a vallásgyakorlást minden elemében tartalommal megtölteni. Úgy tűnik, hogy a jogalkotó megelégszik a normativitás alacsony színvonalával, nem sokat törődve azzal, hogy a jogalkalmazót „zavarba” hozza. Jogállami keretek között nem támogatható az a megoldás, amelyben egy jogintézmény minden elemét a jogalkalmazónak kell tartalommal megtöltenie anélkül, hogy számára a jogalkotó a főbb viszonyítási pontokat meghatározta volna. A vallásgyakorlás speciális korlátjaként megfogalmazott „szervezeti működés rendje” nem újít kellő eligazodást.

Ezért szükség mutatkozik arra, hogy a rendvédelmi szervek állományának vallásgyakorlását biztosító intézmény- és feltételrendszert a katonákéhoz hasonló színvonalon dolgozzák ki és szabályozzák normatívan.

Rendőri lelkeszi szolgálat európai példái

Angol nyelven írt és előzetesen összeállított kérdőívet küldtem meg az Európai Rendőrakadémia (European Police College – CEPOL) tagországi rendőri szervei számára. E kérdőívben főként arra kerestem a választ, hogy ha van rendőri lelkeszi szolgálat, akkor milyen viszonyban van a rendőrséggel és ezen keresztül magával az állammal (miként érvényesül az államtól elválasztott működés elve); ez miként tükröződik a lelkeszek jogállásában; végül, hogy milyen jellegű feladatokat végez ez a szolgálat.

A kiküldött kérdőívekre mindösszesen hat országból (Horvátország, Görögország, Málta, Ausztria, Lengyelország, Svédország) érkezett érdemi válasz. Nagy-Britanniából a rendőri lelkeszi szolgálat (Police Chaplaincy) hivatalos honlapjának címét küldték meg (Police Chaplaincy UK s. a.).

E weboldal bőséges információforrást nyújt a szervezet működéséről. Ennek ellenére sajnálatos módon már az értékelést megelőzően láthatóvá vált, hogy kevés kitöltött kérdőív áll rendelkezésre ahhoz, hogy ezek alapján a vezető európai trend vázolható legyen. Ezért csupán arra vállalkozhattam, hogy e néhány ország gyakorlatát bemutassam. A visszaküldött kérdőívek közül egyedül a Svédországból kapott volt az, amelyik arról szólt, hogy egyáltalán nincs a rendőrség számára lelkeszi szolgálat. A kérdőívet visszaküldő többi országban megvalósul a rendőri lelkeszi szolgálat. Az eltérések az alábbi pontokon mutathatók ki:

- részt vevő egyházak körének meghatározásában;
- az együttműködés módjában;
- a lelkeszek jogállásában;
- az ellátott feladatokban.

A lelkeszi szolgálatban részt vevő egyházak meghatározásában három megoldás látszik kirajzolódni. Horvátországban jogszabály határozza meg a résztvevők körét. Nagy-Britanniában – multikulturális társadalma nyomán – a lelkeszi szolgálatban részt vevő egyházak köre teljesen nyitott. A szolgálatban bármely egyház lelkesze részt vehet. Ehhez csupán a templomból, mecsetből vagy bármely más alkalmas intézménytől egy megfelelő ajánlásra van szüksége. A többi állam azt a megoldást választotta, hogy azok az egyházak végezhetnek rendőri lelkeszi szolgálatot, amelyek erre vonatkozó együttműködési megállapodást kötöttek a rendőrséggel.

Az együttműködés módját tekintve két megoldás mutatkozik. Az egyik irányt megint csak Horvátország képviseli, ahol kizárólag a rendőrség szervezetén belül létrehozott lelkeszi szolgálat (Police Chaplaincy) látja el a rendőrök lelki gondozását. A másik csoportba pedig azok az államok tartoznak, amelyek a rendőrség keretein belül létrehozott lelkeszi szolgálat mellett igénybe veszik a közegyházak szolgáltatásait is.

A lelkeszek jogállására három megoldás látható a visszaküldött kérdőívek alapján. Egyedül Ausztriára jellemző, hogy kizárólag egyházi alkalmazásban állnak a rendőrségen belül szolgálatot ellátó lelkeszek, akik ezáltal rendfokozatot sem viselnek. Ez a megoldás rendkívül letisztult formáját mutatja az állam és az egyház elválasztásának. A többi válaszküldő államra – Nagy-Britannia kivételével – az jellemző, hogy állami alkalmazásban állnak a lelkeszek. A harmadik utat választó Nagy-Britannia az előző két rendszert ötvöző megoldásként állami alkalmazásban álló, illetve rendőri szerveknél heti két órát önként dolgozó civil lelkeszeket is

bevon a szolgálatba. Ugyanakkor a rendfokozat kérdésében további eltérések mutatkoznak az állami alkalmazásban álló lelkészek között, mert Lengyelország esetében a rendőri lelkészek nem viselnek rendfokozatot, vagyis jogállásukat tekintve civil alkalmazottak. Nagy-Britannia esetében nem rendfokozatot, hanem a haditengerészet lelkészi szolgálatához hasonló beosztást töltenek be az alkalmazott lelkészek. Ez a megoldás arra vezethető vissza, hogy a rendőri lelkészi szolgálat a katonai lelkészi szolgálatból nőtt ki, ezért mintaként is az itt megtalálható megoldást választotta. A többi állam esetében a rendőrségnél szolgáló lelkészek hivatásos rendőrök, és rendfokozatot viselnek. Ugyanakkor látni kell azt is, hogy a rendfokozat-viselésnek a különvált működés szempontjából nincs jelentősége. Egyedüli jelentősége abban ragadható meg, hogy egyfajta összetartozást, bajtársiasságot fejez ki.

Végül jelentősebb különbségek mutatkoznak a rendőri lelkészi szolgálatok által nyújtott egyházi szolgáltatások körében. Külön érdemes szót ejteni arról, hogy a rendőrséggel kapcsolatba kerülő személyek körében egyetlen rendőri lelkészi szolgálat végez egyházi feladatokat, mégpedig Nagy-Britanniában. Itt a lelkészség alapelve az, hogy független, biztonságos bizalmas támogatást és megértést biztosítson mindenkinek, függetlenül attól, hogy van-e meghatározott vallási meggyőződése (Police Chaplaincy UK s. a.). Többnyire azonban itt sem közvetlenül a bűncselekmények áldozataival létesítenek kapcsolatot, hanem inkább a közösségi tevékenységekre helyezik a hangsúlyt. Jellemző módon az állomány áll a szolgáltatások fókuszában. Ugyanitt jellemző, hogy 2016 után nemcsak az állomány tagjai, hanem családjaik felé is látnak el egyházi szolgálatot. A szolgálatot nem kizárólag a szentségek kiszolgáltatása jelenti, hanem sokkal inkább a különböző krízishelyzetek kezelése, mint például a kapcsolatok megromlása, az erőszak vagy a halál. Az is figyelmet érdemel, hogy a lelkészi szolgálatnak deklaráltan nem célja a hittérítés, annak érdekében, hogy a lehető legszélesebb körben tudjon segítséget nyújtani anélkül, hogy bárki térítésnek, avagy a személyes meggyőződésébe való beavatkozásnak élje meg a segítségnyújtást. Kizárólag a rendszeres közösségi vallásgyakorlást (például istentisztelet, Biblia-óra) a máltai, illetve a horvát partnerszervezet jelölte meg. Az eseti közösségi vallásgyakorlást, valamint a rendőrök egyéni lelki gondozását Lengyelországban és Ausztriában vállalják a lelkészi szolgálatok. Nagy-Britanniában a lelkészi szolgálat eseti jellegű egyházi szolgáltatásokat nyújt, mint például épületszentelés, temetés, esküvő. Végül pedig meg kell említeni, hogy Görögországban kizárólag a rendőrök egyéni lelki gondozását jelölték meg mint egyházi szolgálatot.

Mindezek alapján két következtetést lehet levonni. Az *egyik* az, hogy azokban az országokban, ahol van rendőri lelkészi szolgálat, nem mutatható ki összefüggés a szolgálat tagjainak jogállása és az általuk elvégzett feladatok között. Erre utal, hogy a kérdőívek alapján éppen ugyanazt a szolgáltatási kört nyújtja az Ausztriában egyházi szolgálatban álló, mint a Lengyelországban civil állami szolgálatban álló rendőri lelkészi szolgálat. A *másik* pedig az, hogy már a kevés visszaküldött kérdőív is olyan változatos megoldásokat kínál, hogy úgy vélem vezető európai trendet nem lehet meghatározni. Ez a jelenség szoros összefüggést mutat azzal a megállapítással, amely szerint a vallásszabadság intézményi elemei nem választhatók el a nemzet történelmi fejlődésétől, tradícióitól, kultúrájától.

Lehetséges fejlesztési irányok

Szükséges és kívánatos a rendőrség keretein belül is kialakítani a lelkészi szolgálatot. Szükséges annyiban, hogy ennek híján az Ehtv. rendelkezései szerint és alkotmányosan is hasonló helyzetben lévő honvédséghez képest a rendészeti szervek állományának vallásgyakorlása hátrányt szenved. Kívánatos pedig azért a lelkészi szolgálat kialakítása, mert képes lehet arra, hogy hozzájáruljon az állomány erkölcsi és mentális helyzetének megszilárdításához.

Ehhez mintaként két hazai megoldás is kínálkozik. Az egyik a Tábori Lelkészi Szolgálat, a másik pedig a Börtönlelkészi Szolgálat. A fizikai közelség és az azonos szervezethez tartozás miatt a Börtönlelkészi Szolgálat által nyújtott mintát az értékközvetítés szempontjából hatékonyabbnak tartom, mint a központi, minden más szervezeti elemtől elkülönülten működő szervezeti modellt. Hátránya ugyanakkor megmutatkozik abban, hogy egységes szervezet híján nem képes a lelkészi feladatellátás érdekeinek hatékony védelmére. A rendőrség szervezete lényegesen nagyobb és strukturáltabb, mint a büntetés-végrehajtási szervezet. Esetleg a jövőben a rendőrségnél működő lelkészi szolgálat modellmintájának a szervezeten belüli megfelelő szintű képviselet és a hatékony szolgálatellátás érdekében *központi szervezet létrehozását javaslom azzal a lényeges kikötéssel, hogy a lelkészek szolgálatteljesítési helyeként a területi szerveket határozzák meg úgy, hogy a működési területük illeszkedjen a rendőri szerv illetékességi területéhez.* Ez lényegében egyesítené a két mintaként szolgáló rendszer előnyeit.

Az intézményesített lelkeszi szolgálat hiánya leginkább csak tünete a hátrányos megkülönböztetésnek. A valódi diszkriminációt az jelenti, hogy amíg a katonák számára törvény által biztosított lehetőség az, hogy „*az állomány tagja szolgálatteljesítési időben a szolgálatteljesítési kötelezettség sérelme nélkül vehet igénybe lelki gondozást, és vehet részt vallásos szertartáson*” [2012. évi CCV. tv. 20. § (1) bekezdés], addig a rendészeti szervek állományának ilyen lehetőséget a hatályos jogszabályok nem biztosítanak. Alkotmányos keretek között szükséges és arányos, sőt szükségszerű korlátozás a szolgálatteljesítési kötelezettség elsőbbsége. Ezzel a korlátozással a rendészeti szervek tagjainak vallásgyakorlása is biztosítható olyan módon, hogy e szervek alkotmányos kötelezettségei ne szenvedjenek csorbát. A rendészeti szolgálatellátást a hivatali jelleg vagy a jogsértő cselekményekre való reagálás jellemzi. Ez időben korlátozza a vallásgyakorlás lehetőségeit. Ez a korlátozás észszerű és indokolt. A szolgálatellátás rendszetre jellemző módja némileg eltér a honvédségi szolgálatellátástól. De ez nem szolgálhat kellő alappal a hátrányos megkülönböztetésre. Az ugyanis nem alkotmányossági kérdés, hogy milyen szervezést igényel a vallásgyakorlás biztosítása. A jogalkotó kötelezettsége és felelőssége a racionálisan elérhető lehetőség biztosítására terjed ki.⁷ Az az érv sem szolgál kellő eréllyel, amely szerint a katonák vallásgyakorlásának külön szabályozása, valamint a vallási igényeket kielégítő Tábori Lelkeszi Szolgálat létjogosultsága azért indokolt, mert a katonák a lakóhelyüktől, hazájuktól távol tábori vagy éppenséggel háborús körülmények között látják el szolgálatukat. A katonai szolgálatellátás módjára vonatkozó állítás igaz lehet ugyan, de legalább ugyanennyire igaz az is, hogy a Szolgálat lelkeszei békeidőben is elősegítik a honvédségen belüli vallásgyakorlást. Békeidőszakban a honvédségi szolgálatellátás nem a hadi körülményekkel, mint inkább a hivatali körülményekkel mutat számos rokon vonást. Ezzel összefüggésben kiemelendő, hogy a békeidőszaki honvédelmi tevékenység jelentős része a honvédelmi igazgatás körébe tartozik. Ez a tevékenység pedig természetesen módon nem harci cselekményekben, hanem igazgatási jellegű cselekményekben ölt testet. Ez pedig

⁷ A Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Karán rendszeresen szervezett istentiszteleti alkalmak, illetve az itt létrehozott imaszoba, a Repülőtéri Rendőr Igazgatóság egyházakkal kötött megállapodása, illetve a Börtönlelkeszi Szolgálatnak a börtönszemélyzet körében végzett tevékenysége mind arra szolgál bizonyítékkul, hogy igény és lehetőség egyaránt mutatkozik a rendészeti szervek körében való vallásgyakorlásra.

a szolgálatellátás időbeosztását, jellegét tekintve nem különbözik lényeges módon a rendészeti igazgatástól.

Mindezek alapján a honvédek vallásgyakorlásához képest kimutatható hátrányos megkülönböztetésnek legitim indoka nincs. Szükséges ezért, hogy a jogalkotó az Ehtv. rendelkezéseivel összhangban megteremtse a rendészeti szervek állományának a honvédekkel megegyező módon történő vallásgyakorlását.

A fegyveres és rendvédelmi testületek minden országban speciális és érzékeny területnek minősülnek. Szabó Csaba a rendőrök szolgálat közben történő vallásgyakorlásával összefüggésben írt, erőteljes katolikus szemléletet tükröző monográfiájában kifejti, hogy a rendőrök részére a szolgálatellátásból eredő lelki, etikai és erkölcsi problémák feldolgozása érdekében egy szervezeti szintű lelkipásztori szolgálat létrehozását lenne szükséges kezdeményezni. A különböző lelkipásztori struktúrák a rendőrségi lelkipásztori ellátásba is különböző módon tudnak bekapcsolódni. Ez azt mutatja, hogy a rendőrségi lelkipásztori szolgálat is alapvetően egyházi feladat, ezért egyházjogi struktúrák között valósulhat meg. A katolikus jogfelfogást tükrözi, hogy a jogi szabályozást elsősorban a katolikus egyház által meghatározottnak tekinti. Az állam legfeljebb a keretintézményt, és a működéshez szükséges finanszírozási háttérrel biztosíthatja. Az intézmény létrehozását elsődlegesen egyházpolitikai szándéknak, és csak másodlagosan állami, kormányzati elhatározásnak tekinti. Ezzel az állásponttal szemben úgy tartom, hogy a semleges állam és az autonóm egyház egymás közötti megállapodása szükséges a rendőri lelkészi szolgálat létrehozásához. A különböző egyházjogi lehetőségek egyben azt is bizonyítják, hogy a katolikus egyház rendelkezik alternatívákkal a rendőrségi lelkipásztori szolgálat kialakítására vonatkozóan. A nemzetközi életben erre bőséges bizonyítékot találni. Az intézmények létrejöhetnek nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt. A nemzetköziség azt jelenti, hogy az adott állam és az Apostoli Szentsték nemzetközi megállapodás keretében tisztázza a rendőrségi lelkipásztori intézmény jogállását és hatáskörét. Nemzeti szinten a Püspöki Konferencia, illetve az egyes megyéspüspökök az adott állam tárgyaló partnerei (SZABÓ 2016, 402.).

Lassú és aprólékos folyamat a gyülekezetépítés. Igaz ez a közegyházban is, de talán még igazabb a befelé zárt rendvédelmi szubkultúrában. Ezért a rendőrségi szervezetbe történő sikeres inkulturáció feltételezi a közvetíteni

kívánt üzenet megfelelő adaptációját. Ennek érdekében a lelkipásztori gondoskodás általános formái mellett a rendőrségre jellemző speciális formák is alkalmazhatóak. Ilyenek lehetnek külön védőszentekhez kapcsolt ünnepek, kultikus megemlékezések, a tiszteletadás más formái, mint például a szentek nevét viselő kitüntetések és emléktárgyak adományozása. Más esetben kifejezetten a rendőrség számára létrehozott szent helyeket, mint például rendőrségi temetőket, imaszobákat vagy kápolnákat alakítanak ki a lelkipásztori gondoskodás elősegítése érdekében. Mivel a lelkipásztori ellátás a rendőrségen belül a hagyományos lelkipásztori szolgálattól eltér, ezért ezt mind a lelkészek kinevezésénél, mind a lelkészek képzésénél figyelembe kell venni. A képzésbe be kell építeni azokat az elemeket, amelyek felkészítik a lelkészeket a sajátos lelkipásztori szolgálat ellátására (SZABÓ 2016, 403.).

VII. fejezet

Fogvatartottak vallásgyakorlása

„...börtönben voltam és eljöttetek hozzám.”
(Mt. 25,36)

Személyes szabadságukban korlátozottak vallásgyakorlásának közös szabályai

Az Ehtv. 3. § (1) bekezdése egy pontosan meghatározott személyi kör és közöttük a büntetés-végrehajtási intézetben fogva tartottak számára biztosítja a lelkiismereti, illetve vallásszabadság gyakorlásának mind egyéni, mind pedig közösségi formáját. Valamely alapvető jog gyakorlásának vizsgálatára kétféle irány kínálkozik. Pozitív értelemben megvizsgálhatók a joggyakorlás formái, esetei és módjai. A vallásszabadság tekintetében erre a vizsgálatra vállalkoztam munkám általános részében. Negatív megközelítést alkalmazva pedig feltárhatók a joggyakorlás korlátai. E megközelítés feltételezi azt, hogy a korlátok között a vizsgált alapvető jog szabadon gyakorolható. A vallásgyakorlás és tágabban értelmezve a vallásszabadság gyakorlása számtalan módon nyújt lehetőséget az egyén belső meggyőződésének kifejezésére, megélésére.⁸ Minthogy a vallás az egyén személyiségét, integritását egyik legmélyebben meghatározó érték- és eszmerendszer, ezért a jogalkotók törekszenek arra, hogy ennek gyakorlására a lehető legtágabb jogi keretek álljanak rendelkezésre. Ehhez igazodva azt a pragmatikus megoldást követtem, hogy negatív módon előtérbe helyezem a korlátok vázolását. Emellett hangsúlyozottan jelenítem meg a vallásgyakorlás azon eseteit, amelyek elképzelhetetlenek az állam pozitív jogvédelme, aktív cselekvése nélkül. Ez nem a kereteket kitöltő tartalommal szembeni negligáció, hanem annak

⁸ Ádám (2007, 27.) a teljesség igénye nélkül a lelkiismereti és a vallásszabadságnak mintegy húsz összetevőjét, részjogosítványát sorolja fel.

az értékfelfogásnak a közvetítése, amely szerint a vallásszabadság erősen individuális jellege nem tűri meg az állami szabályozás indokolatlan béklyóit. Sőt ellenkezőleg, az államnak elő kell segítenie ennek a jognak a mind teljesebb érvényesülését.

A vallásszabadság a kevésbé korlátozható jogok közé tartozik, de ez korántsem jelenti a teljes korlátozhatatlanságot. Természetesnek és okszerűnek tűnik, hogy egy zárt intézményben korlátozhatók a vallásszabadság egyes aspektusai. Annak érdekében, hogy ezt a kijelentést kellő módon alátámasszam, röviden áttekintem, hogy a vallásszabadság egyes elemei miként gyakorolhatók a személyes szabadság elvonásával járó büntetések, intézkedések során; amennyiben pedig korlátozás alá esnek, abban az esetben ez megfelel-e a nemzetközi jog és az alkotmányos rend követelményrendszerének, és ezzel mennyiben szolgálja a vallásszabadság alapjogának és az alkotmányos rend egyéb összetevőinek egymáshoz illeszkedő, optimális érvényesülését (ÁDÁM 2010, 121.).

Vókó György (2006, 169–189.) nyomán több helyen találkozhatunk azzal az állásponttal, amely szerint szabadságelvonás ideje alatt az alapjogokat érvényesülésük alapján három nagy csoportba lehet sorolni. Vannak olyan jogok, mint például az emberi élethez és méltósághoz vagy a testi és lelki egészséghez való jog, illetve a gondolat-, a lelkiismeret- és a vallásszabadság, amelyeket egyáltalán nem befolyásol a fogva tartás. Más jogok gyakorlását felfüggesztik a fogva tartás ideje alatt. Idetartozik többek között a személyes szabadság, a mozgás szabadsága, a gyülekezési jog. A harmadik csoportot azok a jogok alkotják, amelyeket korlátozva gyakorolhat tovább a fogvatartott (Vókó 2006, 169–189.). Ezek közé soroljuk a véleménynyilvánítás szabadságát, a sajtószabadságot [13/2001. (V. 14.) AB-határozat]. A kategorizálás kritikájaként megállapítható, hogy a vallásszabadság a korlátozható jogok körébe esik, amelyre a már többször hivatkozott nemzetközi emberi jogi dokumentumok is utalnak. Ezek közös vonása, hogy a korlátozás lehetséges okaiként szabályozták a közbiztonság, a közrend, közegészség vagy az erkölcsök, illetőleg mások jogainak és szabadságainak védelmét [CoU 1950, 9. cikk 2. pont; 61/2009. (XII. 23.) HM határozat 18. cikk 3. pont]. Ez alól csak a vallásszabadság olyan elemei képeznek kivételt, amelyek a jog számára egyébként is érinthetetlenek. Ilyen többek között a vallás megválasztása, megvallása, megváltoztatása, elhagyása stb. Ennek fényében kell értelmezni a *büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL tv.* (Bv. tv.) rendelkezését, amely szerint szabadságvesztés végrehajtása alatt az elítélt

lelkiismereti és vallásszabadsága a törvényben foglalt korlátozásoknak megfelelően gyakorolható [2013. évi CCXL. tv. 119. § n) pont].

Természeteszerű, hogy a szabadságjogok gyakorlása a különböző fogvatartási jogcímek és fogvatartási intézménytípusok esetében eltérő sajátosságokkal, eltérő korlátokkal rendelkezik. Ugyanakkor közös elem a fogvatartásból eredő kiszolgáltatottság. Ennélfogva a fogvatartottak olyan helyzetbe kerülnek, ahol egyes jogaik gyakorlása nem lehetséges a fogvatartási intézet közreműködése nélkül. Ezért méltán elvárható állami magatartás a jogok gyakorlását előmozdító hatékony közreműködés. Ellenkező esetben az állam nem teljesíti a pozitív alapjogvédelmi kötelezettségét, amely szerint nem csupán az emberi jogok megsértésétől való tartózkodás, hanem a jogok gyakorlásának biztosítása, az azt lehetővé tevő, elősegítő intézményrendszer működtetése is az állami kötelezettségvállalás körébe tartozik. A pozitív alapjogvédelmi kötelezettség mellett a korlátozás során mintegy vezérelyként kell szolgálnia annak a megállapításnak, hogy *„ahol az emberek alapjogai korlátozás alá esnek, ott a legteljesebb mértékben védelmet kell nyújtani az esetleges visszaélésekkel szemben”* (Vókö 2000, 85.). Ez hivatott biztosítani a jogok teljességét, a jogi védelmet és az ezen is túlmutató emberséget.

Az Alkotmánybíróság megállapítása szerint: *„Az elítélt nem tárgya a büntetés-végrehajtásnak, hanem alanya, akinek jogai és kötelezettségei vannak [...]. A büntetés-végrehajtás alkotmányos kereteinek szélső értékeit egyrészt az emberi méltósághoz, a személyi biztonsághoz való jog, másrészt a kínzásnak, a kegyetlen, embertelen, megalázó bánásmódnak és büntetésnek tilalma jelöli ki. Ezen belül a jogállamiságból, valamint az alapvető jogok lényeges tartalmának korlátozására vonatkozó alkotmányos tilalomból vezethető le, hogy a büntetések és az intézkedések végrehajtása címén az állam milyen mértékben avatkozhat az egyén életébe, korlátozhatja alapjogait és szabadságát”* [13/2001. (V. 14.) AB határozat].

A hazai alkotmánytan mára axiómaként elfogadott megállapítása szerint alapjog-korlátozás csak abban az esetben minősül alkotmányosnak, ha az törvényben történik, olyan mértékben, amely feltétlenül szükséges egy másik alkotmányos jog vagy érdek védelme érdekében, és nem eredményezi az alapjog kiüresedését, nem vonja el annak lényegi tartalmát. Az AB által már ítélezése kezdetén alapul vett szükségesség-alkalmasság-arányosság hármasan alapuló teszt alkalmazása a rendszerváltás óta némileg módosult, a korlátozás szükségességének okai közé bekerült a közérdek fogalma is, így a hangsúly az arányosság vizsgálatára tolódott (SCHANDA–BALOGH 2011). Az Alkotmánybíróság alapjogi próbáját és a formai követelményekre

vonatközo álláspontját az Alaptörvény részben sorai köze integrálta, így azokat megemlíti az I. és a IV. cikkben.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) három feltételt támaszt az alapjog-korlátozás jogszerűségének megállapításához:

1. a korlátozás törvényen alapuljon;
2. az egyezményben foglalt valamely (a vallásszabadság esetében a 9. cikkben foglalt) cél védelmére irányuljon;
3. a beavatkozás egy demokratikus társadalomban szükséges legyen (ebbe az elembe beleértendő az arányosság feltétele is).

A vallásszabadság jogszerűtlen korlátozásának megállapításához a Horváth Márta – Körmeny András szerzőpáros megállapítása szerint a bíróság az említettek megsértésén felül megköveteli, hogy az érintett vallás oly mértékben legyen filozófiai és intézményileg körülhatárolható, hogy azt azonosítani lehessen, továbbá, hogy a hatóság intézkedése lényeges elemét érintse a vallásgyakorlásnak, továbbá, hogy a panaszos ténylegesen törekedjen a vallás gyakorlására (HORVÁTH–KÖRMENDY 2009). E megállapításaikhoz több EJEB-határozatot is elemzés alá vontak. Észrevételként meg kell jegyezni, hogy az intézményi körülhatároltsággal összefüggésben hivatkozott EJEB-határozat a filozófiai meghatározottság hiányával ellentétben tényleges módon nem kifogásolta a vallási szervezet intézményi létének hiányát, mivel a vallás gyakorlása és ezen belül a közösségi vallásgyakorlás nem függ attól, hogy azt milyen státuszú szervezet keretein belül kívánják megvalósítani (ECHR 1977). A másik vitás kérdés a vallásgyakorlás lényegi elemének meghatározása. Ennek során az egyén szempontjából kell vizsgálni a vallásgyakorlás vitatott elemét. A vallási szervezet, amelyhez esetleg az egyén tartozik, legfeljebb orientációt képes szolgáltatni, de megeshet, hogy ami a vallási közösség álláspontja szerint nem képezi a vallásgyakorlás lényegi elemét, az az egyén számára lényeges. Igaz lehet ennek a fordítottja is: ami az egyén számára kevésbé lényeges, az a közösség megítélése szerint lehet, hogy nagyon is fontos. Ezért a vallásgyakorlás lényeges elemének megítélésakor az egyén oldaláról kell megvizsgálni a vitatott vallási gyakorlatot.

Szakmai konszenzus mutatkozik abban a kérdésben, hogy az alapvető jogok korlátozása szempontjából a büntetés-végrehajtás során speciális teszteket, külön zsinórmértékeket kell alkalmazni. Az arányosság mércéjével kapcsolatban a szakirodalom alapján több, egymástól elkülöníthető zsinórmérték különböztethető meg. Elméletileg helyeselhető, sőt kívánatosnak tekinthető az a felfogás, amely szerint a büntetés-végrehajtás alatt

az alapvető jogok korlátozásának mércéjét a büntetés céljaihoz kell igazítani. Ezt az elméleti megközelítést így fogalmazza meg Vókó György (2010, 245.): „*A szabadságelvonással sújtott személyekkel szemben alkalmazott korlátozásokat a szükséges minimumon kell tartani, és azoknak a kirovásuk alapjául szolgáló célokkal arányosoknak kell lenniük.*” A szabadságvesztés-büntetés célja minden esetben legitim állami cél kell, hogy legyen, amely vagy az államnak a közbiztonság megteremtése érdekében kifejtett tevékenységét vagy az állami büntetőhatalom érvényesülését szolgálja. Az általánosan elfogadott, uralkodó felfogás szerint a büntetés – és ezáltal áttételesen a büntetés-végrehajtás – célja a speciál-, valamint a generálprevencióban jelölhető meg. Ennek megfelelően olyan mértékű jogkorlátozás fogadható el, amely a célok megvalósulásának érdekében a legkisebb hátránnyal, korlátozással jár. Figyelembe véve azt a követelményt, amely szerint a büntetéssel összefüggő hátrányokat a lehető legkisebb mértékre kell korlátozni, megállapítható, hogy a jogkorlátozásnak meg kell felelnie a büntetés igazságos végrehajtásához fűzött követelményeknek, amelyhez hozzátartozik, hogy az elítélt a törvényben biztosított jogait rendeltetésszerűen gyakorolhatja (Vókó 2010, 253.). Ellenkező esetben az igazságtalan büntetés nem tölti be a rendeltetését, sőt azzal ellentétes hatást kíváltva, az elítéltnél ellenkezést, engedetlenséget vált ki (Vókó 2010, 257.). A Bv. tv. által meghatározottak szerint a szabadságvesztés-büntetés célja közelebbről tekintve egyfelől az ítéletben meghatározott joghátrány érvényesítése, másfelől a végrehajtás alatti reintegrációs tevékenység eredményeként annak elősegítése, hogy az elítélt szabadulása után a társadalomba sikeresen visszailleszkedjen, és a társadalom jogkövető tagjává váljon. E meghatározás alapján elmondható, hogy a jogalkotó az elítélt személyiségének fejlesztésére irányuló tevékenységet jelöli meg elsődleges feladatnak, de szemben a korábbi szabályozással már nemcsak azt tűzi ki a szabadságvesztés céljául, hogy az elítélt ne kövessen el újabb bűncselekményt, hanem azt is, hogy a társadalom hasznos tagjává is akarjon válni, mégpedig önnön meggyőződéséből eredően [1979. évi 11. tvr. 19. § (1) bekezdés]. A cél mint a jogkorlátozás arányosságának mércéje analóg módon alkalmazható lenne az ugyancsak szabadságelvonással járó büntető-eljárásjogi, szabálysértési jogi és rendészeti kényszerintézkedések alkalmával megvalósuló jogkorlátozással szemben. Ezek célja a speciálprevencióban, illetve a büntető- vagy szabálysértési eljárás gyors, hatékony és eredményes lefolytatásában jelölhető meg. Ez esetben a speciálprevenció a büntetéshez képest lényegesen egzaktabb, közvetlenebb, esetenként konkrét cselekményre vonatkozó és a nevelő hatást nélkülöző.

Ettől eltérően a rendészeti hatósági jogkörben elrendelt közbiztonsági őrizet célja az intézkedés alá vont személy személyazonosságának megállapítása, illetve a szabadságvesztés és a javítóintézeti nevelés céljainak megvalósulásának biztosítása. Ezeknek az alkotmányosan indokolható céloknak az érdekében megengedhető a jogkorlátozás. Ez azonban nem önkényes megfontolásból ered, hanem „szükségszerűen következik az ember és az alapjogok társadalmi, közösségi kötöttségeiből, az erőszakmentesség, a kiegyensúlyozott, békés emberi együttélés kétségtelenül szükséges előnyéből” (ÁDÁM 2010, 120.). Ez esetben azonban az intézkedés céljáról, úgy beszélhetünk, mint a jogkorlátozás indokáról, nem pedig úgy, mint az arányosság mércéjéről.

A büntetési célon mint arányossági mércén kívül ismert olyan meghatározás is, amely szerint az elismert jogok, illetve szabadságok gyakorlása az arányosság elvére figyelemmel csak abban az esetben korlátozható, ha az elengedhetetlen és ténylegesen az Európa Tanács, valamint az Európai Unió által elismert általános érdekű célkitűzéseket vagy mások jogainak, továbbá szabadságainak védelmét szolgálja (VÓKÓ 2010, 468.). Mások a korlátozás mércéjének egyik szempontját sem elvetve arra az álláspontra helyezkednek, hogy a jogkorlátozás általános értelmű szükségesség-arányosság klauzulája a fogvatartottak esetében speciális módon úgy érvényesül, hogy a személyes szabadságuktól megfosztott személyek csak olyan korlátozások alá vethetők, amelyek a szabadságelvonás céljához mérhetők vagy a szabadságelvonást végrehajtó intézet biztonságának és rendjének, a közegészségnek, illetve az ott lévők jogainak és biztonságának megóvásához szükségesek (HERKE–PÉTER 2002, 38.). E meghatározás a tekintetben általánosabb, hogy figyelembe veszi a szabadságvesztés-büntetésen túl az ugyancsak szabadságelvonással járó büntető eljárásjogi intézkedések alanyait is.

Fenti elméleti megállapítások helyességét nem vitatva azt állítom, hogy a szabadságvesztés és a szabadságelvonással járó kényszerintézkedések végrehajtása közben a jogok korlátozása – legalábbis a lelkiismereti és vallásszabadság esetében – tényleges módon nem a végrehajtás céljaival, hanem a fogvatartási intézmény rendjével és biztonságával állítható arányba.

Az intézet rendje és biztonsága ugyanakkor nem kizárólag a jogkorlátozás mércéjét jelöli ki, hanem egyben a korlátozás indokát is jelenti. Indokaim részletezése előtt megemlítem, hogy Vókó György a már idézett MTA

doktori értekezésében (2010, 467.) is említi, hogy: „*Minden korlátozást törvényben kell pontosan meghatározni, és az kizárólag akkor vezethető be, ha elengedhetetlen a börtönökben a rend, a biztonság és a biztonságosság fenntartásához.*” A büntetés-végrehajtás céljai nem azonosíthatók a végrehajtást foganatosító intézmény rendjével és biztonságával. Ugyanakkor az intézet rendje és biztonsága szoros összefüggést mutat mások jogainak, valamint szabadságának védelmével. Az intézet rendje és biztonsága – hasonlóképpen a közrendhez és közbiztonsághoz – mások jogainak, továbbá szabadságának érvényesülése érdekében való szabályozott rendet, illetve azon alapuló biztonságot jelent. A rend és a biztonság követelménye mintegy előfeltételét jelenti a büntetés-végrehajtási célok megvalósulásának. Ennélfogva alapjogkorlátozási szempontból a büntetés célja, illetve az intézet rendje és biztonsága egymástól eltérő mércéket jelent. Ugyanez elmondható a szabadságelvonással járó intézkedésekkel kapcsolatban is.

A Bv. tv. expressis verbis a büntetés-végrehajtási intézet rendjét határozza meg a jogkorlátozás zsinórmértékének, amikor úgy rendelkezik, hogy: „*Az elítélt és az egyéb jogcímen fogva tartott az Alaptörvényben meghatározott alapvető jogait, valamint egyéb jogait és kötelezettségeit – a törvényben, a bíróság ítéletében, valamint a bíróság és az ügyészség egyéb határozatában meghatározott korlátozásokkal vagy tilalmakkal – a büntetés-végrehajtás rendjével összhangban gyakorolja, illetve teljesíti*” [2013. évi CCXL. tv. 9. § (1) bekezdés].

Az EJEB gyakorlatában is felmerült a bv. intézet rendje és biztonsága mint legitim jogkorlátozási indok. Egyik ügyben a kérelmező fogvatartott megigényelte a *Test és lélek koreográfiája* című művet. A kérelem teljesítését a büntetés-végrehajtási intézet vezetése megtagadta tőle, arra hivatkozva, hogy a kötet egyik illusztrált fejezete a harcművészetekkel és a védelmi technikákkal foglalkozik, amelyek ismerete a fogva tartás biztonságát veszélyeztethetné. A Bizottság álláspontja szerint a kérelmező jogainak korlátozása kellően indokolt volt mások jogainak és szabadságainak védelme érdekében, így a kérelmet elutasította (ECHR 1976). Az említett határozat rámutat a bv. intézet biztonsága és mások jogainak szoros kapcsolatára. Ebben a kapcsolatrendszerben a biztonság éppúgy szolgálja az intézet „lakói” jogainak érvényesülését, mint a falakon kívüli társadalom tagjainak a közbiztonság. A büntetés-végrehajtási intézetben ugyanakkor a mérce minden szempontból szigorúbb. Feltételezhető, hogy az ügyben említett könyv nem sérti a társadalom tagjainak jogát, szabadságát, és nem sérti a közbiztonságot sem, mert, ha mégis így lenne, abban az esetben vélhetően nem került

volna közforgalomba. Ebből az következik, hogy a strasbourgi mérce szerint a biztonság, illetve mások jogának, szabadságának távoli veszélyeztetése is elegendő ahhoz, hogy a bv. intézetben indokolható legyen a jogkorlátozás. A határozatban kifejezték az arányosság mércéjét is, mivel a bíróság olyan mértékben találta korlátozhatónak a fogvatartott jogát, amilyen mértékű veszélyeztető cselekménnyel szemben az intézet rendjét szolgálni hivatott (MURDOCH 2007).

Annak megítélésében, hogy a büntetés-végrehajtási intézetekre meghatározott különös mérce miként alkalmazható, figyelemmel kell lenni a lelkiismereti és vallásszabadság-korlátozás kiegészítő mércéjeként alkalmazható összehasonlító (komparatív) teherpróbateszt eredményére. Ez a teszt arra ad választ konkrét ügyben, hogy: *„Az általános törvények alól tehető-e kivétel a lelkiismereti vagy a kultuszszabadságra tekintettel. Az igényelt kivétel akkor alkotmányos, ha szorosan kapcsolódik a hittételhez, vallási szertartáshoz; és a kivételes szabályozás nem jár mások, így a vallási közösségen kívüli személyek jogainak sérelmével”* (CHRONOWSKI 2011, 13.).

E teszt alkalmazható például a lelkeszi kapcsolattartás megítélésekor. Mint azt bemutattuk, a kapcsolattartásra jogosultak körében az egyházi személyek privilegizált helyet töltenek be. A szabályozás alkotmányosságának megállapításához vizsgálni kell azt, hogy ez a kapcsolattartás szorosan kötődik-e a hitételhez, illetve jár-e mások jogának sérelmével?

A büntetés-végrehajtási intézet rendjét mint a jogkorlátozás indokát és egyben mércéjét a Bv. törvény tovább pontosítja, illetve szigorítja, amikor úgy rendelkezik, hogy: *„Az elítélt jogait személyesen vagy védője, illetve fiataikorú esetén törvényes képviselője útján, a bv. intézet rendjével és biztonságával összhangban gyakorolja.”* [2013. évi CCXL. tv. 118. § (5) bekezdés] Ilyen módon az intézmény rendje mint az alapvető jog korlátozásának speciális mércéje kiegészül az intézmény biztonságának követelményével. A törvény a büntetés-végrehajtás céljait nem említi mint jogkorlátozási indokot, csupán az annak érdekében történő együttműködést írja elő [2013. évi CCXL. tv. 118. § (4) bekezdés]. Az együttműködés megvalósulása érdekében a különböző rezsim szabályokban megmutatkozó, kellően differenciált ösztönző rendszert alakítottak ki. A börtönök és általában a fogva tartást szolgáló intézmények biztonságának összetettségét mutatja, hogy esetükben a biztonság három fő eleme különböztethető meg, úgymint a személyi biztonság, a vagyonbiztonság és a tevékenység (működés) biztonsága. *„A személyi biztonság az emberek életére, testi épségére, egészségére, személyi szabadságára, a vagyonbiztonság a létesítmények,*

vagyontárgyak meglétére, sértetlenségére, a működés biztonsága a feladatok, tevékenységek zavartalanságára terjed ki. Erre figyelemmel az objektumok biztonsága olyan helyzetet, állapotot jelent, amelyben az ott tartózkodó emberek élete, testi épsége, az anyagi javak léte, sértetlensége, továbbá az objektumok belső rendje, működése megfelelően biztosított a biztonságukat sértő vagy veszélyeztető cselekményekkel és eseményekkel szemben” (CSORDÁS 2008, 35.). Ezen meghatározás mellett a biztonságnak külső és belső oldalai különböztethetők meg. Míg az előbbi azt jelenti, hogy az egyes objektumok biztonságát a külső körülmények is befolyásolják, ezzel egyidejűleg az objektum biztonsági állapota is befolyásolja a környezetét; addig a biztonság belső oldala az objektumon belüli biztonsági helyzetet foglalja magában (CSORDÁS 2008, 35.).

Közelebbről tekintve a börtönrendszer biztonsága olyan állapotot jelent, amelyben az egyes börtönök a rendeltetésüknek megfelelően, zavartalanul működhetnek, a fogvatartottak és a személyzet jogai és kötelezettségei háborítatlanul érvényesülhetnek (FEJES–CSORDÁS 1985, 2.). Ez a rend elengedhetetlen a fogva tartás törvényes végrehajtásához. E biztonsági rendszeren belül megkülönböztethető a fogva tartás biztonsága és az egyes bv. intézetek mint védendő objektumok biztonsága. *„A fogva tartás biztonsága az egyes fogva tartott személyek esetében érvényesül, amely kiterjed a fogva tartás fizikai tényére, a fogvatartott életének, testi épségének megóvására, valamint a bv. intézet, a környezet és más személyek védelmére az általa elkövethető veszélyes cselekményekkel szemben.”* (CSORDÁS 2008, 37.)

Ehhez képest: *„A bv. intézet – mint objektum – biztonsága azt jelenti, hogy az ott tartózkodó személyek élete, testi épsége, személyi szabadsága, az anyagi javak sértetlensége, valamint a büntetés-végrehajtási feladatok zavartalan ellátása a jogszabályi rendelkezéseknek megfelelően biztosított a biztonságot veszélyeztető cselekményekkel szemben.”* (CSORDÁS 2008, 37.)

Az *Európai Börtönszabályok* értelmezésében a börtönrendszer biztonságának külső oldala a szökések megakadályozásán és a visszaesés megelőzésén keresztül a társadalom védelmét és az igazságszolgáltatás zavartalan működését szolgálja (ET 2006, 51. pont). A biztonság belső oldala pedig a bv. intézet rendjét, működését, az ott tartózkodó személyek védelmét, biztonságát szavatolja (ET 2006, 52. pont). A biztonsági rendszerek működése és magának a biztonságnak a fenntartása szükségszerűen bizonyos mértékű korlátozásokat feltételez.

Az intézeti rend és biztonság nem önmagáért való követelmény, hanem alkotmányos jogok és értékek, valamint a büntetési célok érvényesülésének

feltételeit jelentik. Ennek megfelelően legalább három okból szolgálhat alapvető jogkorlátozás indokaként. Egyfelől az intézményi rend hivatott szolgálni azt, hogy a szabadságelvonással létrejövő kényszerközösség tagjainak jogait, szabadságát a közösség többi tagja ne sértse. A szabadságelvonás jellegéből adódóan a szabad helyváltoztatáson túl az élet más területein is beszűkíti az egyén cselekvési lehetőségeit. Korlátozottá válnak a politikai jogai, a külvilággal való kapcsolata, a birtokláshoz való jogon keresztül a tulajdonhoz való joga, és a szigorú napirend szerinti élet tovább szűkíti az általános cselekvési szabadságot. A szabadságelvonás új életközösségbe helyezi az egyént, ahol a továbbiakban kényszerű módon kell együtt élnie másokkal. Ez számtalan konfliktusnak lehet forrása. Az intézetek szabályai részben e konfliktusok közötti kiegyenlítő szerepet töltik be – például a különválasztás szabályaival vagy a napirend előírásaival –, részben pedig hozzájárulnak a fogva tartás céljainak megvalósulásához. Az intézeti szabályoknak ez a szerepfelfogása szoros összefüggést mutat azzal, hogy alapjogkorlátozási indokként szolgálhat mások jogainak és szabadságának védelme. Másfelől a büntetés-végrehajtás állami feladatát elsősorban állami büntetés-végrehajtási intézetek látják el. A csekély kivételnek tekinthető magántőke bevonásával létesülő intézeteket is állami alkalmazottak működtetik állami szabályok szerint, így részét képezik a büntetés-végrehajtási rendszernek. Ezért elmondható, hogy a bv. intézet rendje és biztonsága sajátos területét jelenti az állami szervek és ezen keresztül az állami élet rendjének és biztonságának. Végül pedig igaz ugyan, hogy a szabadságuktól megfosztottak kikerülnek a társadalom mindennapi életéből, de ettől még az államilag szervezett társadalom tagjai maradnak. Mint ilyeneket, továbbra is megilleti őket az állam által szavatolt biztonság. Ez a biztonság jelen esetben nem azonosítható teljes mértékben a közbiztonsággal, mint-hogy az intézeti biztonság fogalmi köre felöleli a biztonság számos más aspektusát is, mint például a tűzbiztonság, munkabiztonság. Megjegyzést érdemel, hogy ismert olyan szakirodalmi álláspont, amelyik a közbiztonságot a biztonság általános szintjéhez, a bv. intézetek biztonságát pedig a különös szinthez sorolja. A különbségtétel alapja az, hogy az utóbbi esetben egy meghatározott szervezet, illetve tevékenységfajta sajátos biztonsági körülményei a meghatározók (CSORDÁS 2008, 35.).

A további elemzés során a vallásszabadság korábban ismertetett tartalmi elemeiből szükséges kiindulni. A vallás megválasztása, minthogy a jog által érinthetetlen terület, így semmiféle korlátozás alá nem eshet. Lényegét tekintve a vallási meggyőződés kinyilvánítása sem eshet korlátozás alá. Sőt

a jog kifejezetten védi azáltal, hogy valamennyi nemzetközi emberi jogi dokumentum leszögezi, hogy senkit nem érhet hátrányos megkülönböztetés vallási meggyőződése miatt. A védelem a jog természeténél fogva csak a kinyilvánított meggyőződéssel összefüggésben értelmezhető. Ennek a részjogosultságnak tipikusan a kiszolgáltatott élethelyzetekben mutatkozik meg az eszközjellege. Arra ugyan senki nem kötelezhető, hogy vallási meggyőződését kinyilvánítsa, de ez a jog biztosít lehetőséget arra, hogy valaki a vallásszabadság jogával minél szélesebb körben élni tudjon. A ki nem nyilvánított vallási meggyőződést, illetve közelebből a ki nem nyilvánított vallási igényt a jogalkalmazó nem képes akceptálni. A szabadságelvonás alatt gyakorolható vallásos cselekményeket az állami közreműködés szempontjából két csoportra bonthatjuk.

Az elsőbe azok a cselekmények tartoznak, amelyek semmilyen állami közreműködést nem igényelnek, ezért ezek természetükből eredően nem is eshetnek korlátozás alá. Ilyen többek között az egyéni imádság, a vallás tanítása (terjesztése). A másik csoportba azok a vallásos cselekmények tartoznak, amelyekhez szükséges az állam meghatározott aktusa vagy tevékeny magatartása, amely nélkül a vallási cselekmény nem volna gyakorolható.

Az állami aktusok többnyire jogalkotásban öltönek testet azáltal, hogy valamely norma egy vagy több meghatározott vallási cselekmény végzésére lehetőséget biztosít mindazok számára, akik e jogukat gyakorolni kívánják. Az általánostól eltérő lehetőségek biztosítása tartozik ide, amelyekkel a jogalkotó a vallásgyakorlásra tekintettel az általános magatartási szabályok alól kivételt teremt. E lehetőségek a vallásgyakorlás jogának körébe esnek, de nem minősülnek abból levezethető alanyi jogoknak.

A jellegüket tekintve jogosító és kondicionális normák nem konstitúálják, csupán szabályozzák a vallásgyakorlás egyes elemeit jelentő lehetőségeket. Ezért az ide tartozó jogok nem a Bv. törvényből erednek, hanem a vallásszabadság és közelebbről a vallásgyakorlás alkotmányos jogában benne foglaltatnak, a büntetés-végrehajtási szabályok csak a joggyakorlás feltételeit és módját biztosítják, illetve szabályozzák.

Többek között ilyen a kegytárgyak birtoklása és használata. Erre a jogalkotó lehetőséget biztosít mindazok számára, akik ilyen módon kívánják

vallásukat gyakorolni. Ez az általános szabályok alól kivételt jelent, mert a vallást nem gyakorlók számára szűkebb a birtokolható tárgyak köre [16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 1. sz. melléklet]. Emellett az engedélyezés jogszabályi felhatalmazáson alapuló egyedi ügyben való döntésben is materializálódhat. Példa lehet erre a bejegyzett egyház lelkészével való kapcsolattartás, amelyre az esetek egy részében a szabadságtól megfosztott személy kérelmére kerül sor. Ez a kérelem jogszabályban meghatározott rendkívüli események idején – nagyon szűk körben – megtagadható [2013. évi CCXL. tv. 154. § (1) bekezdés]. De példaként említhető a közösségi alkalmakon való részvétel is. Meghatározott vallási cselekmények megéléséhez, elvégzéséhez szükséges az állam tevékeny, aktív közreműködése, minthogy ezek helyszín- és eszköz-igénye a zárkán kívül áll rendelkezésre. Tipikus példaként említhető a vallási étkezés biztosítása, hiszen a szabadságuktól megfosztott személyek ellátásáról az állam gondoskodik.

Ha valaki nem nyilvánítja ki a meggyőződését, abban az esetben saját maga elől zárja el annak lehetőségét, hogy vallásának azon elemeit gyakorolja, amelyek az állam megengedő magatartását vagy aktív közreműködését igénylik. A meggyőződés kinyilvánítása általában nem kötött semmilyen jogi formához, meg lehet tenni szóban, írásban vagy akár ráutaló magatartással is. Bármilyen vallásos cselekmény elvégzésére vonatkozó igény bejelentése alkalmas lehet arra, hogy abból az egyén vallási meggyőződésére vonatkozó következtetés levonható legyen. Ugyanakkor meglehet, hogy az ilyen módon levont következtetés pontatlan vagy hamis lesz, mert az egyén által kifejezett igény mögött nem csupán a tényleges meggyőződés megélése, hanem számtalan mögöttes indok húzódhat. Az igények kielégítése szempontjából ennek azonban nincs jelentősége. Ebből pedig az a következtetés is levonható, hogy a joggyakorlás nem a belső meggyőződéshez, hanem a kinyilvánított igényhez köthető. A bv. intézetek bevett gyakorlata szerint a vallási igényeket úgynevezett „kérelmi lapon” kell továbbítani a reintegrációs tisztnek, aki annak alapján megteszi a szükséges intézkedéseket. Az állam a személyes szabadság elvonásával járó élethelyzetek alapesetének a szekularizált, vallás-talan meggyőződésű személyt tette. A világnézetileg semleges államnak azt kell biztosítania, hogy ehhez képest bármely más meggyőződés szabadon, ugyanakkor mások jogának sérelme nélkül megélhető legyen. Ennek a szabadságnak azonban a szabadságtól megfosztott egyén élethelyzete gátat szab.

A vallásszabadság részét képező vallásgyakorlás (vallásos cselekmények végzése, ezeken való jelenlét, a vallás életvitelszerű megélése) olyan cselekményekben mutatkozik meg, amelyek összhangját meg kell

teremteni az intézmény rendjével, a fogvatartotti közösségben élők jogaival, és törekedni kell arra, hogy megfeleljen a fogva tartás céljainak. A vallási meggyőződés tanítása nem csupán a nevelési intézmények keretei között megvalósuló vallásoktatást biztosítja, hanem annak jogát is, hogy az egyén mások előtt akár térítő jelleggel hirdesse vallási meggyőződését. Némely fogvatartási helyszínen a tanítás jogához kapcsolódó intézményekkel, szervezetekkel, más helyeken ugyanennek biztosítását szolgáló együttműködési rendszerrel találkozunk.⁹ A tanítás joga önmagában véve a vallásszabadság nem korlátozható elemei közé tartozik. Az államnak a semlegességéből fakadóan az eszmék, nézetek pluralitását kell biztosítania és ennek közösségi dimenzióját is összhangba kell hoznia a zárt intézményi keretekkel.¹⁰ Végül említést érdemel, hogy a vallási adattal való önrendelkezés a vallásszabadság nem korlátozható elemei közé tartozik.

Vallásgyakorlás a büntetés-végrehajtási intézetekben

Büntetés-végrehajtási intézetben lévőket az alábbi jogcímek alapján tarthatják fogva: szabadságvesztés büntetése, büntetőjogi elzárás, letartóztatás, rendbíróság helyébe lépő elzárás, az *Európai Unió tagállamaival folytatott bűnügyi együttműködésről szóló 2012. évi CLXXX. törvény* szerinti őrizet, átadási és ideiglenes átadási letartóztatás, ideiglenes végrehajtási letartóztatás, az eljárási jogsegély keretében ideiglenesen átszállított személy fogva tartása, a *nemzetközi bűnügyi jogsegélyről szóló 1996. évi XXXVIII. törvény* szerinti őrizet, kiadási és ideiglenes kiadási letartóztatás, az eljárási jogsegély keretében ideiglenesen átvett személy fogva tartása, illetve – ameddig az átvételről a bíróság nem határoz – a külföldi bíróság által kiszabott

⁹ Lásd bővebben a később bemutatandó kérdést: Börtönlelkészi Szolgálat, börtönmissziók, illetve az egyházak együttműködése az idegenrendészeti fogvatartási helyekkel.

¹⁰ A vallás tanításával kapcsolatban kell megemlíteni, hogy az iszlám radikalizálódás egyik színtere éppen a börtönök világa. Legalábbis erre enged következtetni az, hogy a 2015. június 20-ai toulouse-i túszejtés elkövetője Mohamed Merah 18 hónapos börtönbüntetése alatt fordult az iszlám radikalizmus felé. Ezzel kapcsolatban mutat rá Peter R. Neumann, hogy a börtönökben való radikalizálódásnak két lehetséges formája van: 1. radikális imámok által, akiknek a börtönökben való megjelenése mostanra csaknem kizárt, illetve 2. radikális iszlamista rabtársak által. A radikális eszmék követése a börtönben segítheti az elszigetelődés megtörését, és tiszteletet ébreszthet a rabtársak körében (NEUMANN 2009).

szabadságvesztés ideiglenes végrehajtása, valamint szabálysértési elzárás. Gyakorlati jelentősége miatt a szabadságvesztésre, a letartóztatásra és az elzárásra fókuszálva mutatom be a bv. intézeteken belüli vallásgyakorlást.

A változatos fogvatartási jogcímek közös sajátossága, hogy amennyiben a szabadság elvonására büntetés-végrehajtási intézetben kerül sor, abban az esetben a végrehajtás alanya és az állam között büntetés-végrehajtási jogviszony keletkezik. E jogviszony legfontosabb jellemzőjének sommás esszenciáját adja Vókó György (2014, 4.): *„Az általános állampolgári jogi helyzetben bekövetkező változás mértéke adja a büntetés-végrehajtási jogi helyzet tartalmát.”* A meghatározásban említett változás a jogok többsége esetében tényleges módon korlátozást jelent. A büntető igazságszolgáltatás eredményes működésének egyik feltétele, hogy a büntetéssel szükségképpen együtt járó negatív hatásokat is kizárja, vagy a lehető legkisebb mértékre korlátozza. Éppen ezért az állampolgári jogokat is csak olyan mértékben lehet korlátozni, amennyiben elkerülhetetlen, és nem haladhatja meg azokat a határokat, amelyek a büntetés igazságos végrehajtásához feltétlenül szükségesek. A büntetés egyik célja a társadalom védelme a bűnelkövetőtől, de ennek során szempontként kerül előtérbe, hogy magát az elkövetőt is meg kell védeni a társadalom haragjától. Emellett sajátos szempontként érvényesül a törvényesség, ugyanis, ha a végrehajtási tevékenység nem törvényes, nem várható el, hogy kiváltsa az állam törvényei iránti tiszteletet, és természetesen nem felel meg a jogállamiság követelményeinek sem (Vókó 2010, 241.). Ezért az igazságszolgáltatási és büntetés-végrehajtási szervek működésében a leghangsúlyosabb követelmény a törvényesség megtartása. Az elítéléssel az állampolgári jogok törvény szerinti korlátozása nem abszolút, az elmarasztalt személy nem válik teljesen jogfosztottá, nem a büntetés-végrehajtás tárgya, hanem olyan alanya, akit a büntető szankció végrehajtása során jogok illetnek meg, és kötelezettségek is terhelnek. Az elítéltek vagy az eljárás jogi intézkedés hatálya alatt állók jogainak biztosításával és szükséges mértékű differenciált köteleességek teljesítésével lehet összhangot teremteni a büntetés-végrehajtási rendszer működése, valamint a büntetőjogi, büntetőeljárási célok között.

Az *Európai Börtönsszabályok* (ET 2006) 46. pontja szerint:

„Amennyire az keresztülvihető, minden fogoly számára biztosítani kell, hogy kielégíthesse vallásos, lelki és erkölcsi életének szükségleteit azzal, hogy részt vehet az intézményben tartott vallásos összejöveteleken és birtokában tarthat bármely szükséges könyvet vagy szakirodalmat.”

A hazai szabályozás általános szintjén a Bv. tv. az állam számára aktív cselekvést meghatározó szövege szerint: „*A bv. intézetben minden elítélt számára lehetővé kell tenni, hogy lelkiismereti és vallási meggyőződését szabadon megválassza vagy megváltoztassa, vallását gyakorolhassa.*” [2013. évi CCXL. tv. 126. § (1) bekezdés] Ugyancsak lehetővé kell tenni, hogy az elítélt az egyházi személy, a vallási egyesület vallásos szertartást hivatásszerűen végző tagja, az egyházi jogi személy vagy a vallási egyesület által megbízott más személy általi gondozásban részesülhessen [2013. évi CCXL. tv. 126. § (2) bekezdés]. A vallásgyakorlás módja nem sértheti a fogva tartás rendjét és biztonságát. A bv. intézet rendjére vonatkozó előírásokat a házirend tartalmazza, amely külön meghatározza a vallási szertartások időrendjét.

A büntetés-végrehajtás szabályozása és gyakorlata elvi szinten hangsúlyozza az egyéniesítés szükségességét, ugyanakkor számtalan módon fellelhető az uniformizálásra való törekvés, amelynek legszembeűnőbb példája a külső megjelenés egységesítése. Ennek megfelelően a rabok ékszerszemmel sem viselhetnek. Közismert, hogy némely vallási kegytárgyat vagy annak valamely szimbólumát gyakorta ékszerként viselik. Annak érdekében, hogy se a bv. intézet rendje, se pedig a vallásszabadság csorbát ne szenvedjen, az elítélt magánál tarthatja a vallása gyakorlásához szükséges könyveket, írásos anyagokat és kegytárgyakat, de ez utóbbiakat ékszerként, díszként vagy megkülönböztető jelként nem viselheti magán [2013. évi CCXL. tv. 126. § (3) bekezdés;]. Minthogy a személyes tárgyak birtoklása szigorú rendhez kötött és e rend alól a kegytárgyak némiképp kivételt képeznek, ezért a praxisban felmerülhet a visszaélés lehetősége. Ennek elkerülése érdekében a büntetés-végrehajtási intézet a kegytárgyak vallásgyakorláshoz való szükségességének megállapításához az adott egyházi személy és egyesület adekvát képviselőjének állásfoglalását kérheti [2013. évi CCXL. tv. 126. § (3) bekezdés]. Emellett figyelemmel kell lenni arra az általános érvényű meghatározásra, amely szerint az elítélt nem tarthat az intézetben olyan tárgyat, amely az intézet rendjét, a fogva tartás biztonságát, a szabadságvesztés végrehajtásának rendjét vagy ezek fenntartását és ellenőrzését, illetve az elítélt vagy más személy testi épségét, illetve egészségét veszélyezteti. Továbbá olyan tárgyat sem tarthat magánál, amely alkalmas arra, hogy használatával az elítélt önállóan vagy másokkal közösen bűncselekményt kövessen el, vagy – ha ellene büntető-eljárás van folyamatban – a büntetőeljárás eredményességét veszélyeztesse [2013. évi CCXL. tv. 129. § b)–c) pont]. A biztonságra vonatkozó szabályok értelemszerűen vonatkoznak a vallási kegytárgyakra is.

A Bv. tv. figyelemre méltó megfogalmazásában: „Az elítélt számára lehetővé kell tenni, hogy a bv. intézetekben megvalósítható vallásos szertartásban részesüljön a vallási közösség előírásainak megfelelően.” [2013. évi CCXL. tv. 126. § (4) bekezdés] A büntetés-végrehajtás egyik sajátosságát jelentő zárt intézményi rend szükségessé teszi a vallásgyakorlás közösségi, illetve külső kapcsolattartást igénylő formáinak napirendbe illesztését [16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 44. § (1)–(2) bekezdés i) pont]. E szigorú rend alól kivételes esetekben törvényi felhatalmazás alapján el lehet térni. Ilyenként fogalmazza meg a Bv. tv. a súlyos, életveszélyes állapotban lévő elítéltet, akinek kérelmére az egyházi személlyel vagy a vallási egyesület vallásos szertartást hivatásszerűen végző tagjával való találkozást soron kívül lehetővé kell tenni [2013. évi CCXL. tv. 126. § (4) bekezdés].

Különös figyelmet érdemel a vallási szertartásban való részesülés joga. A törvény nem a „részvétel”, hanem a „részesülés” fogalmat használta. Ez arra utal, hogy a törvény az olyan egyénileg gyakorolható vallásos szertartásokban való részesülést is a szabályozás körébe vonta, amelyet az egyházak szolgáltatnak ki, mint például keresztség, konfirmálás, áldozás, bérmlás, úrvacsora, házasságkötés stb.

A bv. intézet végrehajtási fokozatok szerint és azon belül is különböző rezsimszabályok szerint működő részlegei az alapjog-korlátozásra nézve további differenciálásra adnak lehetőséget. A büntetés-végrehajtás általános szabályaitól való eltérés szintén törvényi szabályozást igényel. Az alapjogkorlátozási tesztet is külön-külön el kell végezni az egyes végrehajtási fokozatok és különböző rezsimek vonatkozásában. Ha a bv. intézetben belüli részlegek közötti rezsimszabályokat a vallásgyakorlás – és tulajdonképpen a külvilággal való szabad kapcsolattartás – szempontjából mérjük, akkor két szélső értéket figyelhetünk meg. A skála egyik pólusán a hosszú idő speciális részleg (HSR), a másikon pedig a vallási részleg található. Míg előbbi esetében az alapvető jogok legsúlyosabb korlátozási lehetőségét látjuk, addig a vallási részleg arra szolgál, hogy az elítélt mind teljesebb módon meg tudja élni a családi élethez, illetve a vallás szabad gyakorlásához fűződő jogait. HSR alkalmazása esetén a jogalkotó csupán az egyéni vallásgyakorlást biztosítja automatikusan, a közösségi vallásgyakorlás pedig már a bv. intézet parancsnokának engedélyéhez kötött [2013. évi CCXL. tv. 105. § (4) bekezdés f) pont].

A HSR-ben elhelyezett elítélt előélete alapján a jogalkotó vélelmezi, hogy a vallási szertartásokon való részvétele a bv. intézet rendjét és biztonságát veszélyeztetné, ezért e szabály minden elméleti megfontolást mellőzve engedélyhez köti a közösségi vallásgyakorlást. Ehelyett alkotmányosabb volna, ha a jogalkotó a részvételtől való eltiltás feltételeit szabályozná.

A vallási részleg – mint azt később részletesen feltárom – biztosítja a hozzátartozókkal és a vallási közösség képviselőjével való aktív, valamint szoros kapcsolatot.

Az egyéni vallásgyakorlás biztosításaként az elítélt jogosult a vallási előírásoknak megfelelő étkezés biztosítására. Időről-időre felüti a fejét a joggal való visszaélés, annak a feltételezésnek az alapján, hogy valamely vallási irányzat érendje szerint való étkezés jobb ellátást jelent, mint amit a bv. intézet általában nyújt (HORVÁTH–KÖRMENDY 2009, 31.). Ennek ellenére a jogalkalmazó büntetés-végrehajtási intézet nem lehet abban a helyzetben, hogy megítélje bárki vallási meggyőződésére tett nyilatkozatának valóságtartalmát. Ezért amennyiben az intézet mégoly bizonyos is a nyilatkozat valótlanságában, akkor sem tehetne mást, mint annak elfogadását, mert ellenkező gyakorlat végső fokon oda vezetne, hogy az állami szervek a lelkiismereti és a vallásszabadság jogával ellentétesen, az egyén önrendelkezési jogát megsértve dönthetnének arról, hogy kinek milyen meggyőződése van, illetve legyen. Az egyéni vallásgyakorlás sajátos aspektusát veti fel a szülőnek, gyámnak az a joga, hogy a kiskorú gyermek erkölcsi, vallási neveléséről, vallásos oktatásáról döntsön, és arról megfelelően gondoskodjon. A szabadságvesztés végrehajtása során az elítélt szülői felügyeleti joga korlátozás alá esik, ez azonban nem érinti azt a jogát, hogy véleményt nyilváníthasson kiskorú gyermeke vallási neveléséről, és azt a szülői felügyeletet gyakorló szülővel vagy a törvényes képviselővel közölhesse [2013. évi CCXL. tv. 119. § e) pont; 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 111. §].

A szabadságjogok jellege azt a követelményt támasztja, hogy azokat bárki – a törvényben foglalt esetleges korlátozás keretei között – engedély nélkül gyakorolhassa. Alkotmányosan nem megengedhető, hogy a vallási gyűléseken való részvételt a jogalkotó bármely állami szerv engedélyéhez kösse. Ezért a Bv. tv. a közösségi vallási alkalmakon való részvételt általános jelleggel teszi lehetővé. Ehhez képest állapítják meg a korlátozás lehetséges indokait. Ezek szerint az elítélt nem vehet részt az istentiszteleten, ha jelenléte a bv. intézet rendjét vagy a biztonságot veszélyezteti, vagy

magánelzárást tölt [2013. évi CCXL. tv. 126. § (5)–(6) bekezdés]. Ebben az esetben az illető személy eltávolítható a közösségi vallási alkalom látogatásától. A tiltás jogkövetkezménye nem eredményezheti azt, hogy az elítélt általános jelleggel bármely, avagy valamennyi vallási rendezvényen való részvétele tiltott legyen. Ilyen módon biztosítható, hogy a szabadságjog gyakorlása ne állami diszkrecionális döntéssel muladjon, ugyanakkor biztosított legyen az alkotmányosan megengedhető érdekek miatt való jogkorlátozás lehetősége.

Az egyházak szerepe a büntetés-végrehajtásban

Az egyházak tevékenységének általános vonásai

A 19. századi magyarországi börtönügyi reform következtében az 1850-es évek végére a fogvatartottak felekezeti megoszlásának figyelembevételével a fegyházak mellé állandó lelkészeket neveztek ki, akik gondoskodtak a kötelező vallási és erkölcsi oktatásról. Ugyanennek az évszázadnak a '60-as évei végére kialakultak a fegyházak mellett működő lelkészi állomások, „az összes népesebb hitfelekezetek részére” (KIM 1885, 4–5.). Ez időtől kezdve vesznek részt az egyházak szervezeten és állami támogatással az állami büntetés-végrehajtásban. Olyan, a hitéleti tevékenységeken (istentiszteleti alkalmak, hitoktatás, egyéni lelki gondozás) túlmenő sajátos feladatokat vállaltak az egyházak, mint például az erkölcsi nevelés, a családtagokkal való levelezés lebonyolítása, amelyen keresztül a családi viszonyok erősödését remélték (KIM 1885, 6.). Ez utóbbi feladat már előre vetíti a jelenleg reintegráció – korábban reszocializáció – fogalmakkal jelölt büntetés-végrehajtási célokban vállalt közreműködést.

Az *Európai Börtönszabályok* (ET 2006) 47. pont 1. alpontja az alábbiak szerint rendelkezik:

„Ha az intézményben jelentékeny számú, azonos vallású fogoly él, ezen vallás egy szakképzett képviselőjét kell kinevezni és jóváhagyni. Ha a foglyok száma indokolttá teszi, valamint a körülmények megengedik, ezt az intézményben állandó igénybevételekre kell hozni.”

Az ajánlószöveges szabályok megfogalmazzák a vallásgyakorlás szervezett-ségének követelményét. Az egyházak elsődleges feladata a vallásgyakorlás

szervezése, illetve a közösségi vallásgyakorlás szervezeti kereteinek megteremtése. A vallásgyakorlásnak nem képezi feltételét a szervezett közösségi forma. Ugyanakkor tagadhatatlan, hogy a jogok érvényesítésében előnyösebb helyzetet teremt azok szervezett keretek között zajló, kollektív elemeket sem nélkülöző gyakorlása. Annak érdekében, hogy a vallásgyakorlás során az egyházak lehető legszélesebb köre tudja betölteni rendeltetését, a Bv. törvény hivatalos kapcsolattartói rangra emelte azoknak a vallási közösségeknek a képviselőit, amelyek a büntetés-végrehajtási szervvel együttműködési megállapodást kötnek. Az együttműködési megállapodások jogi alapját megteremtő rendelkezés szerint ezek célja a szabadulás utáni társadalmi beilleszkedés elősegítésében, valamint egyéb karitatív tevékenységekben és ezeken keresztül a büntetés céljának elérésében való közreműködés. Az egyházak szerepe elsődlegesen a vallási tevékenységek szervezése, amely feladat nem csupán az egyház saját felfogása szerinti tagjainak vallási életére terjed ki, hanem magában foglalja azokat a térítő jellegű tevékenységeket, amelyek a legtöbb egyház önmeghatározásának attribútumát képezik. Mindemellett az egyházak tényleges társadalmi szerepe nem szűkíthető le a hitéleti tevékenységek szervezésére. Az Ehtv. szabályozása szerint az egyházak tevékenysége, és ezáltal társadalmi szerepe kiterjedhet nevelési, oktatási, felsőoktatási, egészségügyi, karitatív, szociális, család-, gyermek- és ifjúságvédelmi, valamint kulturális, környezetvédelmi és sporttevékenységekre, valamint a nemzeti tudat ápolására [2011. évi CCVI. tv. 9. § (1) bekezdés]. Az egyházaknak a büntetés-végrehajtásban betöltött szerepe kiegészíti az Ehtv. felsorolását a fogvatartottak reintegrációjában való közreműködéssel.

A vallási részleg

A hazai büntetés-végrehajtásban nóvumnak tekinthető a speciális részleg sorába illesztett vallási részleg, amelybe a fogvatartott a Befogadási és Fogvatartási Bizottság (BFB) döntése alapján kerülhet, feltéve, hogy ilyen részleg a bv. intézet és a jogi személyiséggel rendelkező vallási közösség együttműködési megállapodása alapján működik. A vallási részleg működtetésének célja a vallásgyakorlás és a családi kapcsolatok erősödése. A vallási részleg specialitásai közé tartozik, hogy az elítélt folyamatos lelki gondozásban részesül, és a bv. intézet által rendszeres időközönként biztosított vallási alkalmakon a hozzátartozóival vagy engedélyezett kapcsolattartójával

közösen vehet részt, ami nem számítható a rezsimszabályokhoz igazodó látogatófogadásként [2013. évi CCXL. tv. 109/A. § (3) bekezdés]. A vallási részlegben való elhelyezést a törvény további feltételekhez köti. Ezek a következők [2013. évi CCXL. tv. 109/A. § (2) bekezdés]:

1. a várható szabadulásig legfeljebb három év van hátra;
2. az elítélt írásban vállalja a részleg működési szabályainak betartását;
3. a reintegrációs tiszt a börtönlelkész véleményének kikérésével erre javaslatot tesz.

A vallási részleget – jogintézménye természetéből eredően – elsősorban azok számára hozták létre, akik meghatározott vallást követnek. A vallási adattal való önrendelkezés elvének megfelelően nem vizsgálható a nyilatkozat valószínűsége. Indokoltnak tűnik, hogy a bv. intézetek akkor kössenek vallási részleg működésére vonatkozó együttműködési megállapodást, amennyiben azt az azonos vallást követő elítéltek száma indokoltá teszi. Ilyen módon működik például a Szombathelyi Országos Büntetés-végrehajtási Intézet vallási körlete, ahol a Katolikus Egyház végzi a börtönlelkészi szolgálatot.

A szabályozást két kritikai észrevétellel lehet illetni. *Egyrészt* a vallásszabadság és annak gyakorlása szempontjából indokolatlannak tűnik a büntetés hátralévő ideje alapján különbséget tenni a fogvatartottak között. Ez abba az irányba mutat, hogy a vallási részlegen történő elhelyezés tulajdonképpen kedvezménynek tekinthető. Amennyiben elfogadjuk azt, hogy a vallási részleg célja a vallási meggyőződés mind teljesebb megélése, ezen keresztül a reintegráció elősegítése, abban az esetben az azonos vallásúak közötti hátrányos megkülönböztetés megállapítására adhat okot a szabadulásig hátralévő idő alapján történő különbségtétel. Ennek a különbségnek ugyanis a vallásszabadság szempontjából nincs alkotmányos relevanciája. *A másik* kritikai megjegyzés a reintegrációs tiszt javaslatára vonatkozik. Ezzel mintegy olyan helyzetet teremt a jogalkotó, amelyben a semleges állam alkalmazottja felülírhatja az egyén vallási igényeit. Elfogadva azt, hogy a bv. intézet rendjét fenn kell tartani, indokoltnak látszik a börtönlelkész véleményét kötelező jelleggel figyelembe venni, amely alóli kivételként a bv. intézet rendje és biztonsága érdekében hozhatna a BFB eltérő tartalmú döntést.

A vallási részlegen való elhelyezés megszűnésének eseteit a jogalkotó a következőkben határozta meg [2013. évi CCXL. tv. 109/A. § (4) bekezdés]:

4. az elhelyezés időtartama alatt az elítélttel szemben a végrehajtás alatt elkövetett bűncselekmény miatt büntetőeljárás indul;

5. az elítélt súlyos vagy ismételt fegyelmi vétséget követ el;
6. az elítélt a vallási részleg működésére vonatkozó vállalt szabályokat nem tartja be;
7. azt az elítélt maga írásban kérelmezte.

Az újabb büntető eljárás mint az elhelyezés megszüntetésének indoka ugyancsak abba az irányba mutat, hogy a vallási részlegen való elhelyezés nem csupán egy alkotmányos jog gyakorlását szolgálja, hanem kiváltságot, jutalmat jelent. Külön érdemes arra felhívni a figyelmet, hogy az újabb bűncselekménynek elegendő csupán a megalapozott gyanúja. Ez a körülmény felveti az ártatlanság vélelmének sérelmét. Másfelől pedig az utóbb elkövetett bűncselekmény elkövetési idejét úgy határozták meg, hogy a vallási részlegen való elhelyezést megelőzően elkövetett cselekmények gyanúja is az elhelyezés megszüntetését eredményezi. Ehhez képest elfogadhatóbb lenne az, ha a jogalkotó a vallási részlegen való elhelyezést követően elkövetett cselekmény gyanújához kötné az elhelyezés megszüntetését. Nem határozták meg a bűnösség formáját sem. Ebből arra kell következtetni, hogy a részlegbe helyezés előtt elkövetett gondatlan bűncselekmények is (például a munkáltatással összefüggésben megvalósuló foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés) az elhelyezés megszüntetését eredményezik. Ennek arányosságához kétségek fűződnek.

A vallási részleg nem mindenben azonosítható a nemzetközi gyakorlatban alkalmazott Association for the Protection and Assistance of the Condemned (APAC) körletként ismert fogvatartotti elhelyezéssel. Magyarországon ilyen körlet a Váci Fegyház és Börtönben, a Tiszalöki Országos Büntetés-végrehajtási Intézetben és a Pálhalmai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet mélykúti objektumában működik. Az APAC-körletek elvi célkitűzése a börtönben Istenhez megtért fogvatartottak számára a differenciált elhelyezés, a normalizáció és az egyéniesítés elvének érvényesülése mellett a közösség kialakítása. A körletre való elhelyezését vallási meggyőződésétől függetlenül bármely fogvatartott kérheti. A behelyezés előfeltétele, hogy a fogvatartott az intézettel, a segítő egyházi szervezettel és az APAC-testvériséggel szerződést köt, vállalva az abban foglaltak teljesítését. Kiemelt jelentőségű a részlegen elhelyezett fogvatartottak családjukkal való szoros kapcsolattartása. Az itt elhelyezett fogvatartottak havi két alkalommal 90 perc időtartamban tarthatnak kapcsolatot hozzátartozóikkal. A látogatófogadáson túlmenően havi egy alkalommal három óra időtartamban családi istentiszteleten vesznek részt (BVOP 2015).

Egyházak szerepe a reintegrációban (reszocializációban)

Antalóczy Péter a vallásnak a reszocializációban betöltött lehetséges pozitív szerepét egyfelől a vallás értékközvetítő szerepében, másfelől pedig a vallási normák által előírt kötelező magatartási szabályok pozitív hatásában látja. A vallási értékek reszocializációban betöltött pozitív szerepét közvetíti az a megállapítása, amely szerint: „*A vallás segítségével az elítélt olyan értékekkel találkozhat, amelyeket valamilyen oknál fogva korábban egyáltalán nem, vagy nem helyesen ismert.*”¹¹ (ANTALÓCZY 2014) Hajdú Miklós börtönlelkész személyes tapasztalatain alapuló beszámoló írásából legalább három lényeges egyházi szerepvállalás tükröződik. Az egyik a hagyományos vallási tevékenységekre irányuló egyházi feladatok ellátása. A másik nagyban hasonlít azon civil szervezetek tevékenységéhez, amelyek célul tűzték ki a fogvatartottaknak szóló programok szervezését, ezen keresztül pedig értékrendjük helyes irányba való alakítását. Végül pedig megállapítható, hogy a börtönlelkész összekötő személyként működhet közre a fogvatartott és fogvatartói között (HAJDÚ 2006, 33.).

A vallási szervezetek börtönpasztorációs tevékenységének hatásait vizsgáló hazai kutatások hiátusa miatt nem lehet minden kétséget kizáróan bizonyítani a remélt pozitív hatást, annak mértékét, vagy éppen hiányát. Az angolszász szakirodalmi adatok nyújtanak némi eligazodást, de ezek értékelésekor figyelembe kell venni, hogy ellentmondásosak és a hazaitól nagymértékben különböző alkotmányos, illetve társadalmi berendezkedésen alapulnak. Példaként említek néhány eredményt. Daniel P. Mears és Jeremy Travis (2004, 34.) arra a megállapításra jutott, hogy a vallási közösségek képesek a fiatal fogvatartottak számára pozitív alternatívát bemutatni mind az alkohol és a pszichoaktív szerek használatától való tartózkodás, a közösségi élet, mind pedig az egyéni munkavállalás, valamint felelősség terén. Ruzsonyi Péter (1993, 103.) összegezte európai tapasztalatait, amelynek alapján azt a következtetést vonta le, hogy az egyház az elítéltek 5-10%-ára képes jelentősebb mértékű hatást gyakorolni. Nancy G. La Vigne (2007) vezetésével Florida államban végzett kutatások a vallási alapú reszocializáció eredményeit vizsgálták. A visszaesések számarányát tekintve a hat, illetve tizenkét hónapos vizsgált időszak alatt sem a nők, sem a férfiak esetében nem volt szignifikáns különbség ahhoz a kontrollcsoporthoz képest, akik

¹¹ Társadalmi értékekről lásd bővebben Ádám (2006).

nem vettek részt a vallási alapú reszocializációban.¹² Gerry Rose 1996–1997 közötti időszakban vizsgálta Angliában és Walesben a brit állampolgárok visszaesési arányait. Két eltérő statisztikai módszert alkalmazva hasonlította össze a vallási reszocializációban részesülő, illetve az ilyen programban részt nem vevő személyek bűnismétlési arányát. Az első módszer során kontrollcsoporttal vetette össze a vizsgált csoportot, míg a másik esetben a vizsgált csoport jellemző adatai alapján elkészített bűnismétlési prognózissal hasonlította össze a tényleges eredményt. Egyik módszer sem eredményezett a két csoport között szignifikáns különbségeket.¹³

Mindezen kritika ellenére sem becsülhető le az a tevékenység, amelyet az egyházak a büntetés-végrehajtás állami feladatának segítésére, kiegészítésére fordítanak. Ezzel nem az államnak, hanem közvetlenül a fogvatartottaknak, közvetve pedig a fogvatartottakat visszafogadó családnak, társadalomnak nyújtanak segítséget.

A hasznos cél érdekében az állam készennek mutatkozik együttműködni a vallási közösségekkel. Ennek fényében a büntetés-végrehajtási intézet köteles segíteni az egyház szociális, gondozói tevékenységét, az elítéltnak a szabadulásra való felkészítéséhez nyújtott szolgáltatait. Ez az együttműködés példázza, hogy az állam a különválasztás elvének elismerése mellett pozitív hozzáállást mutathat az egyházak tevékenysége felé (SCHANDA 2016, 153.).

Az állam számára mértékadó szempont akként határozható meg, hogy a reintegrációs folyamat minél sikeresebb legyen, mert ettől reméli a visszaesés kockázatának csökkenését. Ezért a folyamat hatékonyságának növelése érdekében az állam nem kizárólag az egyházakkal, hanem bármely más olyan civil szervezettel készennek mutatkozik együttműködni, amelyik a helyes reintegrációhoz szakmailag felkészült segítséget tud nyújtani. Ennek ellenére az egyházak az együttműködő partnerek körében kiemelt helyet töltenek be. Ezt a kijelentést szemlélteti többek között a később bemutatandó Börtönlelkészi Szolgálat jogállása, működése is. De ugyancsak e helyen

¹² A legnagyobb mért különbség a hat hónapos időszak alatt tapasztalható 2,1% volt. Ennyivel kevesebb visszaeső került ki a vallási reszocializációban részt vett csoport tagjai közül a kontrollcsoportéhoz képest (VIGNE et al. 2007).

¹³ Első esetben a vizsgált csoport bűnismétlési aránya 22,6%, míg a kontrollcsoport esetében ez az arány 25,9% volt. A második esetben a tényleges eredménnyel összevetett prognózis az alkalmazott előrejelzési modellektől függően 24, illetve 26%-os visszaesési számot mutatott (ROSE 2001).

hivatkozom arra, hogy: „Az elítélt az egyházi személlyel, a vallási egyesület vallásos szertartást hivatásszerűen végző tagjával, valamint az egyházi jogi személy vagy a egyesület által megbízott személlyel ellenőrzés nélkül tarthat kapcsolatot.” [2013. évi CCXL. tv. 118. § (1)–(6) bekezdés]

E meghatározás rendkívül széles személyi kört ölel fel, akiknek a pontos behatárolása teljes mértékben nem lehetséges. Idetartoznak a bevett egyházak, illetve a vallási egyesületek „lelkészein” kívül azok, akik egyéb minőségükben „megbízottként” tartanak kapcsolatot a fogvatartottakkal. Ilyen lehet az egyházi diakónus, diakonissza, hitoktató stb. Az idézett meghatározás a kapcsolattartás célját sem szűkíti le a vallásgyakorlásra. Ennélfogva a kapcsolattartás legitim céljainak igen széles köre számításba jöhet. Ruzsonyi Péter általános érvényű megfogalmazásában az egyházaknak a társadalom visszaváráó üzenetét kell közvetíteniük, és képesek lehetnek a börtönön belül az emberi kapcsolatokat normalizálni (RUZSONYI 1993, 103.). Konkrét célként megfogalmazható az evangelizáció, amely nem vallásgyakorlás, mivel elsősorban a vallás terjesztésére szolgál a vallást még nem követők számára. De ugyancsak célként fogadható el a terápiás jellegű beszélgetés, konfliktuskezelés vagy akár a szuicid prevenció is.

A vallásgyakorlás korlátozásának speciális esetei

A fogva tartás önmagában véve is különleges élethelyzetet jelent, amelyben egyes alapvető jogokat törvény által előírt mértékben korlátoznak. A fogva tartás végrehajtása alatt azonban bekövetkezhetnek olyan körülmények, amelyek további jogkorlátozást tesznek indokolttá. Ezek között a körülmények között szerepelnek az elítélt cselekményei, illetve pszichés állapotában vagy a fogva tartás körülményeihez való viszonyában beállt kedvezőtlen változások. Ezekről függően lehet a fogvatartott, illetve a fogva tartás biztonsága érdekében különböző biztonsági intézkedéseket alkalmazni, amelyek célja elsősorban a további veszélyhelyzetek megelőzése. A biztonsági intézkedések során az általánostól eltérő rezsimszabályok szerint hajtják végre a büntetést. A fogvatartott fegyelemsértése esetén pedig alkalmazni lehet különböző fokozatú fegyelmi büntetéseket, amelyek célja a bv. intézet rendjének és biztonságának fenntartása érdekében a speciál-, illetve a generálprevenció.

Az elítélttel szemben alkalmazható biztonsági intézkedések közül a vallásszabadság gyakorlását a biztonsági elkülönítés, a biztonsági zárkába

vagy részlegbe helyezés, valamint egyes jogok gyakorlásának felfüggesztése érinti. Az elítélt biztonsági elkülönítésére akkor kerülhet sor, ha a bv. intézet rendjét, biztonságát súlyosan sérti vagy veszélyezteti, csoportos ellenszegülésben vesz részt, az utasítás végrehajtását avagy a munkavégzést megtagadja, illetve ön- vagy közveszélyes magatartást tanúsít [2013. évi CCXL. tv. 146. § (1) bekezdés]. A biztonsági elkülönítés csak az elrendelésre okot adó körülmény megszűnéséig, de legfeljebb tíz napig tarthat, ezt egy alkalommal legfeljebb tíz nappal az intézet parancsnoka meghosszabbíthatja [2013. évi CCXL. tv. 146. § (2) bekezdés]. A biztonsági elkülönítés ideje alatt több más rezsimintézkedés mellett az elítélt a látogatójával biztonsági beszélőfülkében vagy biztonságtechnikai eszközön keresztül érintkezhet, amely alól az egyházi személy sem kivétel, illetve az intézet csoportos művelődési, sportolási és szabadidő eltöltésének lehetőségeit sem veheti igénybe, amely korlátozás kiterjed a közösségi vallásgyakorlás eseményeire is [2013. évi CCXL. tv. 146. § (3) bekezdés]. Az elítélt biztonsági zárába vagy részlegre helyezését a bv. intézet parancsnoka indokolt határozattal legfeljebb három hónapra rendelheti el, amelyet alkalmanként három hónappal, legfeljebb azonban egy év időtartamig meghosszabbíthat. [2013. évi CCXL. tv. 147. § (2) bekezdés]. A biztonsági zárába vagy részlegre helyezés esetén az elítélt lelkeszi gondozásban egyénileg, közösségi lelki gondozásban pedig csak a parancsnok engedélye szerint részesülhet [2013. évi CCXL. tv. 147. § (7) bekezdés g) pont]. Az engedély valójában korlátozó jellegű, mert benne foglaltatik a kérelem elutasításának lehetősége is. E lehetőség érzékenysége abban rejlik, hogy a törvény nem határozza meg a döntés kialakításakor alkalmazható szempontokat, ezáltal az intézetparancsnok diszkrecionális jogkörébe kerül. Figyelemre méltó, hogy az egyházi személlyel való ellenőrzés nélküli találkozás lehetősége azonban a biztonsági zárában vagy részlegben elhelyezett elítéltektől sem tagadható meg [2013. évi CCXL. tv. 126. § (6) bekezdés]. Mindezek figyelembevételével a bemutatott korlátozások a bv. intézet rendje biztonsága, illetve mások személye és jogainak védelme érdekében megengedhetők.

Az alapjog legsúlyosabb korlátozása az érvényesítés, a gyakorlás felfüggesztése (ÁDÁM 2010, 120.). Egyes jogok gyakorlásának felfüggesztése körében a bv. intézet rendjét, a fogva tartás biztonságát közvetlenül és súlyosan sértő vagy veszélyeztető események felszámolásának idejére – legfeljebb öt napig – a bv. intézet parancsnoka az elítéltek meghatározott csoportjára nézve elrendelheti egyes jogok gyakorlásának teljes vagy részleges felfüggesztését. Ezek közé tartozik a hozzátartozóval, valamint az elítélt által

megjelölt és a bv. intézet által engedélyezett személyekkel, szervezetekkel való kapcsolattartás. Az országos parancsnok az intézkedés időtartamát további öt nappal meghosszabbíthatja [2013. évi CCXL. tv. 154. § (1) bekezdés]. A lényegi kérdés az, hogy felfüggeszthető-e az egyházi személyekkel való kapcsolattartás? A kapcsolattartás célja szorosan kötődik a reintegrációhoz, hiszen azt a célt szolgálja, hogy az elítélt fenntartsa, erősítse társadalmi kapcsolatait, elősegítve ezzel a szabadon bocsátást követő visszailleszkedést. Az általános szabályok szerint az elítélt kapcsolattartása törvényben meghatározott esetekben és módon a bv. intézet rendje és a fogva tartás biztonsága érdekében ellenőrizhető. Ugyancsak az intézet rendje és a fogva tartás biztonsága érdekében, illetve egészségügyi okból a kapcsolattartás korlátozásának is helye lehet [2013. évi CCXL. tv. 172. § (2) bekezdés]. A kapcsolattartás jogának felfüggesztése körében csak az a fajta korlátozás tekinthető legitimnek, amelynek célja a biztonság fenntartása, és amely alkalmas is arra, hogy ezt a célt szolgálja. Ebből arra lehet következtetni, hogy biztonsági okokból felfüggeszthető az egyházi személlyel való kapcsolattartás is. Ennek legitim oka, hogy az állam életvédelmi kötelezettségének körében köteles gondoskodni a lelkész életéről, biztonságáról is. A lelkésszel való kapcsolattartás jogának felfüggesztésére csak olyan rendkívüli és indokolt esetben kerülhet sor, amikor a lelkész fizikai biztonságának közvetlen veszélye indokoltá teszi.

Hangsúlyozni kell, hogy a lelkésszel való kapcsolattartás nem tartozik a látogatófogadás általános szabályainak hatálya alá. Az egyházi személyekkel való kapcsolattartás privilegizált helyzetét mutatja, hogy a velük való ellenőrzés nélküli találkozás lehetősége az istentisztelet látogatásától eltiltott, a magánelzárást töltő, illetve biztonsági zárában vagy részlegen elhelyezett elítélttől sem tagadható meg [2013. évi CCXL. tv. 126. § (6) bekezdés]. Tehát a lelkésszel való kapcsolat egyetlen korlátja a jogok gyakorlásának a bv. intézet rendjét, a fogva tartás biztonságát közvetlenül és súlyosan sértő vagy veszélyeztető események felszámolásának idejére történő felfüggesztése.

A speciális jogkorlátozások következő csoportját a fegyelmi fenyítések alkotják, amelyek a büntetés-végrehajtás rendjét vétkeken megsértő elítélttel szemben alkalmazhatóak a büntetés-végrehajtás rendjének és biztonságának biztosítása érdekében. A büntetés-végrehajtási intézet rendjének és biztonságának fenntartása evidens érdek, amelynek érvényesítése céljából legvégső esetben különböző fegyelemi fenyítések alkalmazhatóak. Ezek közös jellemzője, hogy a fogva tartással korlátozott jogok számára további korlátozást

jelentenek. A Bv. törvényben felsorolt fenytési nemek közül az elítéltnél tartható tárgyak körének korlátozása, a bv. intézet által szervezett programokon, rendezvényeken, művelődési, szabadidős, illetve sportprogramokon való részvétel korlátozása, attól való eltiltás, továbbá a magánelzárás veti fel a vallásszabadsággal való kapcsolatot. Az elítéltnél tartható tárgyak körének korlátozásával összefüggésben vizsgálni kell a kegytárgyak birtoklásának korlátozását. Ennek lehetőségét a Bv. törvény kategorikusan kizárja [2013. évi CCXL. tv. 100. § (2) bekezdés f) pont]. Túl a törvényi tiltáson a kegytárgybirtoklás korlátozása egyfelől aránytalan, másfelől céltalan lenne. Aránytalan annyiban, amennyiben nem csupán a tulajdonhoz való jogot, hanem a vallásszabadság jogát is korlátozná, céltalanná pedig azáltal válna, hogy az aránytalan mérvű fenytés nem váltja ki a hozzáfűzött reményeket, sőt ellenkezést, tagadást szül. Ettől eltérő helyzetet találunk a bv. intézet által szervezett programokon, rendezvényeken, művelődési, szabadidős, illetve sportprogramokon való részvétel korlátozása, attól való eltiltás esetében. Ez a fenytés ab ovo magában foglalja a közösségi vallásgyakorlásra szolgáló alkalmak alóli eltiltást. Erre utal az a rendelkezés, amely szerint: „Az elítélt eltiltható az istentiszteleten való részvételtől, ha az a bv. intézet rendjét vagy a biztonságot veszélyezteti.” [2013. évi CCXL. tv. 126. § (5) bekezdés] Ennek alapján a vallási rendezvényekről való eltiltás fegyelmi fenytésként akkor alkalmazható, ha az elítélt a fenytésre okot adó cselekményt ilyen jellegű eseményen követte el, vagy speciálprevenciós megfontolásokból valamely konkrét cselekmény megelőzése a cél. A magánelzárás fegyházban huszonöt, börtönben húsz, fogházban tíz napig terjedhet, amelynek időtartama alatt látogatót – a lelkész kivételével – nem fogadhat. A magánelzárás-fenyítés is megmutatja számunkra a lelkész és ezen keresztül az egyházakkal való kapcsolattartás privilegizált helyzetét.

Elítéltek vallásgyakorlásának jellemzői

Előzőekben megvizsgált jogi környezet, a bemutatott tudományos eredmények és a helyszíni kutatások eredménye alapján az elítéltek vallásgyakorlásának jellemzői az alábbiakban összegezhetők.

1. A vallásszabadság korlátozásának mércéje a bv. intézet rendjéhez és biztonságához igazodik.

A vallásszabadság korlátozásának mércéjét a Bv. törvény kifejezetten deklarálja. Ezen túlmenően a külön nevesített korlátozási lehetőségek is kivétel nélkül a rend és biztonság érdekében alkalmazhatóak. A bemutatott EJEB-határozatok kimutatható módon összefüggésbe hozzák a bv. intézet rendjét és biztonságát mások jogainak, valamint szabadságának védelmével. A bv. intézetekben alkalmazott „külön mérce” a különböző rezsimekben eltérő szintű korlátozást tesz lehetővé. A kényszerű életközösségben élő és kiszolgáltatott helyzetben lévő személyek fokozottan sérülékenyek a jog-sértésekkel szemben, ezért az alkalmazott „külön mérce” mások jogainak, szabadságának védelme érdekében erőteljesebb korlátozást tesz lehetővé, mint a külvilágban élők esetében. Ezért fordulhat elő, hogy valamely köz-forgalomban lévő könyv birtoklása legitim módon megtiltható a bv. intézet rendjére és biztonságára tekintettel, mások jogainak, illetve szabadságának védelme érdekében. Az egyéni vallásgyakorlás csak egészen rendkívüli esetben korlátozható, a csoportos vallásgyakorlás esetében erre több lehet-ség kínálkozik. A biztonsági intézkedések és fegyelmi fenyítések mind az okaikat, mind pedig hatásait tekintve is a rend és biztonság követel-ményével hozhatók összefüggésbe.

Ezzel a követelménnyel szemben a büntetés-végrehajtás céljainak meg-valósulása egyfajta kiegyenlítő, nivelláló funkciót tölt be a jogkorlátozásokkal szemben. Ennek megfelelően a jogoknak olyan korlátozása fogadható el, amely biztosítja a bv. intézet rendjét és biztonságát, és emellett elősegíti a büntetés-végrehajtási célok megvalósulását.

2. A vallásgyakorlás biztosításának deklarált célja a bv. intézetben folyó reintegrációs munka elősegítése.

A Bv. törvény meghatározása szerint a reintegrációs tevékenység keretében törekedni kell arra, hogy az elítélt bűncselekményének társadalomra veszélyességét felismerje, annak következményeit lehetőség szerint enyhítse. Ennek elősegítése érdekében a büntetés-végrehajtási szervezet igénybe veszi a Börtönlelkészi Szolgálat tevékenységét. Az egyházaknak a kapcsolat-tartásban kimutathatóan privilegizált szerepük van. Ez önmagában véve az egyházaknak a reintegrációban betöltött szerepükkel nem magyarázható,

mert a büntetés-végrehajtási célok megvalósításában számtalan civil szervezet vesz részt, amelyek nem rendelkeznek az egyházakhoz hasonló jogosultságokkal. Az egyházi kapcsolattartás a vallásszabadság részét képezve annak a terepe, hogy az elítélt gyakorolja vallását, vagy a vallás iránt érdeklődő megismerkedjen a vallásnak a társadalmi és egyéni életben betöltött pozitív szerepével, illetve a vallás tanításaival.

A vallási értékek közvetítéséhez az állam azt a várakozást fűzi, hogy eredményesebbé teszi a bv. intézetben zajló reintegrációs munkát. Ezért a vallásszabadság részeként a vallásgyakorlást a lehető legteljesebb mértékben biztosítják. Megállapítható, hogy ugyanez a várakozás a bv. intézetek munkáját segítő civil szervezetek tevékenységéhez is fűzhető. Annak, hogy az egyházak privilegizált helyet foglalnak el, legalább két lehetséges oka van. Az egyik azokban a történelmi tradíciókban kereshető, amelyek a rendszerváltozást követően reneszánszukat élték. Nem vitatható, hogy történelmileg az egyházak azok a szervezetek, amelyek a legnagyobb és legrégebbi hagyományokkal rendelkeznek a büntetés-végrehajtási célok előmozdításában. A másik lehetséges indok pedig az, hogy az egyházak szerepe túlmutat a reintegráción, és egy nevesített alkotmányos alapjog érvényre juttatását, gyakorlását segítik elő. Enélkül a vallásszabadság joga a bv. intézeteken belül az erősen korlátozott alapvető jogok közé tartozna.

3. A vallásgyakorlás aktív állami szerepvállalás mellett valósulhat meg.

A büntetés-végrehajtási jogviszony és a zárt intézményi rend következtében a fogvatartott egyes jogait külön kérelemre tudja gyakorolni. Más jogok gyakorlásához pedig nélkülözhetetlen az aktív állami szerepvállalás. Többek között így szabályozták, hogy „a bv. intézet feladata az elítélt vallásgyakorlás rendjéről való tájékoztatása, az eseti programok időbeli meghirdetése” [16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 112. § (1) bekezdés], valamint a közösségi vallásgyakorláshoz kapcsolódóan az, hogy: *„A vallásgyakorlás céljára megfelelő helyiségről és annak alapvető berendezéséről a bv. intézet, az egyházi szolgáltatásokhoz szükséges vallási felszerelésekről a vallási közösség gondoskodik”* [16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 112. § (1) bekezdés].

Büntetés-végrehajtási intézetben lévő letartóztatottak vallásgyakorlása

A letartóztatás célja – a szabadságvesztéstől eltérően – nem a reintegráció, hanem a büntetőeljárás eredményes lefolytatása, vagy újabb, nagy valószínűséggel bekövetkező bűncselekmény, avagy a megkezdett bűncselekmény befejezésének megakadályozása. Ezért szigorúbb az arányosság mércéje. Ezt juttatja kifejezésre a Bv. törvény, amikor úgy rendelkezik, hogy: *„A kényszerintézkedés végrehajtása során a terhelt személyi szabadsága és egyéb alapvető jogai olyan mértékben korlátozhatók, amilyen mértékben az a kényszerintézkedés célja, és a bv. intézet, a rendőrségi fogda, a javítóintézet, vagy az IMEI [Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet – T. M.] rendjének vagy biztonságának megőrzése érdekében feltétlenül szükséges.”* [2013. évi CCXL. tv. 385. § (1) bekezdés]

Az elítéltektől eltérően a letartóztatásban lévők esetében a törvény a jogkorlátozás legitim céljaként ismeri el az intézkedés célját. A korlátozás sajátosságai leginkább a külső kapcsolattartásban és az intézeten belüli mozgásban, szabadidős programokon és a munkavégzésben való részvételben mutatkoznak meg. A Bv. törvény szerkezetéből eredően a jogalkotó a letartóztatás végrehajtásáról szóló XXIX. fejezetben a szabadságvesztés végrehajtásától eltérő szabályokat rendez. A vallásszabadsággal összefüggésben kevés eltérő szabállyal találkozunk, az is inkább megengedő jellegű. A letartóztatás esetében lényegi szabály, hogy ugyanabban az ügyben letartóztatott több személyt egymástól el kell különíteni. Ez alól a közösségi vallási alkalmak képezhetnek kivételt, ha a bv. intézet biztosítani tudja, hogy vallási alkalmon a fogvatartottak ne játszhassanak össze.

Fiatalkorúakra vonatkozó eltérések

A fiatalkorúak esetében a reintegráció talán még hangsúlyosabb, mint a felnőtt korúak esetében. Ezért mind a fiatalkorúak börtönében, mind pedig a javítóintézetekben fontos szerepet kap az oktatás, a nevelés, a pszichés foglalkozás, illetve a családi kapcsolatok ápolása. Ez utóbbival kapcsolatban megjegyzést érdemel, hogy a fiatalkorú törvényes képviselőjének gondozási és nevelési joga szünetel. Ennélfogva nincs meghatározó befolyással fogva tartott gyermeke vallási nevelésére sem. A vallásgyakorlás szabályai

a fiataikorúak esetében csak kismértékben térnek el az általános szabályoktól. Az eltérések leginkább a javítóintézeti nevelés terén mutathatók ki. A javítóintézeti nevelés mint büntetőjogi intézkedés akkor alkalmazható, ha a fiatakorú terhelt eredményes nevelése érdekében intézeti elhelyezése szükséges [2012. évi C. tv. 120. § (1) bekezdés]. Az intézkedés alkalmazásának célja a fiatakorú társadalmi beilleszkedésének elősegítése, ennek érdekében beilleszkedési zavarai enyhítése, pszichés állapota rendezése, iskolázottsága, szakmai képzettsége fejlesztése, az alapvető erkölcsi normák elfogadtatása, az egészséges életmódra való felkészítése. Minthogy az intézkedés célja elsősorban az oktatás, nevelés, személyiségfejlesztés, ezért a javítóintézetek az ifjúság védelméért felelős miniszter felügyelete és közvetlen irányítása alatt állnak. Elsősorban a stigmatizációt, illetve a társadalmi életre való felkészítés hiányát hangoztatva a kezdetektől fogva világszerte több kritika éri a javítóintézetek működését (FOLKS 1891, 66.). Kritikaként fogalmazták meg többek között a fiatakorúak nevelésében elért eredmények elégtelenségét, amely a magas visszaesési arányban is megmutatkozik (SPENCER–JONES–WALKER 2004). Mégis az látszik körvonalazódni, hogy ez ideig jobb alternatíva nem mutatkozik a bűnelkövető fiatakorúak intézményesített nevelésére. Ezek az intézetek amellet, hogy relatív elszigetelt rendszerben, a fegyelem és a kötött napi program által nevelik a fiatalokat, nagy hangsúlyt fektetnek az alaptanulmányok befejezésére, illetve a továbbtanulásra, szakmák elsajátítására, egyben kellőképpen nyitott szellemiségük is ahhoz, hogy a szocializáció korábbi szakaszában bekövetkezett káros és visszafordíthatatlan folyamatokat és hatásokat ki-védjék (KAPA-CZENCZER 2008).

Hasonlóan a felnőtt korúakhoz a fiatakorúak vallásszabadsága is korlátozható. A vallásszabadság keretében a javítóintézeti nevelt jogosult *„lelkismereti vagy vallási meggyőződésének szabad megválasztására, annak kinyilvánítására és gyakorlására; a hitéleti szolgálatot ellátó egyházi személy és a vallási egyesület vallásos szertartást hivatásszerűen végző tagja részéről lelki gondozására”* [2013. évi CCXL. tv. 355. § (1) bekezdés e) pont].

Komoly kérdéseket vet fel a fiatakorúak szabad belátáson nyugvó választásának megalapozottsága és ennek megfelelően tett nyilatkozatának hitelessége. A polgári jogi szabályok szerint korlátozottan cselekvőképes fiatakorú rendelkezik-e kellően érett, kiforrott személyiséggel, belátással, ismeretanyaggal ahhoz, hogy képes legyen megítélni saját vallásosságát? Van-e a fiatalnak kellően differenciált világgépe? Kisarkítva a kérdést: mondhatja-e azt egy 15 éves terhelt teljes bizonyossággal, hogy valamely vallás

követője? Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolása nem a jogász feladata. De talán érdemes lenne felülvizsgálni a törvényes képviselő nevelési, gondozási jogának teljes körű felfüggesztését, és azt legalább a javítóintézetben lévő fiatal vallási, illetve iskolai nevelésének körében visszaállítani. Addig is a javítóintézet elősegíti, hogy a fiatalok az általa választott vallást gyakorolni tudja. Ez pedig az állam részéről aktív cselekvést feltételez, amely tényleges módon előmozdítja, biztosítja a fiatal vallásgyakorlását. Ennek az aktív állami cselekvésnek az egyik jogilag szabályozott formája az, hogy a javítóintézetnek rendelkeznie kell közösségi vallásgyakorlásra alkalmas helyiséggel, és a vallásgyakorlás szabályait az intézet köteles a házirendben szabályozni [1/2015. (I. 14.) EMMI rendelet 5. § (1) bekezdés g) pont]. Az ügy természetéből eredően kizárólag a kívülvilágban aktív vagy passzív emberi cselekvés útján megjelenő vallásgyakorlás szabályozható a házirendben.

A javítóintézetben nevelt fiatalok vallási kapcsolattartását a Bv. törvény így határozza meg: *„Ellenőrzés nélkül kapcsolattartásra jogosult a fiatalok [...] vallásgyakorlás céljából a hitéleti szolgálatot ellátó egyházi személlyel és a vallási egyesület vallásos szertartást hivatásszerűen végző tagjával.”* [2013. évi CCXL. tv. 357. § (3) bekezdés f) pont] A felnőtt korúak és a javítóintézetben lévő fiatalok vallási kapcsolattartása lényegét tekintve két ponton tér el egymástól. A fiataloknál a kapcsolattartás a vallásgyakorlás céljához kötött, míg a felnőttek esetében más legitim kapcsolati cél (például szuicid prevenció, életvezetési tanácsadás, házassági tanácsadás) is elképzelhető. Érthetetlen a jogalkotó szándéka. A büntetés-végrehajtási intézetekben folytatott interjúk arra mutattak rá, hogy a lelkes szerepe túlmutat a vallásgyakorláson, segítő, támogató szerepe van. A fiataloknak éppen erre van szüksége. Későbbi kutatásokban megválaszolható kérdés, hogy a javítóintézeti lelkészek milyen szerepfelfogást követnek. Erre vonatkozó hipotézisem az, hogy nincs eltérés a bv. lelkészekhez képest. Ennek megfelelően ugyanolyan segítő, támogató szerepet tölthetnek be. A másik eltérés az egyházi kapcsolattartó oldalán figyelhető meg, mivel a javítóintézetben lévők esetében a hitéleti szolgáltatást és a vallásos szertartást végző személyen – lényegét tekintve a lelkészen – kívül „más” személy kizárt a kapcsolatból. Ez azokat érinti hátrányosan, akiknek az egyháza lelkigondozókat, szociális munkásokat, diakónusokat, diakonisszákat is alkalmaz. Felnőtt és fiatalok között ez a fajta különbségtétel indokolatlannak mondható, mert nem mutatható ki olyan legitim cél, amely kellő indokként szolgálna. Túl azon, hogy a lelkeszel való kapcsolattartás az egyéni vallásgyakorlás bevett módja, a börtönpasztorációnak számtalan

pozitív szerepe van a fogvatartottak életében. Egyfelől a pszichológusi, illetve a nevelői meghallgatással ellentétben nem vonja maga után a társak rosszallását. Másodsorban a lelkészi meghallgatás egy előítéletektől mentes kapcsolatot jelent. A lelkész támogatja a fogvatartottakat abban, hogy nézzenek szembe saját múltjukkal, hibáikkal, ezzel is segít elfogadni a büntetést és feldolgozni a vele járó traumát. A lelkész nem tud büntetni, ezért nem következhet be az a bizalomvesztés, ami a nevelőt éri, amikor kényszerű módon szankcionál (KAPA-CZENCZER 2008, 327.).

A javítóintézetben lévő letartóztatott fiatalkorúak számára a Bv. törvény az egyházi személlyel való kapcsolattartást így szabályozza: „Az ellenőrzés nélküli érintkezés lehetőségét kell biztosítani – az intézet házirendje szerint – a letartóztatott fiatalkorú és [...] vallásgyakorlás céljából az egyházi személy és a vallási egyesület vallásos szertartást hivatásszerűen végző tagja [...] között.” [2013. évi CCXL. tv. 419. § (2) bekezdés d) pont] A korábbi szabályokhoz képest a 2019-ben bekövetkezett módosítások jelentős előrelépést jelentettek. Ugyanis korábban csak az egyházi személyek – azaz a bevett egyházak lelkészei – léphettek kapcsolatba a letartóztatott fiatalkorúval. Nem volt kimutatható olyan legitim cél, amely indokoltá tette volna a különbségtételt az elítélt és a letartóztatott felnőtt, illetve fiatalkorúak között, avagy a bevett egyházhoz és az ettől eltérő státuszú vallási szervezethez tartozó személyek között.

A fiatalkorúval szemben – amennyiben ön- vagy közveszélyes állapota indokoltá teszi – biztonsági intézkedésként kizárólag a biztonsági elkülönítés rendelhető el, legfeljebb 24 óra időtartamban. Ennek lejártát követően a biztonsági elkülönítőben lehetőség van további, 48 órát meg nem haladó időtartamú pszichiátriai kezelésére [2013. évi CCXL. tv. 369. § (1)–(4) bekezdés]. Az érintett ez idő alatt nem gyakorolhatja a vallásszabadságból eredő olyan jogait, amelyekhez külső közreműködő szükséges. E korlátozás megfelel a bv. jogviszonyból eredő differenciált standardoknak, mivel az önmagára, illetve másra veszélyt jelentő személy elkülönítése mások jogait, szabadságát hivatott védeni.

Rendőrségi fogdában lévők vallásgyakorlása

A fogva tartott személyek fogalmi körét a rendőrségi fogdák rendjéről szóló 56/2014. (XII. 5.) BM rendelet (fogdarendelet) [56/2014. (XII. 5.) BM rendelet] szabályozása alapján két csoportra oszthatjuk. Az egyik csoportba

azok a fogvatartottak tartoznak, akiket büntető- vagy szabálysértési felelősségük megállapítását megelőzően bírósági vagy más hatósági határozat alapján személyes szabadságuktól eljárásjogi érdekek alapján ideiglenesen megfosztottak. Idetartoznak az őrizetben, letartóztatásban, a büntetés-végrehajtási őrizetben, szabálysértési őrizetben, közbiztonsági őrizetben, az európai elfogatóparancs alapján őrizetbe vett, továbbá a nemzetközi elfogatóparancs alapján őrizetbe vett személyek. A *másik* csoportba pedig azok a fogvatartottak tartoznak, akik szabadságelvonással járó büntetésük egy részét bíróság döntése alapján rendőrségi fogdában töltik. A fogdarendelet idesorolja a szabálysértési elzárást, a szabadságvesztés-büntetést, a javítóintézeti nevelést töltő személyt. A letartóztatás végrehajtása fő szabály szerint büntetés-végrehajtási intézetben történik. Ettől 60 napig ügyési engedéllyel lehet eltérni, amely esetben a letartóztatás rendőrségi fogdában hajtható végre [2017. évi XC. tv. 299. § (2) bekezdés]. Éppen ezért a letartóztatás végrehajtása fő szabály szerint büntetés-végrehajtási feladat, amelyet a rendőrség csak kivételképpen végezhet el.

A Bv. törvény úgy rendelkezik, hogy a letartóztatást a végrehajtás helyétől függetlenül – tehát rendőrségi fogdában is – e törvény rendelkezései szerint kell végrehajtani [2013. évi CCXL. tv. 386. § (1) bekezdés]. Ezért a 2014. évi fogdarendelet csupán a végrehajtás részleteit szabályozza. A rendőrségi törvény meghatározása szerint a rendőrség a feladatának ellátása során a testi épséghez, a személyes szabadsághoz, a magánlakás, a magánítók és a levéltitok sérthetetlenségéhez, a személyes adatokhoz, valamint a tulajdonhoz fűződő jogokat a törvényben foglaltak szerint korlátozhatja [1994. évi XXXIV. tv. 17. § (1) bekezdés]. Fogvatartottak esetében a korlátozás mércéje a szökés vagy elrejtőzés, a bizonyítási eszközök megváltoztatásának vagy megsemmisítésének megakadályozása, újabb bűncselekmény elkövetésének megelőzése, illetőleg az őrzés biztonsága, a fogda rendjének megtartása határozza meg. A rendőrség működése során korlátozható jogok felsorolásából hiányzik a vallásszabadság. Ebből értelemszerűen az következne, hogy a rendőrség a fogvatartott vallásszabadsághoz való jogát nem korlátozhatná. A feltételes módon való fogalmazás nem a pontatlanság eredménye, hanem arra a helyzetre utal, amelyet a Bv. törvény teremtett azáltal, ahogyan a vallásszabadság jogának korlátozását szabályozza.

A fogdarendelet a vallásgyakorlás szabályozásában lakonikus módon három elemre fókuszál. *Egyfelől* meghatározza, hogy: „*Vallás gyakorlását a fogvatartott, valamint az egyházi személy, a vallási tevékenységet végző szervezet vallásos szertartást hivatásszerűen végző tagja, az egyházi jogi*

személy vagy a vallási tevékenységet végző szervezet által megbízott más személy kezdeményezheti.” [56/2014. (XII. 5.) BM rendelet 20. § (2) bekezdés]¹⁴

Másfelől a hazai jogalkotásban standard lehetőségnek mondható vallási étkeztetést biztosítja. Az általam vizsgált fogdák a bv. intézetekhez képest megfelelőbbnek mondható gyakorlatot folytatva a kóser étkeztetés biztosításához elfogadják a fogvatartott nyilatkozatát. Végül pedig a jogalkotó lehetővé teszi könnyű, kis méretű vallási kegytárgy zárkában való birtoklását, feltéve, hogy tárolása, működtetése az őrzés biztonságát nem zavarja. Látható, hogy az idézett rendelkezés a lelkeszi kapcsolattartásnak éppen olyan módját határozza meg, mint a Bv. törvény az elítélteknél. Ezzel a jogalkotási technikával – a közösségi vallásgyakorlás azonos szabályozása mellett – a fogdában lévő letartóztatottak a vallásszabadság oldaláról nézve a szabályozás szintjén – elméletileg – azonos helyzetben vannak, mint a bv. intézetben lévőek. A fővárosban lévő fogdák vezetői állományának körében interjú segítségével végzett kutatásaim azonban ennek az ellenkezőjéről győztek meg. Ugyanis a fogdában az általam megkérdezett parancsnoki állomány azon az állásponton van, hogy fogdában kizárt a közösségi vallásgyakorlás. Tehát a kapcsolatfelvétel már csak egyéni vallásgyakorlásra szorítkozhat. Ezt az álláspontot arra alapozzák, hogy véleményük szerint a Bv. törvényben meghatározott elkülönítési szabályok a fogdaszolgáltatásra is irányadóan azt jelentik, hogy a különböző zárkákban elhelyezett személyek semmilyen körülmények között sem találkozhatnak egymással. E gyakorlat kialakításakor figyelmen kívül hagyják azt, hogy az elkülönítés szabályai alól a közösségi vallásgyakorlás idejére a Bv. törvény némi kivételt tesz lehetővé, amikor úgy rendelkezik, hogy: „A fogva tartó intézetben megtartott vallásos szertartásokon és más rendezvényeken az ugyanazon büntetőeljárásban letartóztatottak is részt vehetnek, de a fogva tartó intézetnek biztosítania kell, hogy az érintettek ez alatt egymással ne érintkezhessenek.” [2013. évi CCXL. tv. 396. § (3) bekezdés]

Az általam vizsgált fogdák azt a leegyszerűsítő megoldást választják, hogy az elkülönítés szabályait kivételt nem tűrő kógens normaként értelmezik. Tovább nehezíti az ettől eltérő gyakorlat meghonosítását, hogy a rendőrség fogdaszolgáltatási szabályzata csak az egyéni vallásgyakorlást szabályozza [3/2015. (II. 20.) ORFK utasítás]. Ennek fényében nem volt meglepő az az álláspont, amely azt juttatja kifejezésre, hogy amit szabályzat

¹⁴ A kézirat lezárásakor a hivatkozott jogszabály Ehtv-vel való harmonizációja még nem valósult meg, ezért terminusában korábbi normaszövegre utal.

nem tesz lehetővé, azt a rendőrség nem teheti. Ez az attitűd megmutatja azt a jogérvényesülési deficitet, amit az utaló normák, illetve végrehajtási rendeletek, valamint utasítások egymásra épülő bonyolult rendszeréből adódó jogalkalmazási bizonytalanság eredményez.

A helyszíni interjúk alkalmával az alanyok arról számoltak be, hogy a fogvatartottak körében nincs jelentős igény – legalábbis hosszú évekre visszamenően nem jelezték – a közösségi vallásgyakorlásra. Ennek okát abban látják, hogy a rendőrségi fogdában jellemzően őrizetben lévő személyeket, illetve eseti jelleggel igen rövid időtartamban letartóztatottakat helyeznek el. A fogdában eltöltött napok ezért a büntetőeljárás első időszakára esnek, amelyben a fogvatartott leginkább a büntetőeljárásra koncentrál, nem pedig a vallásgyakorlásra. Ebben az első, intenzív és rövid időszakban legfeljebb az egyéni vallásgyakorlás kerül előtérbe. A fogvatartottak az igényeiket minden esetben kérelmi lapon jelzik. Ezek a kérelmi lapok arról tesznek tanúbizonyosságot, hogy az egyéni vallásgyakorlás jellemző igénye a vallási étkezés, kegytárgyak és vallási könyvek, iratok birtoklása, esetenként a lelkésszel való kapcsolat. A lelkésszel való kapcsolattartás – hasonlóan a bv. intézetekhez – ellenőrzés nélkül, úgynevezett biztonsági felügyelet mellett valósul meg. Ez utóbbi megvalósulása azonban annyiban nehézkes, hogy mire sor kerülhetne a találkozásra, addigra az esetek túlnyomó többségében a fogvatartottat elszállítják valamelyik bv. intézetbe. Ennek oka a vallási kapcsolat gyakorlására irányadó protokoll, amely magában foglalja a kérelmi lap elbírálását és az időpontegyeztetést. A fogdában a rendőrök nem kérnek, és álláspontjuk szerint nem is kérhetnek nyilatkozatot a fogvatartott által követett vallásról, hanem a vallási tárgyú kérelmekből vonnak le erre vonatkozó következtetést. Ezért – helyesen – a kérelmek elbírálásának nem képezi szempontját a kérelmező vallási hovatartozása.

Az interjú során hallott egyik jogeset szerint az egyik fogdába befogadott személy imaszíjat kért a napi vallásgyakorlás elvégzéséhez. A fogda parancsnoka ezt megtagadta tőle arra való hivatkozással, hogy ez a szíj alkalmas öngyilkosság elkövetésére, ilyen módon pedig biztonságot veszélyeztető eszköznek minősül. Egyébiránt bevett protokoll a befogadáskor a hasonló eszközök, például cipőfűző, nadrágszíj stb. elvétele. A fogvatartott a bánásmóddal kapcsolatban panaszt nyújtott be, amelynek a másodfokon eljáró ORFK helyt adott. Azóta ebben a fogdában hasonló esetekre azt a gyakorlatot alakították ki, hogy a fogvatartott az imaszíjat csak a vallásgyakorláshoz szükséges időre kapja meg. Ez idő alatt pedig az őrszolgálat fokozottan ügyel a biztonságra.

A fogdaparancsnok az első esetben is, és az azt követő gyakorlat kialakításában is helyesen járt el, bár nem kétséges, hogy az utóbbi a valóban követésre méltó. Első esetben érvényt szerzett a „törvény” szövegének, a második esetben pedig a „törvény” szellemének. A törvény szövege szerint az imaszj birtoklása megtiltható, mert valóban olyan eszköz, amely alkalmas a biztonság veszélyeztetésére. A jogesetet követően kialakított gyakorlat pedig érvényre juttatja a vallásszabadságot, és eközben igyekszik eleget tenni a biztonság követelményének is. A hatósági jogalkalmazótól nem lehet számon kérni a jogi szabályozás helyes vagy helytelen voltát, ezért, ha a „törvény” szövegét betartva jár el, akkor helyesen cselekszik. De még helyesebben cselekszik, ha a „törvény” szellemét betartva talál mindenki számára elfogadható megoldást.

A Börtönlelkészi Szolgálat

A Tábori Lelkészi Szolgálat és a Börtönlelkészi Szolgálat (a továbbiakban: Szolgálat) elnevezése közötti hasonlóság megtévesztő lehet, mert jogállásuk, szervezetük, működésük között meghatározó különbségek mutathatók ki. A Szolgálat bemutatásának módszereként összehasonlító elemzésre vállalkozom. Ennek szempontjai között első helyen szerepel az állami szervekkel való viszonyrendszer és ennek alapján az elválasztott működés. További szempontként meghatározható a szervezeti jogállás, felépítés, az ellátott feladatok, valamint a lelkészek jogállása.

Első és legnagyobb mértékű különbség abban az élethelyzetben van, amelyre nézve az állam külön is szükségesnek látta a vallásszabadság garanciális szabályainak kidolgozását. Amíg a katonák hivatásos vagy szerződéses szolgálati viszony alapján, illetve háborús helyzetben állampolgári kötelezettségük teljesítése során kerülnek speciális élethelyzetbe, addig a büntetés-végrehajtási intézetekben fogva tartott személyek a társadalomra veszélyes cselekményük miatt rájuk kirótt büntetés letöltése vagy a velük szemben folytatott büntetőeljárás miatt kerülnek olyan körülmények közé, amelyek a vallásszabadságra nézve külön szabályozást igényelnek. Ez alapján határozza meg a két szolgálat szerepe és célja közötti különbségeket. A kérdés az, hogy a jogállásban, szervezeti kialakításban, működésben meglévő különbségek kellően igazodnak-e a szervezetek szerepe és célja közötti különbözőséghez?

A Börtönlelkészi Szolgálat kialakítása

Kimutatható különbség van a két Szolgálat megalakításának körülményeiben. Némely bv. intézetbe már 1989 őszétől, általános jelleggel azonban 1990-től léphetnek be egyházi szolgálat végzése céljából az egyházak képviselői. Ezt követően tíz esztendő kellett ahhoz, hogy normatív kereteket kapjon a börtönpasztorációs tevékenység és annak szervezeti kerete, a Börtönlelkészi Szolgálat (HAJDÚ 2006, 33.). A jogalkotási folyamatban a jogalkotónak követnie kellett volna a Tábori Lelkészi Szolgálat létrehozásánál megfogalmazott és Alkotmánybíróság által helyeselt álláspontot, amely szerint az érintett egyházakkal való megállapodás hiányában az állami szerv nem hozhatta volna meg a kérdéses rendelkezést a szolgálat felállításáról.¹⁵ *A Börtönlelkészi Szolgálatról szóló* – korábban hatályban volt – *13/2000. (VII. 14.) IM rendelet* (korábbi IM-rendelet) eredeti szövege nem az egyházakkal kötött megállapodásokra hivatkozott, hanem a Bv. törvénynek az igazságügyi minisztert a büntetések végrehajtására vonatkozó részletszabályok megalkotására felhatalmazó rendelkezéseire. A rendelet megalkotója egy huszárvágással oldotta meg a kérdést, amikor úgy rendelkezett, hogy a szolgálat a büntetés–végrehajtási tevékenység részét képezi [13/2000. (VII. 14.) IM rendelet 6. § (2) bekezdés]. Kérdéses volt már akkor is, hogy az állam büntetőjogi igényét megvalósító tevékenységnek mennyire képezi részét a vallás szabad gyakorlása. A vallásgyakorlás a büntetés–végrehajtásnak nem része, hanem jog, amelyet mindenki számára biztosítani kell, és amelyet mindenki szabadon igénybe is vehet. Későbbi jogalkotói döntés alapján ez a szövegrész kikerült a rendeletből. Az egyházak autonómiáját sértőnek találhatjuk, hogy kormányzati szerv hozott rendelkezést arról, hogy az egyházak milyen területen fejtsenek ki hitélettel összefüggő tevékenységet. Mielőtt azonban ezt kategorikusan kijelentenénk, érdemes megjegyezni, hogy a szintén korábban hatályban volt *a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. tv. 6. §-ban* foglaltak szerint is lehetővé kellett tenni a bv. intézetekben fogva tartottak számára a vallásgyakorlást (ÁDÁM 1998). A törvény hatálybalépése és a rendelet megalkotása között

¹⁵ A kormány és a különböző egyházak között megkötött együttműködési megállapodások közül a büntetés–végrehajtásban való közreműködést csak a Magyarországi Református Egyházzal és a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetségével megkötött megállapodás tartalmazza [1821/2017. (XI. 9.) Korm. határozat; 1045/2001. (IV. 20.) Korm. határozat].

eltelt tíz évben az egyházak a bv. intézetekkel együttműködve a fogvatartottak körében kialakították a vallás szabad gyakorlásának intézményes formáit. Így tehát a rendelet egy meglévő, tevékeny együttműködésnek adott jogi formát és ezáltal keretet, ily módon törekedve arra, hogy megszüntesse a gyakorlatban felmerülő jogbizonytalanságot. Ezért a jogalkotási hiátus nem kérdőjelezi meg a Börtönlelkészi Szolgálat legalitását, sem pedig az általuk végzett tevékenység legitimitását. Az állam és egyház közötti partneri kapcsolat ennek ellenére feltételezné a normativitás talaján álló előzetes megállapodást.

Egészen 2017-ig a korábbi IM rendelet szabályozta a Börtönlelkészi Szolgálat működését. Ekkor adták ki a *börtönlelkészi szolgálatról és a börtönmissziós tevékenységről szóló 8/2017. évi (VI. 13.) IM rendeletet* (hatályos IM rendelet). Nóvumnak számít, hogy szabályozták a börtönmissziós munkát, elismerve azt, hogy a Börtönlelkészi Szolgálat keretein kívül is lehet ezt a szolgálatot végezni. További előrelépésnek lehet tekinteni, hogy minden bv. intézetbe legalább 1 fő főállású börtönlelkész foglalkoztatását írja elő a hatályos IM rendelet. Ezzel egyfelől elismerést nyert az eddig végzett szolgálat, másfelől kijelölték a fejlesztés irányát, hiszen e mű megírásának időpontjában ez a feltétel még nem valósult meg. Terjedelmi korlátok miatt a börtönmissziót végző szervezetek nem képezik e kötet tárgyát.

A Börtönlelkészi Szolgálat szervezete

A következő összehasonlítási pont a szolgálatok szervezetének szabályozásával kapcsolatos. A Tábori Lelkészi Szolgálat a kormányrendelet értelmében kifejezetten a Honvédelmi Minisztérium szerveként, a parlamenti államtitkár irányítása mellett végzi tevékenységét. Amint azonban azt az AB megállapította, nincs hierarchikus viszony a minisztérium és a Tábori Lelkészi Szolgálat között. A Börtönlelkészi Szolgálat esetében nem találkozunk hasonló jellegű szervezeti szabállyal. Így kérdésként fel sem merülhet a központi közigazgatással való hierarchikus viszony. Tehát a Szolgálat és a büntetés-végrehajtást felügyelő Belügyminisztérium közötti viszony egyértelműen az elválasztás ténye mellett szól. A hatályos IM rendelet nem határozza meg a Börtönlelkészi Szolgálat szervezetét, ezért szervezeti értelemben de jure nem is beszélhetünk a Szolgálatról. Ezért nemhogy hierarchikus viszony, de semmilyen jogilag szabályozott szervezeti viszony nincs az állam és a Szolgálat között.

Az egyházak által kirendelt lelkészek azzal a bv. intézettel állnak közalkalmazotti viszonyban, ahol szolgálatukat teljesítik. Ezért maga a Szolgálat tényleges módon az egymástól független bv. intézetekhez kirendelt lelkészek összessége anélkül, hogy jogi értelemben vett szervezetté formálódna.

Lehetőség van arra, hogy a börtönlelkész ne közalkalmazott jogállásban lássa el feladatát. Tényleges módon azonban valamennyi börtönlelkész egyben közalkalmazott is.

A különböző intézeteken belül a lelkészek az intézet parancsnokának közvetlen alárendeltségében szolgálnak, általában osztályvezetői beosztásban. A szabályozásban érvényesül az egyházak önrendelkezési joga, mivel az IM rendelet értelmében: „*Börtönlelkész az lehet, aki rendelkezik egyházi, illetve felekezeti eljárása hozzájárulásával.*” [8/2017. évi (VI. 13.) IM rendelet 6. § (1) bekezdés] A kinevezés természetes módon állami aktus, de ennek egyik feltétele az adott egyház előzetes hozzájárulása (korábbi IM rendelet szóhasználatára szerint „engedélye”). Ez a hozzájárulás nem az állam cselekvési szabadságát korlátozza, hanem az egyházak autonómiáját védi. Az egyházi törvényeknek megfelelően általánosan bevett gyakorlat, hogy a lelkészeket a saját egyházuk rendeli ki e feladatra. *A börtönlelkészek egyházi értelemben sem alkotnak önálló szervezetet.* Egyedül a Magyarországi Evangélikus Egyház törvényei között találni olyan rendelkezéseket, amelyek szabályozzák a Börtönlelkészi Szolgálat működését. E szabályok sem határozzák meg a Szolgálat egyházon belüli szervezetét (2005. évi V. tv. IX. fejezet). A Magyarországi Református Egyház esetében a Református Missziói Központ Református Börtönmissziója tömöríti magába a börtönlelkészeket. Ez azonban egyházjogi értelemben nem minősül önálló jogalanyisággal bíró egyházi testületnek, illetve intézménynek (1994. évi II. tv.).

Az intézményes működés oldaláról nézve az elválasztás ténye mellett szól, hogy a vallásgyakorlás céljára megfelelő helyiségről és annak alapvető berendezéséről a bv. intézet, az egyházi szolgáltatásokhoz szükséges vallási felszerelésekről a vallási közösség gondoskodik. Ez megfelel annak a követelménynek, hogy az állam a vallásszabadság érvényesüléséhez nem elégedhet meg a passzív tűréssel, hanem aktív cselekvéssel meg is kell teremtenie gyakorlásának lehetőségeit. A Szolgálat szempontjából tehát minden téren megvalósul az államtól való elválasztott működés követelménye.

A börtönlelkész jogállása

Szükséges megvizsgálni a bv. intézet működése és a börtönlelkész jogállása körüli kérdéseket. A tábori lelkészekhez hasonlóan a börtönlelkészek jogviszonya is kettős jogállást takar, azonban két eltérés mutatkozik. Ezek egyike, hogy míg a tábori lelkész hivatásos katona, addig a börtönlelkész közalkalmazotti jogviszony alapján végzi szolgálatát. A két jogállás között egyébként meglévő markáns különbségek az állam és egyház viszonyának szempontjából nem bírnak érdemi jelentőséggel. A börtönlelkész közalkalmazotti jogviszonyából adódóan köteles betartani a bv. intézetek működési rendjére vonatkozó szabályokat, illetve ezek megsértése esetén közalkalmazottként vonható felelősségre.

Az intézetparancsnok utasításadási joga a korábbi szabályokhoz képest összetettebb. A nem közalkalmazott börtönlelkész esetében így szól: „*A börtönlelkész a vallási tevékenységet egyháza belső szabályai szerint, [...] végzi. E tevékenysége kizárólag egyházi irányítás és felügyelet alatt áll.*” [8/2017. évi (VI. 13.) IM rendelet 6. § (2) bekezdés] A „közalkalmazotti státuszú börtönlelkész” esetében az irányítási jogkört ekképpen határozták meg: „*A közalkalmazotti státuszú börtönlelkész a bv. intézet parancsnokának irányításával végzi munkáját. A bv. intézet parancsnoka a hitéleti tevékenységre vonatkozó döntést nem hozhat.*” [8/2017. évi (VI. 13.) IM rendelet 8. § (3) bekezdés] Feltűnő, hogy az utóbbi esetben nem szabályozták az egyházi tevékenység egyház által történő irányítását, pedig a közalkalmazott börtönlelkész is egyházának felszentelt papja, e minőségében eljárva kötik őt az egyházi normák. Ennek megfelelően hitéletre vonatkozó tevékenységét az egyháza törvényei szerint kell végeznie. Egyházi fegyelemsértés esetén az eljárást az egyházi előjáró folytatja le.

Felmerülhet olyan konfliktushelyzet, amelyben a vallásgyakorlás és az intézet rendje, biztonsága egymással konkurál. Ebben a helyzetben a börtönlelkész közalkalmazottként felel az intézet biztonságáért, ugyanakkor lelkészként felel a rábízott gyülekezetért. Az ilyen jellegű konfliktus a jog számára nehezen feloldható, mert egyszerre van benne jelen a jogi parancs és a hitből fakadó lelkiismereti parancs.

Kézenfekvő megoldásként szolgálja a nehézségek kiküszöbölését az IM rendeletnek az a szabálya, amely szerint a börtönlelkész és a parancsnok köteles együttműködni a szolgálat feladatainak zavartalan megvalósítása érdekében.

Amennyiben ez nem nyújt kellő megoldást, abban az esetben – az egyház-jog korábban bemutatott jogi jellegére tekintettel – az egyházi törvénnyel szemben az állami parancs kikényszeríthető.

A tábori lelkészekhez képest a bv. lelkészek jogállásában meglévő másik különbség a szolgálatok eltérő szervezeti jogállásából fakad. A tábori lelkésznek nincs katonai vezetője, mert utasítást csak a felettes tábori lelkésztől kaphat. A tábori püspök, illetve vezető tábori rabbi pedig közvetlenül a Honvédelmi Minisztérium parlamenti államtitkárának alárendeltségében dolgozik. A börtönlelkészségnek nincs állami szervvel kapcsolatban álló szervezete, amellyel a börtönlelkészek alkalmazotti viszonyban állnának, ezért az egyes lelkészek azzal a bv. intézettel állnak közalkalmazotti viszonyban, ahol a szolgálatukat teljesítik. Ugyanennek a bv. intézetnek parancsnoka rendelkezik a munkáltatói jogokkal. Ennek megfelelően a börtönlelkészeknek olyan állami előjárójuk van, aki szolgálatukra meghatározó befolyással van. Ez a helyzet a börtönlelkészeket kiszolgáltatottabbá teheti tábori lelkész társaikhoz képest.

A büntetés-végrehajtási intézetekben dolgozók speciális élethelyzetének némely vonása hasonlít a hivatásos katonák szolgálati körülményeihez (például alkalmanként a tábori körülményekkel járó zártság, szervezeti hierarchia, kötött szolgálati rend, őrszolgálattal járó terhelés stb.), de esetenként nagyobb lelki terhet jelent, ezért érdemes megfontolni a Szolgálat tevékenységének kiterjesztését az intézetben szolgálatot teljesítők számára is. Nem mutatható ki olyan legitim indok, amelyre tekintettel korlátozni lehetne az általuk igénybe vehető lelkigondozói szolgáltatást. Ennek lehetősége és kötelezettsége ugyanakkor nem szerepel a szolgálat feladatait is meghatározó IM-rendeletben.

A Magyarországi Evangélikus Egyház törvényei a börtönlelkészeiről mint önálló lelkészeiről szólnak, aki lelkészi munkáját illetően egyházi irányítás alatt áll, de egyebekben alkalmazkodik a büntetés-végrehajtási szervezet és a bv. intézet rendjéhez (2005. évi V. tv. IX. fejezet). Ez az egyházi szabályozás ellentmondásmentesen, mindenben megfelel az állami törvényeknek. Sőt, egyházi oldalról biztosítja azt, hogy a kirendelt evangélikus lelkész magára nézve kötelezőnek ismerje el a bv. intézet működésére vonatkozó szabályokat, amely egyben az együttműködés zálogát is jelenti. Állami oldalról pedig biztosított annak lehetősége, hogy a lelkész a lelkipásztori tevékenységét saját egyháza szabályai szerint végezze. Jóllehet közalkalmazottként egyébként is el kell ismernie a bv. intézet állami szabályokban megjelenő rendjét, de azáltal, hogy egyházának törvényei ezt a működési

körébe vonják, kollíziómentesen biztosított a bv. intézetben belüli evangélikus börtönlelkész működése. A Magyarországi Református Egyház törvényei lakonikus módon „nem egyházi fenntartású szervezetnél működő intézményi” és egyben önálló lelkészként határozzák meg a börtönlelkészeket [2013. évi I. tv. 18. § e) pont]. Ez azt is jelenti, hogy a református börtönlelkészt az egyházi előjárója kirendeli a börtönlelkészi feladatok ellátására. A kirendelési jogot a bv. intézet fekvése szerint illetékes püspök gyakorolja. A Magyarországi Református Egyház is törekszik az állami és egyházi normák esetleges kollíziójának feloldására azzal, hogy intézményi lelkészei számára előírt szabály szerint: „Az intézményi lelkészek egyházi jogviszonyukból fakadó alárendeltségük mellett az intézmény ágazati szabályait is kötelesek betartani” [2007. LXXX. tv. 48. § (1) bekezdés].

A Börtönlelkészi Szolgálat működésének főbb jellemzői

A Szolgálat működésének megismerése érdekében a Budapesten lévő bv. intézetekben végeztem interjúkat és helyszíni megfigyeléseket. Ezek eredményeként levonható következtetések rövid összegzését mutatom be. Lényegében négy egyház vesz részt a Szolgálat működésében, amelyek közül a MAZSIHISZ annyiban különleges helyzetben van, hogy egy fő lelkész látja el országos „illetékességgel” a bv. lelkészi feladatokat. A keresztény egyházak lelkészeinek működése ökumenikus jelleget mutat. A hatályos IM-rendelet ezt a követelményt a korábbiaktól eltérően nem fogalmazza meg expressis verbis, mégis a rendelkezéseiből levezethető, és ezzel összhangban a gyakorlati működés is az ökumené jegyeit tükrözi.

A lelkészek egyházukkal való kapcsolata a kirendeléssel lényegében megszűnik. A katolikus egyház sok esetben teológiai jellegű végzettséggel rendelkező laikust rendel ki. Furcsa helyzet áll elő azzal, hogy a börtönlelkész nem az egyházának felszentelt papja. Ezt megtehetik, mert annak értelmezése, hogy ki az egyházi személy, az egyház saját belső szabályain múlik. Ez tipikus példája az egyházjog általi elismerésnek. A protestáns lelkészekre jellemző, hogy nem vesznek részt egyházuk döntéshozó testületeinek munkájában sem.

A lelkészek működésének záloga kétséget kizáróan az együttműködés. A meghallgatott lelkészek – egyikük kivételével – közalkalmazottként osztályvezetői beosztásban látták el szolgálatukat. Mindannyian úgy nyilatkoztak, hogy működésük során az intézeti hierarchia nem jelentett

problémát, nem kaptak olyan utasítást, amely ellentétes lett volna szolgáltatukkal, vallási meggyőződésükkel. Az intézet rendjének megtartása nem akadályozza munkájukat. Egy olyan esetről számoltak be, amikor konfliktus merült fel az intézet működése és a szolgálatuk között. Az örök leterheltsége miatt nem volt lehetőség a rabok házirendben szabályozott időben történő istentiszteletre kísérésének. Megoldásként az intézet parancsnokával megállapodtak, hogy a házirendtől eltérő módon ugyanazon a héten másik alkalommal tartják meg az istentiszteletet. A gyakorlatban a személyes kapcsolatokon nyugvó együttműködési kötelezettség helyes, célszerű és jóra törekvő alkalmazása alkalmas eszköz arra, hogy mindenki számára megnyugtató megoldás szülessen. Egyöntetű vélemény alakult ki arról, hogy az együttműködés a lelkészi szolgálat záloga. A bv. lelkészek az intézettel való viszonyukat általában jónak értékelték. Érdekes módon egyöntetűen arról számoltak be, hogy a felső vezetés lényegesen segítőkészebb, mint a szervezeti hierarchiában a középvezetőtől lefelé elhelyezkedő állomány. A legtöbb problémát a tiszthelyettesi állománnyal való együttműködés jelenti számukra. Nem ritkán tapasztalják, hogy az örök, felügyelők „elszabotálják” az együttműködést. Empatikus módon elfogadják az állomány nagyfokú leterheltségét, ugyanakkor időről időre előfordulnak indokolatlan esetek. Ennek okaként többféle magyarázattal szolgáltak. Szerepelt köztük a világnézeti ellentét, a rosszindulat, a gáncsokkodás, a hanyagság, illetve az örök téves szerepfelfogása. Ez utóbbi alatt többértelmű téves szerepfelfogást értettek. Az egyik szerint az örök hatalmat érznek a rabok felett, ennek a hatalomnak az érzékeltetése a célja annak, hogy nem teljesítik a kéréseket. A másik téves szerepfelfogás ugyancsak egyfajta hatalmi attitűdből indul ki azáltal, hogy a lelkész is kiszolgáltatott helyzetben van, mert az örök közreműködése nélkül nem képes kapcsolatba lépni a fogvatartottakkal. Amennyiben az ör nem úgy fogja fel a lelkész szerepét, mint aki a munkáját segíti azáltal, hogy a raboknak elviselhetőbbé teszi a büntetést, ezzel is csökkentve az agresszív, az addiktív, illetve a szuicid viselkedésformák megnyilvánulásainak gyakoriságát, abban az esetben csak azt látja, hogy a lelkész is „munkát csinál” neki.

A lelkészek szerteágazó szerepfelfogást követnek. Képletesen fogalmazva a különböző szerepfelfogásokat az „olaj”, az „ember” és a „remény” kifejezésekkel lehet őket jellemezni.

Az „olaj” kétértelmű meghatározás. Az egyik szerint biblikus képet alapul véve a lámpásban lévő olaj, amely a sötétben világosságot áraszt. A másik a kenőanyagra utal, és úgy fogalmazták meg, hogy a lelkész, aki se nem smasszer, se nem pszichológus, se nem rab, nem része a rendszernek, hanem abban mint kenőanyag működik annak érdekében, hogy a különböző alkatrészek sűrűlódását enyhítse. Az „ember” felfogás azt közvetíti, hogy a lelkész képviseli az embertelen rendszerben az emberi értékeket. Végül pedig a „remény” azt fejezi ki, hogy a lelkész nyújt reményt a reménytelen helyzetben lévő raboknak.

Kitértem a börtönlelkészek feladataira, amelyeket az IM-rendelet példálózó jelleggel sorol fel [8/2017. évi (VI. 13.) IM rendelet 2. §]. Ehhez képest egységesen a következő feladatok ellátásáról számoltak be:

- fogvatartottak egyéni és közösségi vallásgyakorlása;
- különböző felekezetek által fenntartott, illetve felekezetiközi misztikus munkájának koordinálása;
- a személyzet lelki gondozása.

Ez utóbbi egyáltalán nem szerepel a felsorolásban, de elkerülhetetlen, hogy az állomány egy-egy tagja a lelkészhez forduljon segítségért. Ezt ők lelkészi hivatásukból eredően természetesen módon teljesítik. Ezért a józan ész és az életszerűség szabályainak engedve az állománnyal való foglalkozás valamennyi lelkész munkaköri leírásába belekerült a kötelezettségek közé.

Valamennyi lelkész szerint a személyzet lelki gondozása jogszabályi rendelkezés hiányában azért szerepel a munkaköri leírásukban, mert enélkül is a mindennapok részét képezi. Szolgálati elöljárójuk a kialakult gyakorlatot emelte be a feladatok közé.

A börtönlelkészek ott teljesítenek szolgálatot a körletben, ahol örök és fogvatartottak együtt vannak. Természetes, hogy ha szükségét érzik, akkor az örök is felkeresi a börtönlelkészt.

Megfontolásra érdemes a Börtönlelkészi Szolgálat feladatainak normatív bővítése annak érdekében, hogy az állomány körében végzett pasztorációt is szabályozzák.

Vákát oldal

VIII. fejezet

Külföldiek vallásgyakorlása

„... jövevény voltam és befogadtatok.”
(Mt. 25,35)

Alapvetések

Nem tagadható, hogy világszerte a politikai és a közérdeklődés homlokterében áll a 21. században tapasztalható erőteljes migráció. Hogy ez történelmi léptékkal mérve népvándorlásnak tekinthető-e, azt most még korai volna kijelenteni. Annyi bizonyosan megállapítható, hogy emberek alig megbecsülhető létszámú sokasága indult el a Közel-Kelet és Afrika országaiból Európa felé. A motivációik között lehet a tényleges üldöztetés és a háborúk borzalmi előli menekülés éppúgy, mint az embertelen életkörülmények helyett a jobb élet reményébe vetett hit. Minthogy a vallásszabadság egyetemes, mindenkit megillető jog, bármi legyen is a migrációra okot adó, elhatározást kiváltó szándék, nemzetközi kötelezettségvállalásunknak eleget téve, eltérő kulturális és vallási közegeből érkező emberek csoportjai számára is biztosítanunk kell a szabad vallásgyakorláshoz való jogot. A vallásszabadság egyetemes jellegéből eredően a valódi eltérések ott figyelhetők meg, ahol a külföldiek jogai valamely kényszerintézkedés miatt korlátozás alá esnek. Ilyen kényszerintézkedés lehet többek között a visszairányítás, a kiutasítás vagy az őrizetbe vétel. A vallásgyakorlás szempontjából ez utóbbi a hangsúlyos. Ezért elsősorban az idegenrendészeti, illetve a menekültügyi őrizet hatálya alatt állók vallásgyakorlásának lehetőségeit vizsgálom.

Vallásgyakorlás az idegenrendészeti őrizetben

Az idegenrendészeti őrizet nem a büntetőjogi vagy a szabálysértési jogi felelősségre vonást biztosító intézkedés, hanem további idegenrendészeti

eljárást biztosító személyes szabadságot korlátozó intézkedés. Őrölt szálláson történő végrehajtása közben a jogok korlátozásának alapjaként az intézmény biztonsága és rendje, a közegészség, illetve mások joga, továbbá szabadsága nevesíthető. Az őrölt szállások ugyan zárt intézmények, de az ott fogva tartottak lényegesen nagyobb szabadságot élveznek, mint a fogdában vagy bv. intézetben fogva tartottak. Példaként említhető az internethasználat, illetve az, hogy lehetőség van olyan körletek kialakítására, ahol családok lehetnek együtt. Témánk szempontjából az egyik leglényegesebb különbség a körletek nyitottságában mutatkozik meg, amely lehetővé teszi a közösségi alkalmak megtartását.

A hatályos jogi szabályozás a vallásgyakorlásról szükségszerűen rendelkezik. Egyedül a végrehajtás részletszabályait tartalmazó ORFK utasítás szabályozza a kegytárgyak birtoklását és a vallási étkezés biztosítását mint a hazai jogi környezet standard elemeit [29/2013. (VI. 28.) BM rendelet 87. pont]. Kegytárgyak birtoklása méretkorlátozás alá esik, csak a kis méretű kegytárgyak birtoklása megengedett. Ezzel kapcsolatban ugyanaz az anomália vethető fel, mint a fogdai fogva tartás esetében. A vallási étkezés biztosítása csak az étrendre terjed ki, holott köztudomású, hogy több vallás előírásai is tartalmaznak időhöz kötött étkezési szabályokat. Az őrölt szállások esetében az egyházak tevékenységére vonatkozó normatív szabály nincs. A vallásszabadság mind teljesebb érvényesülése érdekében szükséges e terület szabályozása oly módon, hogy ne csupán az egyénnek legyen lehetősége kezdeményezni a vallásgyakorlást, hanem az egyháznak is. Minthogy a menekültek származási országaiban olyan vallási nézeteket követő közösségek is működhetnek, amelyek Magyarországon nem nyerték el a bevett egyház státuszát, ezért különösen indokolt a szolgálatot ellátó egyházak körét kibővíteni a vallási egyesületekre.

Vallásgyakorlás a menekültügyi őrizetben

A menekültügyi őrizet *a menedékgjogról szóló 2007. LXXX. tv-ben* (Mettv.) meghatározott esetekben rendelhető el azokkal a menekültként való elismerésüket kérő külföldiekkel szemben, akik tartózkodási jogcíme kizárólag az elismerés iránti kérelem benyújtásán alapul. Az őrizet *egyik* célja, hogy annak ideje alatt megállapítsák, hogy fennállnak-e az elismerését kérő külföldi menekültként, oltalmazottként vagy menedékesként történő elismerésének feltételei? *A másik* cél úgy határozható meg, hogy az elismerését

kérő a dublini eljárásban elrendelt átadás végrehajtásáig, de legfeljebb 72 óráig a számára kijelölt tartózkodási helyet az átadás végrehajtásának biztosítása érdekében ne hagyja el. Az őrizet időtartama legfeljebb hat hónapig terjedhet. Ez alól a kiskorú gyermekkel érkező családok kivételt képeznek, mert esetükben az őrizet ideje legfeljebb 30 nap [2007. LXXX. tv. 31/A. § (6)–(7) bekezdés].

A jogalkotó külön szabályt alkotott a menekültügyi őrizet végrehajtására [21/2014. (VII. 4.) ORFK utasítás]. Összevetve az idegenrendészeti őrizettel, tagadhatatlanul sok hasonlóság mutatkozik az őrizet két formája között. Ezért is lehetséges, hogy az őrizet két eltérő formája végrehajtásának részletszabályait meghatározó rendőrségi belső norma *A Rendőrség őrzött szállásainak szolgálati szabályzatáról és a menekültügyi őrzött befogadó központokban végrehajtandó rendőrségi feladatokról* szóló 21/2014. (VII. 4.) ORFK utasítás címet viseli. A vallásgyakorlás szabályozottsága csekély eltérést mutat az előzőekben bemutatott fogva tartó, illetve szálláshelyeken túlmenően. Ugyanúgy megtalálhatók a vallási étkezésre, valamint a kegytárgyak birtoklására vonatkozó szabályok [21/2014. (VII. 4.) ORFK utasítás 2. sz. mellékelt 6. pont]. Az őrzött szállásokhoz képest megállapítható az elhelyezés vallási szempontjainak hiánya. Kissé érthetetlen módon szabályozták az egyházi személlyel, a vallási tevékenységet végző szervezet (vallási egyesület) vallásos szertartást hivatásszerűen végző tagjával és az egyházi jogi személy vagy a vallási tevékenységet végző szervezet (vallási egyesület) által megbízott más személlyel való ellenőrzés nélküli kapcsolattartást. Ennek módja szinte szó szerint megegyezik a rendőrségi fogdák esetében bemutatott szabályozással. A kapcsolattartásnak a fogdai normákhoz való hasonulása azt sugallja, mintha a menekültügyi őrizetben lévők ugyancsak bűncselekmény elkövetésével lennének gyanúsíthatók. A norma később sem tesz különbséget vallásgyakorlás szempontjából a kétféle őrizet végrehajtási szabályai között. Ez pedig tovább erősíti annak érzését, hogy az állam fogvatartottnak tekinti, és ennek megfelelően kriminalizálja a menekültügyi őrizetben lévőket.

Külföldiek vallásgyakorlásának jellemzői

Méltóság

Az emberi méltóság hiánya lehet a migráció egyik kiváltó oka. Ezért lényegi szempont, hogy a menekültek emberi méltóságát a befogadó ország igyekezzon helyreállítani (Vatikán Rádió 2018). Ezeknek az országoknak az értékei között számontarthatjuk a másság elfogadását, a toleranciát, a semlegesiséget, az értékpluralizmust. Ezeknek az értékeknek azt is kell szolgálniuk, hogy a befogadott emberi méltósága, a közösség számára hasznos értékei ne szenvedjenek sérelmet. Az értékek rendszerében megkülönböztethetünk pozitív, tehát előírt, ajánlott, védett, illetve jogilag nem tiltott eszmei értékeket, amelyek összessége – beleértve az alkotmányi értékeket is – testesíti meg valamely ország folyton formálódó kultúrkinészt, vagyis a kulturális értékrendszerét (ÁDÁM 2010, 115.). Az értékek rendszere nem nélkülözi a negatív előjelű értékeket sem, így azokat, amelyek veszélyesek, károsak, tiltottak.

Meglehet, hogy a külföldiek vallásában megjelenő értékek nem esnek egybe a társadalmi többség által követett értékekkel, de amennyiben nem tartoznak a veszélyes, káros, tiltott értékek közé, abban az esetben az állami védelemnek el kell érnie azt a minimum szintet, amely ahhoz szükséges, hogy az eljárás alatt álló képes legyen háborításmentesen gyakorolni, illetve megélni vallását.

Maga a vallásszabadság alkotmányos joga pozitív érték, melynél fogva az államnak nem csupán biztosítania kell a vallásgyakorláshoz való jogot, hanem meg kell teremtenie az ehhez szükséges jogi és intézményi rendszert.

A menekültek jelentős része olyan országokból érkezik, amelyeket az iszlám vallás túlsúlya jellemez. A közbeszédben az tapasztalható, hogy ezzel az értékrenddel szembeállítva jelenik meg a keresztény értékrend, mint olyan, amely lényegesen több pozitív elemet hordoz. Érezhetően erősödik a keresztény Európa, illetve Magyarország eszményképének hirdetése. Egyet kell értenem Lutherral abban, hogy keresztény társadalomról beszélni illúzió (LUTHER 1906, 371.). Ha a *European Value Survey* mérései alapján az istentiszteletek látogatásának adatait fokmérőnek tekintenénk, akkor is erre a megállapításra jutnánk (EVS s. a.). Ennek ellenére a kereszténységben gyökerező európai vagy éppenséggel magyar értékek kimutathatók.

Társadalmunk alappillérei keresztény értékeken nyugszanak. Ezeket az értékeket kötelességünk védeni, őrizni, fejleszteni. Eközben azonban nem lehet figyelmen kívül hagyni mások – így az ideérkező menekülők – emberi méltóságából fakadó jogait. A méltóság egyben keresztény érték is. Abból fakad, hogy Isten az embert saját képmására teremtette. Emiatt is hívta fel a figyelmet a Katolikus Egyház feje, hogy szükséges erőfeszítéseket tenni az őrizetbe vétellel szemben az alternatív megoldások előnyben részesítésével azok számára, akik engedély nélkül lépnek be egy ország területére (XVI. Benedek 2009). *A vallásszabadság nem pusztán jog, hanem alkotmányos érték is.* Ennek az értéknek a kimunkálása elválaszthatatlan az ország történelmi fejlődésétől. Valamennyi alkotmányi értékre igaz, hogy a vallási, nemzeti, etnikai, politikai és egyéb érdekközösségek, a nemzet, a társadalom és tágabb értelemben az emberiség alapjai, amelyek a világnézeti, szellemi, kulturális, politikai irányzatok és a gazdasági koncepciók többsége által elfogadható, tiszteletben tartható, közös értékminimumnak minősülnek (ÁDÁM 2010, 115.). A vallás elválaszthatatlan az ember méltóságától, mert abból fakad.

Pluralitás

Szembeesülni kell azzal a problémával, hogy a vallási értékek közötti különbségek társadalmi és jogi értékkülönbséget is eredményezhetnek. Nem tagadható, hogy az Európába érkező migránsok túlnyomó többségének élete muszlim értékrendszert hordoz. Ez az értékrendszer sok tekintetben eltér az európai standardoktól. *Axiológiai szempontból nem jobb, nem rosszabb, csupán eltérő. Az eltérések néhol igen jelentősek, sőt talán ellentétként jelentkeznek.* Ilyenként lehet említeni a nemek közötti egyenlőséget, a szólás és véleménynyilvánítás szabadságát vagy éppenséggel művészetek szabadságát. Az eltérő értékfelfogás jelentős konfliktusok forrása lehet egy társadalomban. Ezek feloldása, illetve elkerülése érdekében a probléma megoldását a saját értékeink védelme és mások jogainak tiszteletben tartása közötti helyes egyensúly megtalálása jelenti. Ennek az egyensúlykeresésnek az elsődleges színtere a politikum (KONDOROSI 2015, 105.).

Egyenlőség

A világnézetileg semleges állam szerepe nem irányulhat arra, hogy valamely vallási, nemzeti, etnikai vagy politikai csoport identitásának fundamentumát jelentő értékek között bármelyiket is hátrányos megkülönböztetésben részesítse. E törekvésnek természetes határt szab a társadalmi együttéléshez nélkülözhetetlen észszerűség, ezért elfogadható, ha egyes csoporthoz tartozó személyek eltérő kondíciókkal gyakorolhatnak valamely alapvető jogot. Ennek példáit már láthattuk a katonák, rendőrök, fogvatartottak esetén. Nincs ez másként a külföldiek esetében sem. A hátrány nem feltétlenül azt jelenti, hogy valamely csoporthoz tartozók kevesebb jogosultsággal rendelkeznek, hanem magában foglalja annak lehetőségét, hogy a csoport tagjai a jogok gyakorlásához nehezebben férnek hozzá, mint mások. Egyes csoportok között a csoportképző tényező lehet csupán egy élethelyzet, amelyet közösen élnek meg. Ez pedig lehet olyan élethelyzet is, amely implicit módon korlátozza valamely jogok gyakorlását. Ebben az esetben az államnak egyfajta kiegyenlítő igazságosságra törekedve kell a jogok gyakorlásának olyan feltételrendszerét megteremtenie, amely az élethelyzet céljainak leginkább megfelelő joggyakorlást tesz lehetővé.

A külföldiek, különösen pedig a szabadságukban korlátozottak esetében ez annyit jelent, hogy vallásszabadság jogát nem elég csupán deklaratív módon biztosítani, hanem szükségesek a pozitív állami cselekvések, amelyek lehetővé teszik e jog gyakorlását.

Védelem

A migráns külföldiek *túlnyomó többsége* fegyveres és egyéb erőszakos konfliktusokkal terhelt országok területéről érkezik ide. E konfliktusok kiváltó okai között megtalálhatóak a vallási eredetű ellentétek is. Az államnak evidens kötelessége ezek hazai környezetben történő megelőzése. Ellenkező esetben méltán számolhatunk azzal a következménnyel, hogy egyik vagy másik csoporthoz tartozó személyeknek nem kizárólag a vallásszabadsághoz, hanem az élethez, az emberi méltósághoz való joga is sérelmet szenved. A védelem kifejezi az információkkal való ellátást, a megfelelő konzuli segítséget is. E körbe tartozik az állampolgári viszony rendezése, illetve a társadalmi és munkaerőpiaci beilleszkedés elősegítése. Az államnak

kötelessége lenne békességet és toleranciát hirdetni. Kötelessége lenne a közvélemény érdeklődésére számot tartó információk pontos közlése. De mindenekelőtt kötelessége lenne azoknak a nemzetközi emberi jogi standardoknak a védelme, amelyek nemzetközi kötelezettségvállalásból hárulnak rá. Ilyen többek között az emberi méltóság vagy mások becsülete és jó hírneve. A katolikus egyházfő felfogásában a védelem intézkedések egész sorára tagolódik a migránsok és menekültek jogainak, továbbá méltóságának védelmében, függetlenül a migrációs státuszuktól (Vatikán Rádió 2018). Megítélése szerint e védelem már az elvándorlás helyén megilleti az egyént egyfelől kellő információk biztosításában, másfelől az illegális szervezetektől való védelemben. Ezt a védelmet kell álláspontja szerint kiterjeszteni a konzuli segítségre és befogadás során az emberi méltóság megőrzésére. E tekintetben kivált a gyermekek védelmére hívja fel a figyelmet, akik a leginkább kiszolgáltatott helyzetben vannak.

Vákát oldal

Záró gondolatok

A vallásszabadság tartalmi elemei olyannyira sokfélék, hogy teljes körű felsorolásuk alig képzelhető el. Az emberi természet számtalan módon képes kifejezésre juttatni az egyén értékrendjét alapjaiban meghatározó belső meggyőződését. Némely tartalmi elem a jog számára érinthetetlen, szabályozhatatlan. Az egyén immateriális léte, amely magában foglalja a világhoz való viszonyulását és ennek visszatükröződését jelentő gondolatait, érzelmeit, a természeti valóság jog által szabályozhatatlan részét képezik. Ezért a jogalkotó arra vállalkozhat, hogy a vallásszabadság egyik elemét jelentő vallásgyakorlás eseteit, módjait igyekezzen szabályozott mederben tartani, minthogy ezek többnyire a külvilág számára érzékelhető módon nyilvánulnak meg. A vallásgyakorlás nem korlátozhatatlan. A vallásszabadság általános, mindenkit megillető joga nem jelenti azt, hogy a vallás megélésére, kifejezésre juttatására mindenkinek ugyanolyan jogi lehetőségeket kell biztosítani.

Az egyén életében előfordulhatnak olyan helyzetek, amelyek többletgaranciákat igényelnek, vagy épp ellenkezőleg, többletkorlátozásra adnak okot. A szabadságukban korlátozott személyek kiszolgáltatott helyzetének ellensúlyozására a jogalkotó kiépítette a vallásgyakorlás garanciális intézményrendszerét. Ezzel szemben korlátozásokat is megállapítottak, amelyek legitim állami célok megvalósulását szolgálják. A semleges államot képviselő személyek esetében szintén megtalálhatók a garanciális elemek és a többletkorlátok egyaránt. Ugyanakkor érzékelhetően a garanciális elemek hiánya miatt a korlátok kerültek túlsúlyba. A vallásgyakorlást biztosító garanciális elemek és a korlátozások egyensúlyi helyzetének megteremtése érdekében szükséges a garanciális elemek további bővítése, erősítése. Vitathatatlan, hogy az állami szolgálatban állók a hivatásukkal járó többletterheket önként vállalják, ez azonban nem jelenti azt, hogy jogaik védelme érdekében az állam ne építhetné ki a szabadságjogok erősebb garanciális rendszerét. A vallásszabadság tipikusan olyan jog, amely a közszolgáltatásból eredő kötelezettségekkel kevés területen konkurál. E kevés konfliktus is feloldható a józan ész és természet határain belül. Ezért a vallásszabadságból eredő

jogok és ezek gyakorlását elősegítő intézmények további szélesítésének közjogi akadálya nem mutatható ki.

A szabadságuktól megfosztott személyek nem önkéntes vállalat alapján kerülnek abba az élethelyzetbe, amelyben szabadságukon kívül számos egyéb joguk is korlátozás alá esik. A vallásszabadságnak tipikusan kevés korlátja létezik. Ezek megléte azonban a szabadságelvonás szükséges velejárója. A korlátozás zsinórmértékének a fogva tartás céljához kellene igazodnia, azonban az a tendencia figyelhető meg, hogy sokkal inkább az intézet rendje és biztonsága a meghatározó szempont. Ez a törekvés roppant veszélyes. A veszély abban rejlik, hogy a nagyobb korlátozástól nagyobb biztonságot remélünk. Ez a képlet azonban korántsem állja meg a helyét. Nem állja ki a jogállamiság tesztjét. Másfelől a túlzott korlátozás inkább elnyomást jelent, amelynek hosszú távon mindenképp romboló hatása van. A vallásszabadság nem kizárólag jog, hanem lehetőség is. Lehetőség arra, hogy az egyén olyan értékrenddel találkozzon, amely elindítja a börtönből kivezető úton.

Felhasznált irodalom

Könyvek, forrásgyűjtemények, tudományos-szakmai közlemények

- ÁDÁM Antal (1998): *Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás*. Budapest, Osiris Kiadó.
- ÁDÁM Antal (2000): Az állami egyházjog fogalma, jellemzői és problémái Magyarországon. *Magyar Közigazgatás*, 50. évf. 9. sz. 539–551.
- ÁDÁM Antal (2006): A jogi alapértékek harmóniája és versengése. *Polgári Szemle*, 2. évf. 7–8. sz. 26–41.
- ÁDÁM Antal (2007): *Bölcsélet, vallás, állami egyházjog*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus.
- ÁDÁM Antal (2010): Az alkotmányi értékek értelmezéséről. *Jura*, 16. évf. 2. sz. 115–127.
- ÁDÁM Antal (2012): A rendőrség az alkotmányi érdekek között. A rendészettudomány határkövei. In GAÁL Gyula – HAUTZINGER Zoltán szerk.: *Tanulmányok a Pécsi Határőr Tudományos Közlemények első évtizedéből*. Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport. 119–141.
- ÁDÁM Antal (2015): *Bölcséletek, vallások, jogi alapértékek*. Pécs, PTE ÁJK.
- ANTALÓCZY Péter (2014): A vallás szerepe a fogvatartottak reszocializációjában. *Börtönügyi Szemle*, 33. évf. 4. sz. 19–27.
- ARREGUÍN-TOFT, Ivan (2001): How the Weak Win Wars. A Theory of Asymmetric Conflict. *International Security*, Vol. 26. No. 1. 94–128.
- BALLA Zoltán (2000): A rendészet fogalmának tisztázásához. *Magyar Közigazgatás*, 50. évf. 1. sz. 18–21.
- BALLA Zoltán (2014): A rendészet fogalma és rendszere, a nemzetbiztonsági rendészet. In KORINEK László szerk.: *Értekezések a rendészetről*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar. 17–51.
- BARNA Attila – HORVÁTH Attila – MÁTHÉ Gábor – TÓTH Zoltán József (2014): *Magyar állam- és jogtörténet*. Budapest, NKE.

- Biblia*. Az 1975. évi újfordítású Biblia javított kiadása (1992). A Vizsolyi Biblia megjelenésének 400. évfordulójára. Budapest, Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója.
- BOLERATZKY Lóránd (1991): *A magyar evangélikus egyház jog alapjai és jogforrásai*. Budapest, Ordass Lajos Baráti Kör.
- BOLERATZKY Lóránd (2000): Az állami egyház jog alapjai. *Valóság*, 43. évf. 1. sz. 49–58.
- BOROVÍ József (1992): *A magyar tábori lelkészet története*. Budapest, Zrínyi Kiadó.
- BVOP (2015): *Európa első női APAC körletét adták át Pálhalmán*. 2015. március 9. <http://restorative-justice.eu/ecor/wp-content/uploads/sites/2/2014/07/Európa-első-női-APAC-körletét-adták-át-Pálhalmán.pdf> (A letöltés ideje: 2019. 05. 03.)
- CHRONOWSKI Nóra (2011): *Az alapjogvédelem globális, európai és hazai trendjei*. Elérhető: <http://plwp.eu/docs/wp/2012/2011-26.pdf> (A letöltés ideje: 2019. 05. 03.)
- CSORDÁS Sándor (2008): A biztonság régi és új szerepe a büntetés-végrehajtásban. *Börtönügyi Szemle*, 27. évf. 2. sz. 33–56.
- EMMI (s. a.): *Orosz Ortodox Egyház Magyar Egyházmegyéje (Moszkvai Patriarchátus)*. Elérhető: <http://egyhaz.emmi.gov.hu/> (A letöltés ideje: 2018. 01. 18.)
- EÖTVÖS József (1868): *Levelek. Charles de Montalembert grófnak*. Karlsbad, 1868. augusztus 31. Elérhető: <http://mek.oszk.hu/05400/05480/05480.htm#279> (A letöltés ideje: 2016. 05. 08.)
- ERDŐ Péter (1997): Egyház – állam – emberi jogok. *Fundamentum*, 1. évf. 2. sz. 62–64.
- ERDŐ Péter (2003): *Egyház jog*. Budapest, Szent István Társulat.
- EVS (s. a.): *Religion. Church attendance – Confidence in the church – Importance of God – Traditional beliefs*. Elérhető: <https://european-valuesstudy.eu/about-evs/research-topics/religion/> (A letöltés ideje: 2018. 01. 26.)
- FEJES Imre – CSORDÁS Sándor (1985): Gondolatok a büntetés-végrehajtás biztonsági rendszeréről. *Módszertani Füzetek*, 2. évf. 1. sz. 1–10.
- FINSZTER Géza (2012): *A rendőrség joga*. Budapest, Nemzeti Közszerzői Kar.

- FINSZTER Géza (2014a): A rendészet társadalmi rendeltetése, rendészeti feladatok és funkciók. In KORINEK László szerk.: *Értekezések a rendészetről*. Budapest, Nemzeti Közszerológiai Egyetem Rendészettudományi Kar. 53–111.
- FINSZTER Géza (2014b): *Rendészetelmélet*. Budapest, Nemzeti Közszerológiai Egyetem Rendészettudományi Kar.
- FOLKS, Homer (1891): The care of delinquent children. In *Proceedings of National Conference of Charities and Correction*. New York.
- HAJDÚ Miklós (2006): A börtönpasztoráció lehetőségei a büntetés-végrehajtásban: [a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia Iustitia et Pax Bizottsága és az Igazságügyi Minisztérium „Bűnelkövetés és büntetés a mai társadalomban” című konferenciáján 2005. november 25-én elhangzott előadás szerkesztett szövege]. *Börtönügyi Szemle*, 25. évf. 1. sz. 33–36.
- HARMATI Béla (1992): Az egyházi vagyron visszaadásának kérdése a nemkatolikus egyházak szempontjából. In *Partnerek vagy ellenségek? Az egyházak és állam viszonyáról. Egyházforum Konferencia*. Budapest, Egyházforum Alapítvány. 52–59.
- HARRIES-JENKINS, Gwyn (1990): The concept of military professionalism. *Defence & Security Analysis*, Vol. 6. No. 2. 117–130.
- HERKE Csongor – PÉTER Iván (2002): A rendőrségi fogdáknak fogva tartottak helyzete a Magyar Helsinki Bizottság tapasztalatai alapján. *Belügyi Szemle*, 50. évf. 2–3. sz. 37–51.
- HORVÁTH Attila (2011): A vallásszabadság és az egyházjog története Magyarországon az államalapítástól a II. világháborúig. *Hét Hárs*, 10. évf. 3–4. sz. 12–20.
- HORVÁTH Márta – KÖRMENDY András (2009): A fogvatartottak vallásgyakorlása – jogi szabályozás és jogalkalmazás hazánkban és külföldön. *Börtönügyi Szemle*, 28. évf. 3. sz. 21–48.
- HUNTINGTON, Samuel P. (1994): *A katona és az állam*. Budapest, Zrínyi–Atlanti Kiadó.
- II. JÁNOS Pál (1986): Const Ap., Spirituali militum curae, 1986. IV. 24. AAS, 78. 481–486.
- KÁLVIN János (1991): *Tanítás a keresztyén vallásra*. Budapest, Kálvin Kiadó.
- KAPA-CZENCZER Orsolya (2008): *Fiatalkorúak reszocializációs nevelése a szabadságvesztés büntetés alatt*. PhD-értekezés. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, ÁJK Doktori Iskola.

- KIM (1885): *Börtönügy a Magyar királyi országos fegyintézetekben – ismertetés az 1885. évi budapesti országos általános kiállítás alkalmából*. Budapest, Királyi Igazságügyminisztérium. Elérhető: http://mtdportal.extra.hu/books/oktatas_a_magyar_kiralyi_orzasagos_fegyintezetekben.pdf (A letöltés ideje: 2017. 10. 20.)
- KIS János (1997): *Az állam semlegessége*. Budapest, Atlantisz Kiadó.
- KONDOROSI Ferenc (2015): *A legújabb kori népvándorlás. A migráció és az iszlám Európában*. Budapest, Magyar Önkormányzatok Szövetsége.
- KUMINETZ Géza (2010): *A klerikus életállapot. Válogatott pasztorálteológiai és kánonjogi tanulmányok*. Budapest, Szent István Társulat.
- LINCOLN, Bouscaren – ADAM, Ellis (1946): *Canon Law. A text and commentary*. Milwaukee, Bruce Pub. Co.
- LUTHER, Márton (1906) [1523]: A világi felsőségről. In MASZNYIK Endre szerk.: *D. Luther Márton egyházszervezői iratai*. III. kötet. Pozsony, Wigand F. K. Kiadó.
- MACK, Andrew (1975): Why Big Nations Lose Small Wars. *Word Politics*, Vol. 27. No. 2.
- MAGYARY Zoltán (1942): *Magyar közigazgatás*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- MEARS, Daniel P. – TRAVIS, Jeremy (2004): *The Dimensions, Pathways, and Consequences of Youth Reentry*. Elérhető: www.urban.org/sites/default/files/publication/57861/410927-The-Dimensions-Pathways-and-Consequences-of-Youth-Reentry.PDF (A letöltés ideje: 2019. 05. 03.)
- Megállapodás a Magyar Köztársaság és az Apostoli Szentszék között a diplomáciai kapcsolatok helyreállításáról, 1990. II. 9. In RAVASZ Levente András – GALIK Gábor – FEDORI Tibor szerk. (2002): *Egyházakra vonatkozó hatályos jogszabályok gyűjteménye*. Budapest, Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma. 98–99.
- MURDOCH, Jim (2007): *Freedom of thought, conscience and religion. A guide to the implementation of Article 9 of the European Convention on Human Rights*. Elérhető: [www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRHAND/DG2-EN-HRHAND-09\(2007\).pdf](http://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRHAND/DG2-EN-HRHAND-09(2007).pdf) (A letöltés ideje: 2019. 05. 03.)
- NEUMANN, Peter R. (2009): *Joining Al-Qaeda Jihadist Recruitment in Europe*. London, Routledge.
- NGUYEN, Quoc Dinh – DAILLIER, Patrick – PELLET, Alain – KOVÁCS Péter (2005): *Nemzetközi jog*. Budapest, Osiris Kiadó.

- NYESTE Péter (2015): A titkos információszerzés szükséges és lehetséges reformja. *Belügyi Szemle*, 63. évf. 1. sz. 59–79.
- PATYI András – VARGA Zs. András (2012): *Általános közigazgatási jog*. Budapest, Dialóg Campus.
- PERJÉS Géza (1995): Olyan foglalkozás, mint a többi? In SZABÓ János – HOLLÓ József – CZÉKUS János szerk.: *A katonai felsőoktatás korszerűsítése*. Tanulmánygyűjtemény. Budapest, Felsőoktatási Koordinációs Iroda.
- Police Chaplaincy UK (s. a.): *Welcome*. Elérhető: www.police-chaplains.org.uk (A letöltés ideje: 2018. 02. 01.)
- POZLOVICS István (1934): *A lateráni szerződés. A szentszék nemzetközi jogi helyzete*. Budapest, Szent István Társulat.
- REINER, Robert (1992): *The Politics of The Police*. London, Harvester.
- ROGGE, Nicky – VERSCHELDE, Marijn (2013): A composite index of citizen satisfaction with local police services. *Policing: An International Journal*, Vol. 36. No. 2. 238–262.
- ROSE, Gerry (2001): Kainos Community and Reconviction Rates. In BURNSIDE, Jonathan et al.: *Kainos Community in the prisons: Report of an evaluation presented to Res. Dev. & Stats*. HM Prison Service England & Wales & Kainos Community, Directorate, Home Office.
- RUFF Tibor (1997): Egyház – állam – emberi jogok. *Fundamentum*, 1. évf. 2. sz. 59–62.
- RUZSONYI Péter (1993): Vallásszabadság: konferencia Popowóban. *Börtönügyi Szemle*, 12. évf. 4. sz. 100–103.
- SÁNDOR Gábor (2009): A nemzetközi jog és az Apostoli Szentszék. *Hitvallás*, 10. évf. 7. sz.
- SCHAFER, Ronald (1985): *Wings of Judgment: American Bombing in World War II*. New York, Oxford, Oxford University Press.
- SCHANDA Balázs (1997): Egyház – állam – emberi jogok. *Fundamentum*, 1. évf. 2. sz. 62–64.
- SCHANDA Balázs (1999): Világi jog az egyházban – egyházi jog az államban. *Kanonjog*, 1999/1–2. sz. 79–88.
- SCHANDA Balázs (2012): *Állami egyházjog*. Budapest, Szent István Társulat.
- SCHANDA Balázs (2015): A vallásszabadság, a lelkiismeret szabadsága. In SCHANDA Balázs – BALOGH Zsolt szerk.: *Alkotmányjog – Alapjogok*. Budapest, PPKÉ JÁK.

- SCHANDA Balázs (2016): A vallás szabad gyakorlásának joga sajátos élethelyzetekben. A vallási közösségek működése a büntetés-végrehajtási intézetekben. In BARABÁS A. Tünde – BELOVICS Ervin szerk.: *Sapiens in sapientia. Ünnepi kötet Vókó György 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 145–154.
- SCHANDA Balázs – BALOGH Zsolt szerk. (2011): *Alkotmányjog – Alapjogok*. Budapest, PPKE–JÁK.
- SCHMITT, Carl (1963): *The Theory of the Partisan: A Commentary/Remark on the Concept of the Political*. Berlin, Duncker & Humblot. Elérhető: <http://users.clas.ufl.edu/burt/spaceshotsairheads/carlschmitttheory-ofthepartisan.pdf> (A letöltés ideje: 2019. 05. 03.)
- SCHWEITZER Gábor (2011): Egyháztörvény. *Fundamentum*, 15. évf. 3. sz. 51–70.
- SCHWEITZER Gábor (2014): *Az egyházakra vonatkozó szabályozás alakulása*. Elérhető: https://jog.tk.mta.hu/uploads/files/mtalwp/2014_44_Schweitzer.pdf (A letöltés ideje: 2019. 05. 03.)
- SÓLYOM László (1995): Az állam és egyház elválasztása az Alkotmánybíróság alapjogi koncepciójában. In FORRAI Tamás szerk.: *Az állam és egyház elválasztása*. Budapest, Faludi Ferenc Akadémiai – Távlatok.
- SPENCER, Margaret B. – JONES-WALKER, Cheryl (2004): Interventions and Services Offered to Former Juvenile Offenders Reentering Their Communities: An Analysis of Program Effectiveness. *Youth Violence and Juvenile Offenders*, Vol. 2. No. 1. 88–97. Elérhető: <http://yvj.sagepub.com/content/2/1/88.full.pdf> (A letöltés ideje: 2019. 05. 03.)
- SZABÓ Csaba (2016): A katolikus rendőrségi lelkipásztori modell válaszai a rendőrök erkölcsi és pszichikai problémáira. In SZABÓ Csaba szerk.: *Studia Doctorandorum Alumnae: Válogatás a DOSz Alumni Osztály tagjainak doktori munkáiból*. Budapest, Doktoranduszok Országos Szövetsége.
- SZAMEL Lajos (1990): *A rendészet és a rendőrség jogi szabályozásának elméleti alapjai*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Államtudományi Kutatások Programirodája.
- SZATHMÁRY Béla (2004): *Magyar egyházjog*. Budapest, Századvég Politikai Iskola Alapítvány.
- SZATHMÁRY Béla (2006): Az állami egyházjog fogalma. *Magyar Jog*, 53. évf. 6. sz. 342–349.

- SZATHMÁRY Béla (2007): Az egyházi autonómia határai. *Jogtudományi Közlöny*, 62. évf. 3. sz. 87–99.
- SZATHMÁRY Béla (2010): Az apellatio ab abusu a magyar jogrendszerben. *Magyar Jog*, 57. évf. 7. sz. 416–422.
- SZEKENDI Gyöngyvér (2014): *A hivatásos és szerződéses katonák jogállása*. Budapest, NKE.
- TIHANYI Miklós (2014): A katonai szolgálat és a vallásszabadság konfliktusa. *Hadtudományi Szemle*, 7. évf. 3. sz. 191–206.
- UJHÁZI Lóránd (2014): *A katolikus katonai ordinariátus struktúrája és szabályozása*. Budapest, Szent István Társulat.
- VARGA A. József (2010): *Katonák – lelkészek. Tábori lelkészek*. Budapest, HM Zrínyi.
- VÁRI Vince (2016a): A bűnüldözés relatív hatékonysága és a rendőrség. In SZABÓ Csaba szerk.: *Studia Doctorandorum Alumnae: Válogatás a DOSz Alumni Osztály tagjainak doktori munkáiból*. Budapest, Doktoranduszok Országos Szövetsége.
- VÁRI Vince (2016b): *A rendőrségi modellek – hatékonyság rendészetszociológiai kontextusban*. Doktoranduszok fóruma kiadvány. Miskolc, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar.
- Vatikán Rádió (2018): *Ferenc pápa üzenete a migránsok és menekültek világnapjára*. 2018. január 14. Elérhető: http://hu.radiovaticana.va/news/2018/01/12/ferenc_papa_uzenete_a_migransok_es_menekultek_vilagnapjara/1358653 (A letöltés ideje: 2019. 05. 03.)
- VIGNE, Nancy G. La–BRAZZELL, Diana–SMALL, Kevonne (2007): *Evaluation of Florida's Faith- and Character Based Institution*. Washington D.C., Urban Institute Justice Policy Center.
- VÓKÓ György (2000): A fogvatartottakkal való bánásmód törvényességről. *Belügyi Szemle*, 48. évf. 11. sz. 85–97.
- VÓKÓ György (2006): *Magyar büntetés-végrehajtási jog*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus.
- VÓKÓ György (2010): *Bűnelkövetők jogkorlátozása jogállamban*. MTA doktori értekezés. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- VÓKÓ György (2014): A büntetés-végrehajtási jog szerepe a jogállamban. *Börtönügyi Szemle*, 33. évf. 1. sz. 1–7.

- WILLIAMS, Rowan (2011): *Relations between the Church and state today: what is the role of the Christian citizen?* Manchester, Manchester University. 1st March 2011. Elérhető: <http://rowanwilliams.archbishopofcanterbury.org/articles.php/2009/relations-between-the-church-and-state-today-what-is-the-role-of-the-christian-citizen> (A letöltés ideje: 2019. 05. 03.)
- XVI. BENEDEK (2009): *Caritas in veritate. XVI. Benedek pápa enciklikája a püspököknek, papoknak és diakónusoknak az Istennek szentelt személyeknek, a krisztushívő laikusoknak és minden jóakaratú embernek „Az ember teljes értékű fejlődéséről a szeretetben és az igazságban”*. Róma. Elérhető: <https://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=397> (A letöltés ideje: 2019. 05. 03.)

Jogsabályok és hivatalos dokumentumok

- 1/2015. (I. 14.) EMMI rendelet a javítóintézetek rendtartásáról
- 1045/2001. (IV. 20.) Korm. határozat a Magyar Köztársaság Kormánya és a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége között 2000. december 21-én aláírt megállapodás közzétételéről
- 13/2000. (VII. 14.) IM rendelet a Börtönlelkészi Szolgálatról
- 13/2001. (V. 14.) AB-határozat
- 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet a szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbírás helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól
- 1821/2017. (XI. 9.) Korm. határozat Magyarország Kormánya és a Magyarországi Református Egyház közötti Megállapodás megújításáról és az azzal összefüggő feladatokról
1949. évi XX. törvény. A Magyar Népköztársaság Alkotmánya
1967. évi I. törvény (egyházi törvény) a Magyarországi Református Egyházról és szolgálatáról
1971. évi 10. törvény erejű rendelet a fegyveres erők és a fegyveres testületek hivatásos állományának szolgálati viszonyáról
1976. évi 8. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről
1979. évi 11. törvény erejű rendelet a büntetések és intézkedések végrehajtásáról

1989. évi 20. törvényerejű rendelet a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben 1949. augusztus 12-én kötött Egyezmények I. és II. kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről (háborúk áldozatairól szóló Genfi Egyezmény)
1990. évi IV. törvény a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról
1990. évi LXXXVIII. törvény miniszteri indokolása
1994. évi II. törvény (egyházi) a Magyarországi Református Egyház Alkotmányáról és kormányzatáról
1994. évi XXXIV. törvény a rendőrségről
1995. évi CVII. törvény a büntetés-végrehajtási szervezetről
1995. évi CXXV. törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról
2001. évi XCV. törvény a Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses állományú katonáinak jogállásáról
2005. évi IV. törvény (egyházi) a Magyarországi Evangélikus Egyház által kibocsátott, az egyház szervezetéről és igazgatásáról
2005. évi V. törvény az egyházi szolgálat külön területeiről
2007. LXXX. törvény a menedéjogról
2009. évi CLV. törvény a minősített adat védelméről
2010. évi CXXII. törvény a Nemzeti Adó- és Vámhivatalról
2011. évi CCVI. törvény a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról
2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről
2011. évi CXCI. törvény a közszolgálati tisztségviselőkről
2011. évi CXII. törvény az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról
2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről (Htv.)
2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről
2012. évi CCV. törvény a honvédek jogállásáról
2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről
2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról
2013. évi I. törvény a lelkészek szolgálatáról és jogállásáról
2015. évi XLII. törvény a rendvédelmi feladatokat ellátó szervek hivatásos állományának szolgálati jogviszonyáról (Hszt.)

2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról
2018. évi CXXXII. törvény a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény módosításáról
- 21/2014. (VII. 4.) ORFK utasítás a Rendőrség őrzött szállásainak szolgálati szabályzatáról és a menekültügyi őrzött befogadó központokban végrehajtandó rendőrségi feladatokról
- 29/2013. (VI. 28.) BM rendelet a menekültügyi őrizet végrehajtásának szabályairól és a menekültügyi óvadékról
- 290/2008. (XII. 9.) Korm. rendelet egyfelől a Magyar Köztársaság, másfelől az Apostoli Szentsek között a Magyar Honvédségnél és a Határőrségnél végzendő lelkipásztori szolgálat tárgyában 1994. január 10-én aláírt megállapodás, valamint az egyfelől a Magyar Köztársaság, másfelől az Apostoli Szentsek között a Magyar Honvédségnél és a Határőrségnél végzendő lelkipásztori szolgálat tárgyában 1994. január 10-én aláírt megállapodás értelmezését célzó memorandum egységes szerkezetbe foglalt kihirdetéséről
- 295/2013. (VII. 29.) Korm. rendelet az egyházi elismerésről és az egyházi jogi személyek jogállásának és működésének sajátos szabályairól
- 3/2015. (II. 20.) ORFK utasítás a Rendőrség Fogdaszolgálati Szabályzatáról
- 30/2011. (IX. 22.) BM rendelet a rendőrség szolgálati szabályzatáról
- 4/1993. (II. 12.) AB-határozat
- 44/2007. (IX. 19.) IRM rendelet a büntetés-végrehajtási szervek területére történő be- és kilépés, valamint a büntetés-végrehajtási szervek területén tartózkodás részletes szabályairól
- 46/1994. (X. 21.) AB-határozat
- 56/2014. (XII. 5.) BM rendelet a rendőrségi fogdák rendjéről
- 61/1994. (IV. 20.) Korm. rendelet a Tábori Lelkeszi Szolgálatról
- 64/1991. (XII. 17.) AB-határozat
- 8/1993. (II. 27.) AB-határozat
- 8/2017. évi (VI. 13.) IM rendelet a börtönlelkészi szolgálatról és a börtönmissziós tevékenységről
- A honvédelmi miniszter 61/2009. (XII. 23.) HM határozata a Honvédelmi Minisztérium Tábori Lelkeszi Szolgálat alapító okiratának kiadásáról
- A Magyar Köztársaság Kormánya és a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia közötti megállapodásról szóló 1313/2010. Korm. határozat (XII. 27.)

- A Magyarországi Evangélikus Egyház által kibocsátott 2007. évi I. törvény a Magyar Honvédségnél végzendő lelkipásztori szolgálatról (nem lépett hatályba)
- A Magyarországi Református Egyház alkotmányáról és kormányzatáról szóló 1994. évi II. törvény (MRE alkotmánya)
- Codex Iuris Canonici (CIC)
- CoU (1950): Emberi Jogok Európai Egyezménye
- ECHR (1976): ECHR application 6886/75 X. v. the United Kingdom
- ECHR (1977): ECHR application 7291/75 X. v. United Kingdom
- ECHR (1998): ECHR application 42393/98 Dahlab v. Switzerland
- ECHR (2004): ECHR application 29/06/2004 Leyla Sahin v. Turkey
- ECHR (2006): ECHR application 30.814/06 Lautsi v. Italy
- EJEB (2014): Az Emberi Jogok Európai Bírósága 2014. április 8-án közzétett ítélete a Magyar Keresztény Mennonita Egyház és mások ügyében
- ENSZ (s. a.): A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya
- ET (2006): Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága által 2006. január 11-én elfogadott, a Miniszteri Bizottság Európai Börtön szabályokról szóló R/2006/2 ajánlása a tagállamok számára
- HM (1994): Honvédelmi Minisztérium Táborigazgatási Szolgálat alapító okirata, módosításokkal egységes szerkezetben. Nytt. szám.: 115-55/2014 (Táborigazgatási Szolgálat alapító okirat)
- HM (2014): Táborigazgatási Szolgálat alapító határozat. (Kibocsátva: Budapest, 1994. május 17.)
- KSH (2011): *Népszámlálás 2011. 10. kötet: Vallás, felekezet*. Elérhető: www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_10_2011.pdf (A letöltés ideje: 2016. 04. 20.)
- lutheran.hu (1992): *Magyarországi Evangélikus Egyház zsinati hitvallásának „Egyházi törvényeink értelme” című fejezete*. Elérhető: http://zsinat.lutheran.hu/torvenyek/hatalyos-toervenyek-2012.-januar/00_hitvallas.pdf/view (A letöltés ideje: 2016. 04. 03.)
- Magyarország Alaptörvénye. Budapest, 2011. április 25.
- Magyarországi Evangélikus Egyház által kibocsátott 1997. évi V. törvény az egyházi szolgálat külön területeiről
- Magyarországi Református Egyház által kibocsátott 1994. évi I. törvény a Magyar Honvédségnél végzendő lelkipásztori szolgálatról
- MAZSIHISZ (1994): *Megállapodás a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége és a Magyar Köztársaság Kormánya között a tábori rabbinatek létrehozására*. (Aláírva: Budapest, 1994. január 11.)

- MEE (1994): *Megállapodás, amely létrejött a Magyarországi Evangélikus Egyház és a Magyar Köztársaság Kormánya között, a Magyar Honvédségnél és a Határőrségnél végzendő lelkipásztori szolgálat tárgyában.* (Aláírva: Budapest, 1994. január 11.)
- MRE (1994): *Megállapodás, amely létrejött a Magyarországi Református Egyház és a Magyar Köztársaság Kormánya között, a Magyar Honvédségnél és a Határőrségnél végzendő lelkipásztori szolgálat tárgyában.* (Aláírva: Budapest, 1994. január 11.)
- ORFK (2012a): *ORFK Tájékoztató. 7. sz.* Budapest, ORFK.
- ORFK (2012b): *Együttműködési megállapodás egyfelől az általános rendőrségi feladatok ellátására létrehozott szerv, másfelől a Magyar Katolikus Egyház, a Magyarországi Református Egyház, a Magyarországi Evangélikus Egyház, a Magyarországi Baptista Egyház, a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége, a Magyarországi Unitárius Egyház, a Magyarországi Román Ortodox Egyház, a Tan Kapuja Buddhista Egyház, a Magyar Iszlám Közösség között.* Tájékoztató, 7. sz. Budapest, ORFK.

Vákát oldal

Ludovika Egyetemi Kiadó Nonprofit Kft.
1089 Budapest, Orczy út 1.
Telefon: 06 (30) 426 61 16
E-mail: info@ludovika.hu

A kiadásért felel: Koltányi Gergely ügyvezető
Felelős szerkesztő: Karácsony Fanni
Olvasószerkesztő: Győri József
Korrektor: Szarvas Melinda
Tördelőszerkesztő: Gyapjas Anikó
Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda Zrt.
Felelős vezető: Simon László vezérigazgató

DOI: https://doi.org/10.36250/00723_00

ISBN 978-963-531-058-6 (nyomtatott) ISBN
978-963-531-059-3 (pdf)
ISBN 978-963-531-060-9 (epub)

ISSN 2676-9476

A munka fő célkitűzése a vallásgyakorlás speciális alanyai alkotmányos helyzetének feltárása; annak vizsgálata, miként egyeztethető össze hivatás és hitvallás. A kutatás során a téma iránti személyes elkötelezettségen felül további inspirációt jelentett, hogy az állami egyházjog legkevesebbé feltárt területe a vallásgyakorlás speciális alanyi köre. Az egyházjog művelői ugyanis kevesebb érdeklődést mutatnak a rendészet, a honvédelem, a büntetés-végrehajtás iránt, s igaz ennek a fordítottja is: az előbb felsorolt diszciplínák művelőinek érdeklődési körében marginális szerepet tölt be a vallásgyakorlás. Ezt a hiányt is igyekszik pótolni a kötet azzal, hogy bemutatja a vallásgyakorlás különös eseteit. A kutatás három pontosan meghatározható személyi kör: a büntetés-végrehajtási intézetekben fogvatartottak, a rendvédelmi szervek állománya, valamint a katonák vallásgyakorlására fókuszál.

A kiadvány a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001
„A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés”
című projekt keretében jelent meg.

SZÉCHENYI

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE